

NAP KELET

ALAPITOTTA TORMAY CECILE

2223

1939 ♦ JANUÁR ♦ 1. SZ.
XVII. ÉVFOLYAM

A VISSZATÉRT FELVIDÉK

Mécs László, Tichy Kálmán,
Kampis Antal, Pataky Mária,
Sziklay Ferenc, Moravek
Endre, Aradi Zsolt, Bodor
Aladár, Szombathy Viktor,
Marék Antal, Mihály László,
Vályi Nagy Géza írásai

A MAGYAR IRODALMI
TÁRSASÁG KIADÁSA

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

Felelős szerkesztő:

KÁLLAY MIKLÓS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár egységesen egész évre 12 P. Külföldre 15 P.

A Napkelet szerkesztősége:

Budapest, VII., Damjanich-utca 42. Telefonszám: 130-456.

Ide kell küldeni mindazt, ami a lap szellemi részét érdekli.

Kiadóhivatal:

Budapest, VII., Rózsa-utca 23. Telefonszám: 131-420.

TARTALOM:

	Oldal		Oldal
<i>Palaky Mária</i> : Vallomás a felvidékről	1	<i>Aradi Zsolt</i> : Vágyaim városa, Kassa	49
<i>Mécs László</i> : Katonás idő (Vers) ...	4	<i>Turbók Gyula</i> : Felvidéki kuruc rigmusa 1938	53
<i>Marék Antal</i> : A hazatért Felvidék magyar szellemissége	6	<i>Kerekgyártó Imre</i> : Zrínyi Ilona földje	54
<i>Vályi Nagy Géza</i> : Ungvár (Vers) ...	11	<i>Tamás Lajos</i> : Kisebbsé lettünk ...	55
<i>Két sárosi raszín népballada</i> — Makovica vára — Az Erdődy úrfiak (<i>Sztripszky Hiador</i> fordításai)	12	<i>Kárpáti Tódor</i> : Uzshorod	56
<i>Kampis Antal</i> : A Felvidék művésze	15	A NAP VISSZHANGJA:	
<i>Bodor Aladár</i> : Magasföldszint (Novella)	25	<i>Kassai István</i> : Kávé habbal	60
<i>Nagy Médá</i> : Nem voltam ott (Vers)	29	<i>Mme Sans-Gêne</i> : A észégyelni való hazafisága	60
<i>Szombathy Viktor</i> : Jókai városa, az ősi vár föld Komárom	30	<i>Pasquino</i> : Kassai jég hokkizók Budapestben	62
<i>Nyíresi-Tichy Kálmán</i> : Rozsnyó is hazatért!	34	<i>Virrasztó</i> : A kultúra védelmében	63
<i>Sziklay Ferenc</i> : Kassa lelke	37	ELVEK ÉS MŰVEK:	
<i>Moravék Endre</i> : Léva, az új határváros	41	<i>Thurzó Gábor</i> : «Élőket nézek» ...	66
<i>Mihály László</i> : Egy száműzött a felszabadultaknak (Vers)	43	(—y): Felvidék	69
<i>Szombathy Viktor</i> : Rimaszombat	45	<i>iff. Ambrózy Ágoston</i> : Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete	70
<i>Vályi Nagy Géza</i> versei	48	<i>Prahács Margit</i> : Kodály Zoltán: A magyar kiejtés romlásáról ...	72

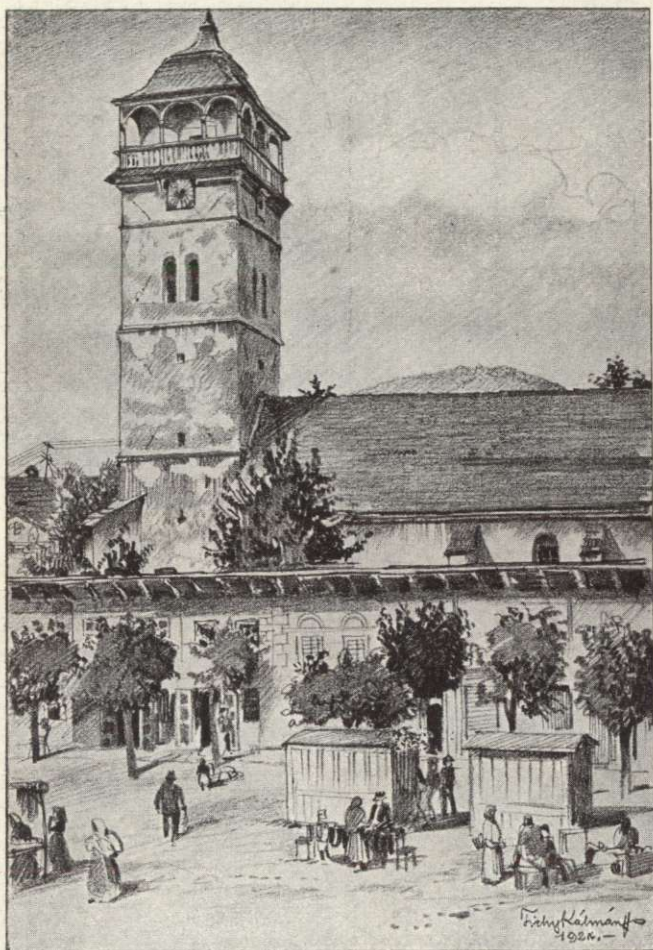

Horthy Miklós kormányzó és felesége bevonul Kassára.

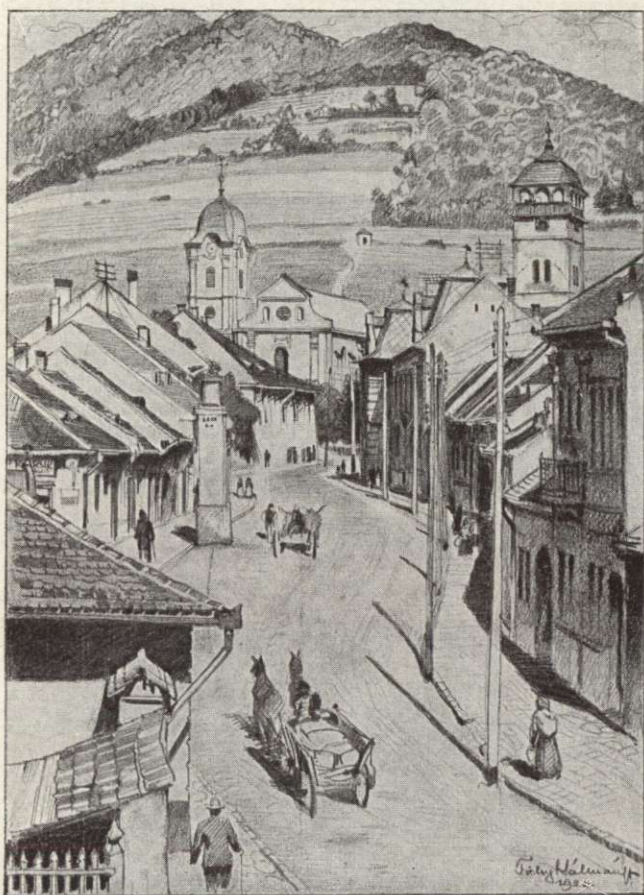

Érsekújvár a felszabadító csapatokat várja.

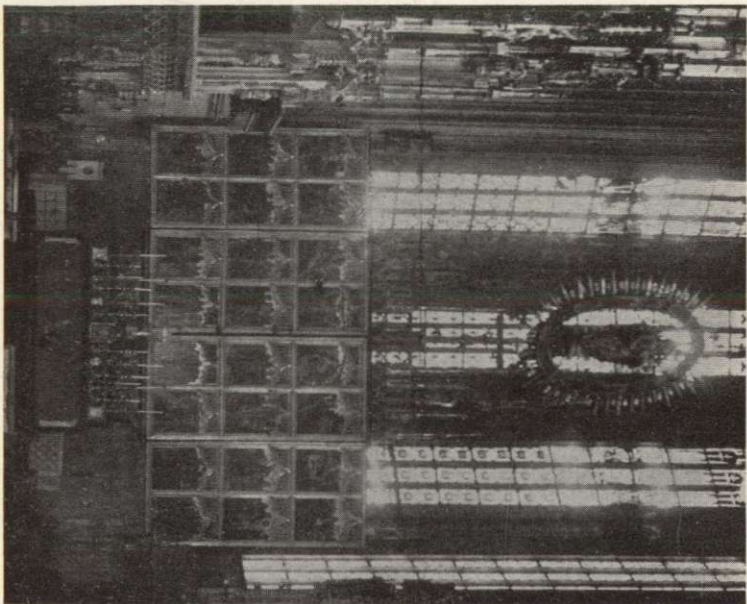

A rozsnyói órtorony. Tichy Kálmán rajza.

Rozsnyói részlet. Tichy Kálmán rajza.

A világhírű kassai szárnyasoltár.

Szárnyasoltár részlet a kassai Rákóczi Múzeumból.

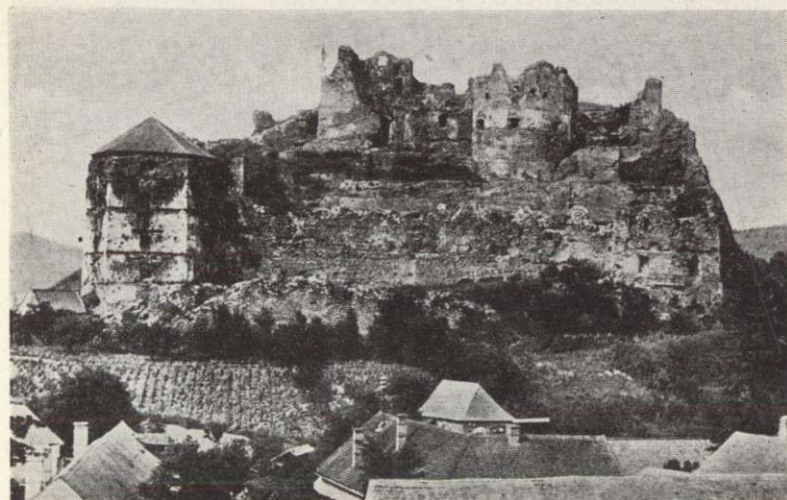

A premontrei apátság temploma Jászón.

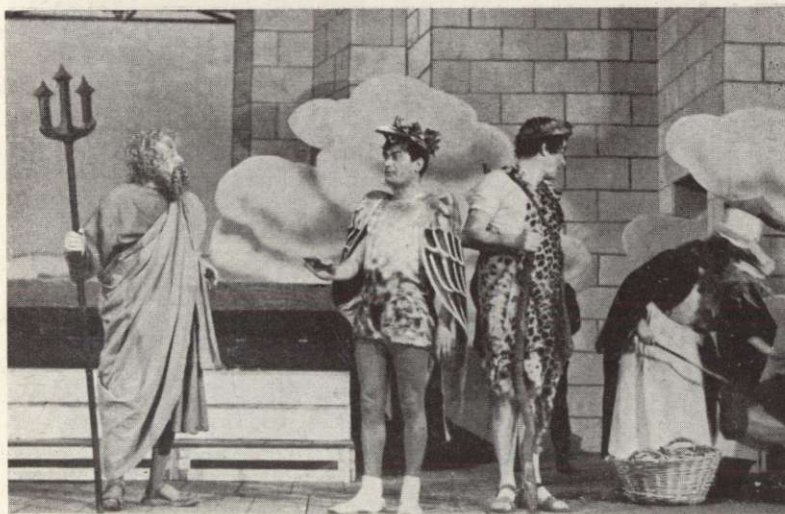
Krasznahorka vára.

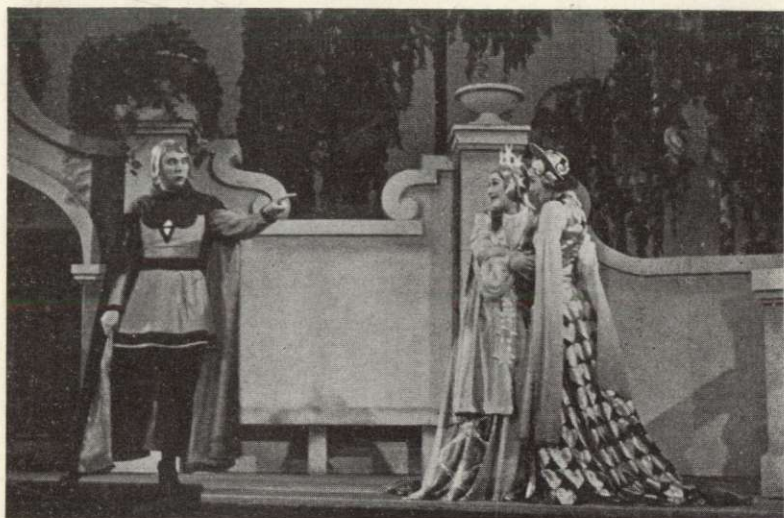
A füleki vár romjai.

Aristophanes: Madarak I. felv. (Nemzeti Színház.) Alakok jobbról balfelé:
Gózon Gyula, Maklár Zoltán, Matány Antal.

Aristophanes: Madarak III. felv. (Nemzeti Színház.) Alakok jobbról balfelé:
Forgách Antal, Maklár Zoltán, Lehotai Árpád.

Shakespeare: I. felv. Ahogy tetszik. (Nemzeti Színház.) Alakok jobbról balfelé:
Somogyi Erzsi, Olthy Magda, Timár József.

Shakespeare: Ahogy tetszik. III. felv. (Nemzeti Színház.) Alakok jobbról
halfelé: Somogyi Erzsi, Jávor Pál,

VALLOMÁS A FELVIDÉKRŐL

Irta: *Pataky Mária*

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ, aki felnőtt ember képében élte itt közöttünk megriadt és naiv nagy gyermekségét, beszélt egyszer velem — sok szóval és megbolygatva — a szülő szeretetéről, amely édes és kínos, felolvasztó és össze-sajdító, akárcsak a szerelem. Mi most azt hiszem, mindnyájan mondhatjuk; az a különös összetartozás, amely bennünket mindenben keresztül a mi szülőföldünkkel összeköt, s amely ezekben az időkben nem hagy bennünket nyugton, éppen ilyen «himmelhoch jauchzend zum Tode betrübt», mint akármilyen más és ősi személyes viszonylatunk.

Valahogy bebizonyosodott; kóbor gyermekei vagyunk mi azoknak a komor, hallgatag hegyeknek, melyek lilán füstölögnek valahol az északi láthatáron, testvérünk a zöld fenyő — azért is vannak olyan szálfatermetűek közöttünk felvidékiek között — és soha nem múló himnusz van lelkünkben, az amit a régi Magyarország felvidékének európaisága és humanitása és mégis izzó történelmi magyarsága jelentett. Minden ami ezután termett bennünk, ezen a talajon termett, élményeink, későbbi életünk ezekből a nedvekből, ebből a humuszból borult virágba és gyümölcsbe. Mi is történt tulajdonképpen velünk, akik onnan jöttünk? Semmi különös, csak eljöttünk és nem felejtettünk. Az ember otthagyja a szülőföldjét, az ismerős baráti hajlékot, a megszokott szilaj kárpátaljai meleget, a zuzmarás, fagyasztó hidegséget, mindazt a sok kedves embert, akik az egy fészekalja melegségével néztek rá. Mégis milyen különös! Ha az a sok későbbi elrendelt helyzet, tájkép, kedves és kiábrándító arc — ami az ember felnőtt sorsa — lepereg előttünk — mögötte és utána lelkünkben egy örök vízió, egy állandó ihletett lobogás marad; a kárpátaljai szőlőhegyek, szlovenszkói, ruszinszkói sötét illatos, zugó erdők, várromok és a havasok reszkető arany csillagokkal teleszórt hideg éjszakája. Olyan örök fényforrás ez az elszármazott emberben, mint édesanyánk kristálytisztasza, mély tekintete.

Az ember nem felejt, mert nem felejtheti el önmagát, a földet, amiből vétetett, a maga lényiségét. Így érezzük ezt mindnyájan, mert egy csoportba tartozunk: kárpáti és kárpátaljai

emberek vagyunk, különleges helyi zamattal, multtal és kultúrával. Milyen tényezők alakítják valamely nép lelkiségét, szellemét? Kétségen kívül a vér is elhatározó szerepet játszik, de éppen olyan döntően esik latban valamely nép lelkiségének, szellemének kialakulásánál a táj, a vidék. Minden, ami ösztönös, kétségtelenül a vértől függ, a táj, a vidék pedig az őslakosságban bizonyos egyforma lelkeket hoz létre, akármilyen nyelven is beszéljenek azok. Erre a lélektani alaprétgre rakódnak le a történelmi, kulturális és szociális befolyások. Ezek a történelmi, kulturális és szociális befolyások egyformán érintettek bennünket mindenfajta felvidéki népeket: ahogyan azokat közösen kitermeltük, ahogyan azok vajúdtak, s mi ezeket közösen szenvedtük, s ahogyan elválasztottak bennünket, idegen politikai hatalmaktól, úgy-hogy közösen harcoltunk ellenük. Ezért van az is, hogy amint azt Kászonyi Ferenc a dunavölgyi népek rokonságáról írott könyvében kifejti, hogy ezeknek a népeknek egy faji szépség-ideáljuk van, a gentleman, az úriember típusa, s ez állítja őket szemben pld. a csehekkel, akiknek szépségideáljuk viszont a kispolgár és nyárspolgár. Adottságok ezek, amelyeknek létezésén nem változtat, hogy egyiket vagy másikat becsüljük ebből vagy abból a szempontból többre. Mindegyik felfogásnak megvannak a maga előnyei és hátrányai, tény azonban az, hogy mindegyik nép ennek a lelkében élő irányvonalnak útmutatása szerint szereti és akarja kifutni pályáját. Ezért volt természetellenes a dolgoknak az utóbbi 20 évben történt változása, s ezért tartjuk viszont természetesnek, ha az egyformán érzők vissza akarnak térni hozzánk, még ha azt külső okok, gazdasági, erőhatalmi okok is magyarázzák. A dolgok belső fele a fontos s a mai, méginkább a jövőendő generációk politikai szemlélete mindinkább a nagyobb, átfogóbb s mondhatnám spiritualisabb platformokat keresi. Mi hiszünk abban, hogy nekünk magyaroknak itt a Dunavölgyében a testvérnépekkel együtt fontos szerepünk van, és hiszünk abban, hogy annak a történelmi magyar léleknek, melyekhez a felvidék, vagy felvidéki vér szülőttei, Thurzók Drugethek, Homonnayak, Bercsényiek, Kossuth, Petőfi — hogy Rákóczi Ferencet ne is említsem — Görgey, Vasváry, Madách, Kazinczy, Mikszáth, Prohászka, Munkácsy, s a családok közül a Perényiek, Beniczkyek, Szmracsányiak, Radvánszkyak, Braxátorisok, Bernolákok, Rudnyánszkyak, Duliskovichok, Roskovichok tartoznak, hogy ennek a történelmi magyar léleknek továbbra is szüksége van a felvidéki lélek európai hangszerelésére, az eszmék iránti szlávós, önzetlen, fanatikus odaadására.

Amit nagyobb emberiségben, szociális érzésben, kultúrában kelet felé kell közvetítenünk — s ez volt és lesz a mi elrendelt feladatunk —, ahhoz szükség van a hegyek bölcsességére, a mostoha természeti viszonyok által korbácsoló emberi lélek nagyobb erőfeszítéseire, nagyobb összetartására, emberszeretetre, s arra a mély metafizikai érzékre, amit a szlovák és ruszin vér hordozói Istenükkel, a láthatatlan világgal szemben éreznek. A magyar szellemi substantia, úgy, ahogy van, ahogyan áll, mint ahogy nem nélkülözheti tudatában az utolsó európai templomot Brassóban, ugyanúgy magában foglalja a kassai dómot, a csütörtökhelyi kápolnát, a vizsolyi Károli bibliát, a nagyszombati egyetemet, s egyáltalában a felvidéki városokat. «A világtörténelem városok története» mondja Spengler, s Magyarország története nagyrészen a felvidéki városok története. Közöttük a legeurópaibb, középkori értelemben vett város Kassa, melyről a kassai születésű Morvai Sándor írja a «Polgár Vallomásai»-ban, hogy Pestre kerülvén, a fővárost nem érezte annyira városnak, mint Kassát, ahol még a középkori városszabályok szerint épített házakat lehet látni. Kassa számunkra mindig a középkori magyar nagyhatalom tanuja marad; a ruszinszkói városok Munkács, Ungvár és a ruszinszkói városok általában a magyar romantika, a legnemesebb magyar sőt dunavölgyi gavallér Rákóczi Ferenc és a nagy dáma Zrínyi Ilona, Bercsényi Miklós a magyar történelmi romantika letéteményesei. A szepesi városok pedig azok a helyek, ahol a magyar lélek Dévényen kívül először adott találkát az európai léleknek. A történelmi magyar lélekről beszélek, az ismert feladattal, amelynek hordozója idegenvérű is lehetett, de az idegen szelid és alázatos, szorgalmas, polgáris erényeknek is szükségük volt a markánsabb, erősebb kiállású, nagyobb lendületű katonás lovagi és kormányzói vonásra, mely a több turáni tartalmú, tisztább fajiságú magyarság tulajdona volt. Kiegészítettük egymást, s így jött létre az erdélyi, alföldi és dunántúli magyarság vonásainak hozzátételével a mai magyar lélek, melynek feladata ma fontosabb mint valaha a nyugat és kelet érintkezési mesgyéjén.

KATONÁS IDŐ

Irta: Mécs László

Vezényszót fúj a téli fergeteg,
ritmust kap a rendetlen rengeteg,
a kert, az erdő, alma, tölgy, eper
minthogyha lépne míg a szél seper
mint hadsereg, mely együtt menetel.
Most más zenét nem ismer kert, berek,
csak ezt; a szél sziszegve sistereg,
fából, földből, Napból kifújta mind
a meleget, a kertekből a színt,
a bokrokból a madáréneket,
a rétekről a lepke-életet,
a Föld, mely máskor menyasszony-puha,
kemény mint jég-titánon jég-ruha,
nincs egy pajzánka nevetése sem,
nem lehet rajta lépni selymesen,
csak bakancsban, amely kopog-kopog,
míg szólnak láthatatlan vas-dobok,
a fákon nincs más csak virgács, dorong,
szép álmuk Isten tudja hol szorong,
most jaj a fának, melynek gyökere
gyenge s megrágtá idők egere,
jaj minden színes májüst akaró
rügynek, ha nincs rajt durva takaró,
keményen dolgozik most szív, tüdő,
egy paraszt így szól: «Katonás idő».

Az. Mondom én is. Katonás idő,
kényelmen, csönd-legendán átütő,
szent, elfogult zord eszme-fergeteg,
amely kispri most a kerteket,
seper miazmát, rontó rákfenét,
de kispri az álmat és zenét
s a lepkét is a szívből, meleget
nem tűr sem zsebben, sem a szív megett,
kivánja, hogy az édes ibolya
(ha él!) mint odvak vaksi komolya
a vén bagoly, úgy nézzen szerteszt,
jártassa marsra csöpp lilás eszt,
ezernyi láthatatlan dob pereg,
az érzem s a gondolat-sereg
most csak munderban járhat és vigyázz —
állásban, máskép könnyen éri gyász,
jaj annak, kinek üvegháza van,
s piros szívében tavasz-láza van,
csodavirágom, emberszeretet,
ne érintsd az üvegház-keretet,
mert rontó halál-csókját méri rád
a meghagyott egyetlen kor-virág
a gyűlölet, a gyilkos jégvirág.

A HAZATÉRT FELVIDÉK MAGYAR SZELLEMISSÉGE

Irta: *Marék Antal*

AFELVIDÉKI hegyek és az Alföld érintkezési pontjain — tehát a visszakapott Felvidéken — gyulladt fel a magyar szellemiség sok sok tüze, miknek izzása kisugárzott mindenüvé, ahol magyarok éltek. Szinte fuldokolunk a mondanivalók tömegétől, duskálunk az elénk szórt kincsekben, ha megpróbáljuk kifejezni azt, amit a Felvidék a magyar szellemiségnek adott.

Hol is kezdjük?

Balassa Bálint a kassai dóm árnyékában zúgatta a magyar líra ijesztően szép ritmusait. Új hang volt ez, a legigazibb magyar muzsika fülnek és szívnek. Az a virtuosos magyar lélek szólalt meg verseiben, mely a magyar faj legősibb s idegenben legismertebb sajátossága. Hányatott élete volt, a felvidéki tájról elsodródott Lengyelországba is s míg lelkét Losonczi Anna irányában érzett mélységes szerelem marcangolta fiatal kedve lobogott, lelken-dezett s a vitézi halált kereste. Esztergom falai alatt esett el s mialatt lábát amputálták, Vergiliust idézte.

De nem csupán a líra, hanem a próza is sokat köszönhet a Felvidéknek. Pázmány Péter ragyogó tolla a művészi, erőteljes prózát teremtette meg s tette korának eszméit időállóvá a kései századok számára.

Itt ringott Jókai Mór, a legnagyobb mesemondó bölcsője. A komáromi Vármegyeház-utcából indult el és az örökkévalóság tiszta, verőfényes, hóval fedett csúcsaira érkezett. A lelkében megsebzett és eltespedt nemzetet a képzelet világába vezette, hol erőt meríthetett a szuronyokkal teletüzdelt hétköznapiak bátor elviseléséhez. Alsósztrégován, a nógrádi dombok aljában vívódott Madách Imre. Lényegében még ma is érthetetlenül állunk mondanivalói súlyossága előtt. Ahogyan Shakespeare műveit századok elemzik modern és fejlődő analitikai módszerekkel s még mindig értetlenül ácsorognak egy-egy probléma előtt (Hamlet) akképpen felderítetlen még a Tragédia gazdag bölcséleti anyaga. Milyen csodálatos, hogy ugyanezen a tájon élt és írt Mikszáth Kálmán, a derű, a jókedv, a szellemesség írója. Két óriási ellentét: Madách és Mikszáth. Mindkettőt

ugyanaz a föld s ugyanaz a nép küldte s mégis egyik a báránypelhős, derűs ég, a másik a morajló, áradásra lázongó víz. Az egyik csak a vihart írta, a fákat tépő szeleket, a gyötrődő és a végtelenség szemléletére beállított embert, a másik a vihar után kiragyogó napfényt, az esőcseppektől felfrissült bokrokat és fákat csak éppen simogató szellőt, az apró ravaszsgal éldegélő palócot, szlovákot és jámbor szándékú kisenemest. Két ember élt a nógádi lankák között s mindegyik milyen másképpen látta az életet! Most térjünk be a losonci református temetőbe, melynek deres bokrai és fái alatt Kármán József és Sükey Károly alusszák örök álmukat. Kármán reformátor volt, egyike azoknak, akik új élet síkjába akarták beállítani a magyarságot. Tragédiája az volt, hogy a kor még nem ért meg reformtörekvései számára. Csalódottan és sértődötten visszavonult a Fanny hagyományai szerzője szülővárosába. Sükey Károly dadogásával és bátorságával tűnt fel a szabadságharc fényes napjaiban. De átellenben fekszik gróf Ráday Pál a költő, Rákóczi hűséges embere. Ha már ily közel kerültünk Gömörhöz, ne feledkezzünk meg Tompa Mihályról, Rimaszombat nagy költőjéről. Idézzük a költő néhány sorát, hogy a reá való emlékezés teljes legyen:

*Csak vissza, vissza! dél szigetje vár:
Te boldogabb vagy, mint mi, jó madár.
Neked két hazát adott végzeted;
Nekünk csak egy-volt! az is elveszett!*

Tompa békétlenül, elborult lélekkel halt meg. A magyar hűség városa küldte s Tompa ezt a küldetést becsülettel tartotta. Rimaszombat, mindenkor szerette a szabadságot s a hűszesztenedés megszállás alatt alig volt magyarabb város nála. Költő fia, kinek ércbeöntött alakja messze néz, valamerre az örökkévalóság felé a Tompa-téren börtönt szenvedett verséért.

A magyar irodalom újjáébredésének kezdetét jelentette Kazinczy Ferenc tanfelügyelő, Bacsányi János kishivatalnok és Baróti Szabó Dávid paptanár irodalmi vállalkozása: a Magyar Múzeum. Az első magyar folyóirat Kassán, Rákóczi városában született! «Ah, minő munka volt az, amit ők akkor véghez vittek! Magyar folyóiratot adni ki közönség nélkül, kiadó nélkül!» kiáltott fel Jókai Mór a róluk való emlékezésében. De csakugyan hősi cselekedet volt ez olyan lelkes és hívő emberek kellettek hozzá, mint aminőnek a kassai triász bizonyult. Kassa egyébként

is híres irodalmi város. Itt telepedett le élete vége felé Tinódi Lantos Sebestyén, itt vitázott Pázmány Péterrel Alvinczi Péter.

Sok apróbb irodalmi emlék villan elibénk. Léváról származott a korán elhunyt Bányai Kornél, a költő s ugyancsak innen jött elégedetlenül, súlyos mondanivalóival a falukutató Féja Géza. Érsekújvár Kassák Lajost küldte. Sajó Sándort Ipolyság adta. Krasznahorkán és Murányban verselt Gyöngyösi István, aki a török és a német harcoktól meggyötört magyarságot vezette az álomvilág gondtalanságába, a vigasztalás napja alá. Az Ung és Latorca vidéke, Rákóczi talpasainak híres földje adta Komáromi Janok a vihorláti fenyeszűgás költőjét. Nem rég egy másik felvidéki származású író, Márai Sándor mondta el emlékezetét. S az írók, akik e tájakon jártak s magukkal vittek szerelmet, nyugtalanságot, vágyódást, türelmetlenséget...

De csukjuk be nehéz döngéssel a mult kapuját s nézzük az elmúlt húsz esztendő munkáját. Húsz év alatt egy sajátos arcú, tépelődő irodalom született a Felvidéken. Mikor a Szlovákiába rekedt magyarság első ájultságából magához tért, az irodalom volt az, amely emlékeztette kötelességeire. Hősi korszak volt ez, hősi halottakkal és bújosókkal, fényes győzelmekkel és csúfos vereségekkel. Mindenki írt ebben az időben, aki egyetlen épkézláb mondatot le tudott írni. Megható volt ez a nagy igyekezet: nagyasszonyok írtak és nyugdíjas tanárok, diákok és tisztviselők. A politika lezárta a határokat s megfosztotta az idegenbe szakadt magyarságot Budapesttől, a szellem kenyérosztó centrumától. A betű iránti vágy mérhetetlenül megnövekedett, az ember olvasni akart.

Az íróra nehéz feladat hárult, mert a régi izlés és irodalmi parancs szerint kellett alkotnia. Kísérlete itt ott sikerrel járt, de nagyrészt a dilettantismus zsákutcájába került. De nem sokáig. A helyzet lassan feltisztult. Már volt néhány író, akit szlovákiai magyar író néven kezdtek ismerni határon innen és határon túl.

Érdekes, hogy az első regény és az első verseskönyv Kassán jelent meg. A regény címe: Hangzatka, a magyarrá lett Csermák Antal, cseh hegedűművész életét dolgozta fel, szerzője Sziklay Ferenc. Az irodalom nemes hagyományai hatották át ezt a regényt, mely újszerű mondanivalóival, kiforrott írói módszerekkel feltűnést keltett. A magyar zene apoteozisa ez a regény. Az első verskötet címe: Rosa Mystica, szerzője az azóta meghalt Merényi Gyula volt. Ime néhány sor belőle:

*Nincsenek világos, szent ablakok
S az ajtókon fénylő, bűvös jelek.
Nagy adakozó, bús vallomások
Nem remegtetik a lélet. Vásott,
Rosszarcú álmosak az éjjelek . . .*

*És mégis, mégis sápadt, halotti arccal
Nem ejtve könnyet, sem szegény sikolyt,
Hű s meddő szókat sírsz a szeleknek
— Tán ezért átkozlak és szeretlek
Kassai éjszaka, kassai hold.*

(Kassai Hold.)

Ha már megcsapott bennünket az elmúlás árnyéka, nézzünk még néhány, azóta holtta merevült arcot. Ölvedy László, az érsekújvári poéta az első igazi felvidéki hangot ütötte meg költészetében. A fiatalság volt s a lendület, költő volt s vértanu lett. Sárosi Árpád, jó öreg költő, milyen fiatalos szívvel hirdette a hitet az árván maradt magyaroknak! Madame Sans Gêne abból a városból jött, melynek fatornácos templomerkélyén évszázadokon át ellenséget látott közeledni a csucsomi völgy felől az őr. Szkalosné asszony volt, író volt. Jarnó József, az első, türelmetlen szociális hangot ütötte meg írásaiban, de mindamellert büszkén valotta magyarságát.

Kijövünk a temetőből, már újra az élet fogad bennünket s az írók csoportjában ott áll ég felé fordított szemekkel fehér reverendában Mécs László. Az ő költészete nőtt túl először a határokon s nyert polgárjogot az anyaország irodalmában is. Mikor a Hajnali harangszó című verse szétáramlott mindenütt, hol magyarok éltek és olvasták, ez volt a jel, melyre virágba s reménykedésbe szökkentek a lelkek. Egy kissé a történelem volt ez a vers, egyes sorait még ma is hallani véljük:

*Elég volt az éjszakából! Álmodjunk már hajnalt végre!
Milliónyi kakas toroka! kurjants, hajnalt hivogass!
Minden szívből, piros szívből kukorékold fel az égre!
Minden vándort útra küldj és minden csirát szólogass!*

S áradt ez a költészet, hullámhegyek és hullámvölgyek jelezték útját, de a sorokban mindenki megtalálta az üzenetet, mit a magyar ég küldött számára a tovasuhanó felhőkkel.

Az Újarcú magyarok ideológiáját a rimaszombati Walentinyi Győri Dezső proklamálta. A hűség városából jött s hűtlen lett

a magyarsághoz. Tehetségét idegen célok szolgálatába állította, mik éppen a közeli napokban szenvedtek Európa ítélőszéke előtt csúfos és szégyenteljes vereséget.

Tamás Lajos Pozsonyban rekedt költő tiszta szlovenszkói hangokat ütött meg lírájában. Egyszerűen, páthosz nélkül verselt, de amit mondott az mind a valóság csillagát hordta homlokán. Tiszta és nemes lírája érték. Már izzig-vérig modern s városi költő Vozári Dezső. Míg a testvéri közösséget hirdeti Darvas János azzal, hogy remekbe szabott szlovák fordításokkal ajándékozta meg a felvidéki magyarságot, egy nemes költészet hagyományáiban gyökerező verselést hagyott el hűtlenül. Tiszta magyaros hangulat árad a kassai Kelembéri Sándor verseiből. A szerelmet énekli nyugtalanul, rímtelen sorokban a nagymihályi Szenes Erzs. Az ottrekedt Sebesi Ernő tiszta irodalmi eszközökkel dolgozik s magasabbrendű emberi ideált szolgál. Szeredai Gruber Károly hangulatos lírája meseszerűen valószínűtlen. Keskeny rímekben megfér Erdőházi Hugó mondanivalója. Ugyanilyen keskeny verssorokban a mai fiatalok problémáiról dalol Urr Ida. Földes Sándor, Mészáros József, Telek A. Sándor és Rév József érdemelnek még említést.

A próza eredeti és jól körülhatárolható tehetségeket mutat fel. Mindenekelőtt a kassai Tamás Mihály erőteljes, nem egyszer túlfűtött prózája tűnik fel. Tamás minden kemény ökölcsapása, amely az asztalra hull, abból a szorongásból szakad ki, melynek mélyén ott áhít az gyöngédség és a tisztaság után a lélek. A kemény szavak koppanásában elalél a lélek s elrejtőzik sebeivel az író kutató szeme elől. Nem kiegyensúlyozott lélek ez, boldogtalan és kereső.

Darkó István meleg lírával felerősített prózája a valószínűtlenség vízjegyét hordja magában. Bár mindenkor élő problémát fog meg, mindazonáltal annak inkább meseszerű részei nyernek megelevenítést. Meggyőző ereje azonban feledteti velünk a kétséget, mi olykor elfog bennünket. Annyira egyéni és szép ez a próza, hogy bármikor felismerhető. Az erdélyi hegyekben szunnyadó hangokból kelt életre, kiteljesedett az alföldön s hangot kapott a palóc nyelvsziget határán, Losoncon. Ennek a nyelvnek multja van s jövője.

Kemény, erőteljes s egyéni hangot ütött meg a húsz esztendő utolsó éveiben Zerdahelyi József. Teljesen kiforrott írásművészetel jelentkezett s zamatos stílusban a magyar élet ismeretlen tájait szemlélteti. Mindegyik novellája drámai magot hordoz magában, a történet izzása szinte égeti a papírt s az olvasó lelkét.

Egy tőnek három fakadása című novelláskönyve a húszszentendős felvidéki irodalom egyik gyöngyszeme.

A könnyed mikszáthos elbeszélő hangot ütötte meg Szombathy Viktor, aki a derűt igyekezte belopni a próza komor sorai közé. Szombathy, ha nem volna néhány remekbeszabott komoly írása is, riporternek kellene tartanunk, még hozzá türelmetlen riporternek. Egyetlen lélegzettel és első kézből közli a látottakat és hallottakat. A való életet figyeli és a kisebbségi sors sok bájos jelenetét eleveníti fel könyveiben.

Az elsők között kell említenünk Jaczkó Olgát. A nők világának Kaffka Margit óta nem volt olyan vészes, olyan őszinte felfedezője, mint Jaczkó. Megdöbbenő ennek a világnak a képe, eddig ismeretlen területeket ér a megismerés reflektorfényé.

Rácz Pál a felvidéki Gárdonyi. Ungváron él s tanít. Prózáját a nemes egyszerűség s a szív jósága jellemzi. Egyenletes írásait szeretettel olvasta a felvidéki magyarság. Könyvnyitó asszony c. kötet legjelentősebb munkái között. Farkas István is pedagógus. Ipolyágon él és tanárkodik. A szlovák magyar közeledés terén végzett eredményes munkát. Színes lírai képeit szívesen látták a napilapok. Palotai Boris modern író, jól lát és még jobban érzékeltet.

Odaát rekedt Jankovics Marcell, a nagyszerű novellista, Egri Viktor, a könnyed és franciás stílus egyetlen képviselője.

És a fiatalok! Lelkendezve kellene beszélni róluk, de cikkünkben nem tehetjük már. Rády Elemér, Ölvedi János, Borsody István, Vájlok Sándor, Vass László, Sziklay László, Kovács Endre és mások kikerül bizonyára sokat hallunk még.

Ezekkel az írókkal gazdagodott a magyar szellemiség. Hoznak-e valami erjesztőt magukkal, az a következő esztendőök irodalmi eseményeiben fog kiderülni.

UNGVÁR

*Te is megtértél: Kárpátalji saslak:
Hét harcos törzsünk első tábora, —
Árpád ült itt négynapos áldomást,
És nyerített csótáros lova!
A hét vezér itt omlott a földre,
S illette csókkal az áldott rögöt...
Eger hősének bölcsőjét ringattad,
És megálltál a nagy próbák között!
Mienk vagy újra: bércövezte vár:
Bercsényi szellemszárnya visszajár!*

Vályi Nagy Géza

KÉT SÁROSI RUSZIN NÉPBALLADA

Az 1830-as években, kivált Kriza János és Erdélyi János agitációja folytán, nagy divatba jött nálunk a népköltészet bűvárlása országszerte. Ennek köszönheti irodalmunk a Vadrózsák gyönyörű csokrát és a Népdalok és Mondák köteteit. A sárospataki és erdélyi két jeles gyűjtőre nagy hatással volt a Herder által megindított folklor-mozgalom s ez aztán meghozta gyümölcsét a nemzetiségek irodalmában is: a szlovákokat *Kollár* János pesti luteránus pap ajándékozta meg *Zpiewanki* című nagyszerű gyűjteményével, a ruszinoknál pedig *Duchnovics Sándor* karolta fel a mozgalmat. Ez az áldott, jólelkű eperjesi görögkatolikus kanonok, annyi szegény ruszin diák táplálója, maga is tehetséges költő volt, ő írta többek között a ruszin himnuszt is. A sárosi nép ajkáról a 40-es években gyűjtött sok-sok versét átadta Holovacki Jakab lemerbergi egyetemi tanárnak, aki aztán a saját galíciai gyűjteményével együtt nagykesőre, 1878-ban, adta ki azokat négy hatalmas kötetben. Innen fordítottam le mutatványul ezt a két ruszin népballadát. Tipikus népköltési termék mindakettő, édes testvérei azoknak, amelyeket székely népballadák névén ösmerünk. Ez a két ruszin ballada azonban nemcsak költői magas értéke miatt nevezetes, hanem *magyar történelmi* szempontból is figyelmet keltő. Amiképen az etnografia tudománya a nép kezén levő sok-sok tárgyról mutatta ki századokra visszamenő ősi voltát, úgy ezek a költői termékek is ugyanazt a jelenséget bizonyítják. Hogy milyen régi eseményeket képes megőrizni a nép emlékezete, igen jól láthatjuk a magyar történeti énekekből, pl. a folklóre által megállapított karácsonyi danákból, amelyek Szent István korára vágnak vissza; a szlovák népköltésnek sok terméke Mátyás korából, meg a mohácsi csata évéből való, nem is szólva a kuruc idők számos szlovák folklorisztikus emlékééről. Ugyanezt látjuk ezen a két sárosi ruszin balladán is. Egyikük a Makovica vára építési korára vág vissza, a másik pedig egyenest magyar főúri nemzetség nevét örökíti meg. A sárosmegyei Makovica várát Thirring

Gusztáv szerint a XIII. században építették s ha a ballada nem is erre az időre vonatkozik, hanem valamely későbbi újjáépítésére, mindenesetre régi idők emlékét őrzi. A másik ballada az Erdődy-család két tagjának romantikus történetét örökítette meg. *Erdődy Ádám*, Sáros vármegye főispánja, valóban történelmi alak, Györgynek 1645—1690 között élt fia. Ádámnak felesége Erzsébet volt, Rákóczi Lászlónak leánya. Ezek az adatok mutatják, milyen szívós-erős a nép emlékezetete, mert ez a ballada nyilván egykoruan, még a XVII. században keletkezett. A Viszló vizére meg kell jegyezmem, hogy ez Sáros megye makovicai járásában folyik, a ruszinok Viszlava néven ismerik, partján hasonló nevű falu épült, de alsó folyásában Borsod vármegyében fut s az itteni magyar lakosság már Viszlónak mondja s partján ugyanilyen nevű ruszin-magyar falu van.

MAKOVICA VÁRA

*Mikor épült fejér Makovica vára,
Szegény özvegyasszonyt hajtottak munkára.
Az egyik vasárnap urát eltemette,
Másik vasárnap lett szép fiú szülötte,
Harmadik vasárnap úrdolgára hajták,
Úrdolgára hajták, pihenni nem hagyták.*

*Keservesen sírva készül úrdolgára,
Könnyével fűrösztött magzatát pólyálja.
Az egyik kezével fiát szorongatta,
Más kezével meg a követ adogatta:*

*«Fehér Makovicát, mivesek, rakjátok,
Úrdolgára szegényt minek is hajtátok!»*

*Sírdogált, sírdogált, követ adogatott,
Könnyes szemeivel tó után kutatott:*

*«Úszkálj, fiam, úszkálj a csendes tavon át,
Nem ismertél apát, nem fogsz látni anyát.
Apád' nem láthattad, immáron ő boldog,
Anyád' sem ismerheted, ki a vízbe fojtott.
Nem hagy el, kis fiam, nem hagy a te anyád,
Tó vízében találsz örök játszó tanyát.
Vízben fogsz játszani, mint a kicsiny halak,
Én meg, szegény anyád, Makovica alatt...!»*

AZ ERDŐDY ÚRFIAK

Járdogált a lányka Viszló vize partján,
 Sírdozott, könnyörgött a nagy Úristennek:
 — «Rám bocsáss, mit akarsz, könnyörülő Isten,
 Csak gyermekszüléstől ments meg, nyomorultat,
 Jaj, gyermekszüléstől, félek attól nagyon.»

Mikorra sikongva kimondta a szókat,
 Két fehér fiúcskát hozott a világra.
 Ő maga, ő maga keresztelé őket,
 Ő maga, ő maga nevet ada nekik:
 Egyiket nevezé Erdődy Ádámnak,
 Másikat nevezé Erdődy Jancsinak.

«Ringasson titeket Viszlónak kék vize,
 Tápláljon titeket maga Isten-Anya!»

Sebtiben útra kélt, alá Buda felé,
 Alá Buda felé, budai kocsmához,
 Ital-árulgatni, vertpénz-olvasgatni.

Viszló vize tornyult, magosra hullámozott,
 A két fejrő fiút partjára vetette.

Fölkerekedének alá Buda felé,
 Alá Buda felé, budai kocsmához.

«Kocsmárosné, lelkem, fejrő ifiasszony,
 Addsz a nekünk italt csak ám úgy méretlen,
 Megfűzetünk néked csak úgy számlálatlan!»

Ő nekik italt mér csak ám úgy méretlen,
 Ők néki pénzt vetnek csak úgy számlálatlan.
 Ő nekik italt ad csak úgy, az üvegbe,
 Ők nekik aranyat csak úgy, a zsebibe.

«Halljátok, két legény, szépek vagytok ketten,
 Két kökényszemetek nagyon tetszik nekem!
 Tetszik a szemetek, hallgassatok szómra:
 Amelyitek elvesz, nem fogja megbánni!»

Megszólal Jánoska, az ifjabbik testvér:
 «A kerek világon sokat keltem-jártam,
 Fiú vegye anyját, sehol sem találtam!»

Szó többet nem jöve fejrő ajakára,
 Fejrő asszony széthullt apró porrá válva.

A FELVIDÉK MŰVÉSZETE

Irta: Kampis Antal

ALMAINK, vágyaink, az igazság győzedelmébe vetett hitünk és reményeink, koránt sincsenek még betelve. A történeti határokat messze kilométerek választják el az újabb választvonalától is. Hazánk természeti kincseinek nagy része ma is még idegennek adózik, táji szépségeivel mások büszkélkednek, történeti emlékei pusztulnak, vagy hamis mód mások dicsőségét szolgálják, művészi alkotásait elfogult szemlélet sima érveléssel igyekszik igazi jellegüktől megfosztani s felruházni egy nemlétező nemzet, még kevésbbé létező nemzeti szépségjegyeivel.

Pedig közelítsünk csak a Felvidék tájaihoz elfogulatlan kíváncsisággal, szorgos, vagy akár csak lanyha kutatással próbáljuk felbillenteni az elmúlt századok ködösen puha fátylát, mindenütt a magyarság és a magyarsággal egy kenyeret evő, együtt síró, együtt nevető sorsában, egygyéforrott népeknek beszédes emlékeire bukkanunk.

Nincs falu, nincs város, melyben egy templom, egy kastély, néha csak egy magányos árván maradt címeres kő, egy oltárkép, zászlófoszlány, vagy hímzett úrasztafterítő ne idézné a történelmet s ne volna bizonyosága a mult fényeknek, felhőinek.

Várak sejtelmes romkoszorúja üli meg a síkságból emelkedő hegyek csúcsát s a surranó, sebes folyókat szegélyező sziklaormokat. Mondák, legendák szövevénye árad falaikról felénk. A megvont választóvonalon ma még túl esett a Szepesség s a Bányavárosok patinás, ódonízű világa, homályos templomaiban éppen maradt szárnyasoltárok seregével, pártás házakkal körülvett tereivel s e tereken nyüzsgő kedvesen maradi, de mélységes öntudattal teli s műveltségükre méltán büszke iparos, kézműves és kereskedő polgáraival. Ám visszatért boldog valósággá s szép ígéretté egyben a déli sáv, a választvidék s az egész Felsőmagyarország középpontja, tápláló, lüktető szíve Kassa.

Különös táj, különös emberekkel. Különös, mert tájat és embert évszázadok során a legellentétebb erők, történeti és helyzeti adottságok formálták. Magyarrá, mégpedig talán a legteljesebb és legérdekesebb típusává a magyarságnak. Pereme ez a föld, részben még a Nagyalföldnek sok szál fúzi éppen ezért ehhez. De

a hegység is teret foglal magának nyájas lankák és mord bércek tömegével s a folyók medre befelé vonz a forrásvidék szakadékos rengetegei, a Fátra és a Tátra felé.

Kövér földjének dús kincsei felcsalták a hódoltató törököt s a sarcoló ellenség dülását megsínylették városok, falvak egyaránt. Ám állandóvá a török itt nem válhatott, mert a várak vitézei elűzték a múltó portyásokat s a makacsabb foglalók életét pokollá nyugtalanították.

Királyát ez a vidék a Habsburgi uralkodók személyében tisztelte, de megtanulta, hogy nincs hatalom, amely megtörhetetlen s ha magyarságát, szabadságait veszedelemben tudta, meguralta pártfogást kérve az erdélyi fejedelmeket. A szabadságharcok seregei nagy tömegekben számlálták soraik között e vidék fiait s várai szinte egyik a szabadság erősségei voltak.

Népén sok tekintetben uralkodtak az Alföld röghözkötődő, paraszti életformái, városainak arculata sokban idézi az Alföld túlméretezett falujellegű városait, mégis ezek inkább városok. Intézményeik ősbibek, polgáraik urbánusabb gondolkodásúak.

A Nyugatot és a Keletet összekötő országutat alkotván, szinte természetes módon sajátította ki, tulajdonította el és egyítette a maga számára mind a kettőnek értékeit. Bölcs számítás-sal és fürge szorgalommal teremtett újra meg újra minden elpusztult, elpusztított berendezést s a modern újításokban tán első volt mindig. Helyzete elsőnek juttatta számára az újságokat s szelleme hajlandó és alkalmas volt az újságok befogadására.

Művészete egykor remekművek sorát teremtette a világra s az emlékek tanúsága szerint ezen a téren is az élen járt s a legmagasabb szintet kereste. Hogy az emlékek legnagyobb része elpusztult, vigasztalanul, helyrehozhatatlanul elpusztult, az nem az ott lakó nép rovására írható. Vádat ezért csak a különösen mostoha sors, a folyton tartó és folyton dülő háborúk ellen emelhetünk.

De minden pusztulás ellenére is vizsgálva apróra s főként szeretettel a visszakerült terület művészeti emlékeit, kiderül, hogy számszerint is hatalmas tömegű, értékes és kedves darabbal szaporodott a gondot, törődést igénylő, de e gondért, törődésért szépségével s történeti hangulatával bőségesen fizető művészi emléké-állománya hazánknak.

POZSONY MEGYÉBŐL elsősorban az imént említett deáki kéttornyos, románstílusú teplom. Bencéstemplom volt, felruházva a lombard hatások alatt épült magyarországi románstílusú bencéstemplomok minden formai szépségével és sajátosságával. Még

1228-ban teljesen elkészült s ekkor fel is szentelték. Igen érdekes különössége e templomnak, hogy emeletes. Nevezetesen az alsó boltozatú csarnok fölött egy azzal alaprajzilag teljesen megegyező emeleti csarnok is emelkedik. Ipolyi Arnold a magyar művészet emlékeinek e szenvedélyes és nagy tudású kutatója azzal magyarázta ezt a különösséget, hogy a deáki templomot eredetileg bazilikális felépítésű templomnak tervezték, de később, egyensúlyi hibák folytán ez a terv kivihetetlennek bizonyult s helyébe az emeletes szerkezetet iktatták, mint kényszermegoldást.

Ugyancsak Pozsonymegyében fekszik Somorja község s ha ennek jelenleg a reformátusok birtokában lévő későgótikus, háromhajós temploma sem régiségben, sem művészi fontosságban nem vetekedhetik az előbbi emlékkel, mégis rendkívül érdekes. A templomban van s ma is használatos egy aranyozott ezüst kehely, mely szintén a későközépkornak a terméke.

A református templom mellett áll az 1778-ban felépült barokkstílusú róm. katolikus plébániatemplom. Egykor szerzetes-templom volt s belsejében egy stílusának jegyei szerint spanyol származású, de mindenesetre spanyol festői iskolázású szerzetes-testvérnek ma is jó állapotban levő freskófestményei láthatók.

Ebben a templomban is megtaláljuk a középkori ötvösművészetnek egyik emlékdarabját. Ezüst pacifikálé ez, melyen Szent Jánosnak és Máriának tömör ezüsből öntött szobrocskája is helyet foglal. Stílusa, mesterségi és formai jegyei szerint ez is még a XV. században készült. A megyében nagy számmal található főúri kastélyok közül elég ha Cseklészre, az Esterházyak híres szép hajlékára hivatkozunk.

KOMÁROM VÁRMEGYÉBEN legfontosabbak a magával Komárom városával visszakerült alkotások. Élükön számolhatjuk a XVIII. században épült Szent András-templomot. Ennek a templomnak nem annyira az építészeti, szerkezeti szépségei a fontosak. Hatalmas méretű alkotás ugyan, de szerkezeti, formai megoldása a korbéli szabványoktól nem igen tér el. Ellenkezőleg, külsejében valamelyes nehézkesség az uralkodó, arányai s a részek tömegeinek egymáshoz való viszonya nem követi a stílus választékos szándékait, könnyed röppenését, kecses mozgalmasságát. Belsejét azonban nagyméretű falfestmények díszítik, melyeknek alkotója az osztrák barokkfestés utól nem ért nagy mestere Franz Anton Maulbertsch volt s ezen a réven a komáromi Szent András-templom joggal igényel helyet hazánk barokkstílusú emlékeinek legelőkelőbbjei között.

Sokszor írtak már a komáromi görögkeleti templomról is, és pedig joggal aképpen, mint a hasonnemű emlékek legszebbjéről. Ennek is főként a belső berendezése a legfontosabb. Itt azonban nem a festő remekelt, hanem a fafaragómester. A görög templom padjait, szentélyberendezését, ikonosztázisát dúsan borítják a leggyengédebben faragott díszítőelemek s a szem szinte nyugtot sem talál a formák zúgóan sűrű szövevényében. Mintául e berendezés faragójának azonban nyilván az a rendkívül szép és ugyancsak gazdag faragással borított sekrestyeszekrény szolgált, amelyet a komáromi görög egyház a feloszlott majki kamalduli templom árubabocsátott berendezéséből vásárolt meg és állított fel a maga templomában.

Igen érdekes a kis Komáromfüss XVII. századi temploma is, melyben egyik mellékoltáron Jézus születésének még a XVII. században faragott kő reliefképét láthatjuk, főoltárának képét pedig már a XVIII. század második felében, 1762-ben festette Schaller István, aki művét nevével és kelettel jelölte volt meg.

Dunaradványban is áll még egy gótikus stílusú templom, melyet jelenleg a reformátusok használnak s e templomban az egyházi edények között van egy ezüst úrvacsoratóányér, mely 1624-ben készült s eredetileg a szomszédos Ráth község templomáé volt. Kamocsa templomának a harangja érdemel említést. A harangot ugyanis felirata szerint még 1550-ben öntötte egy nagyszombati harangöntő, névszerint Barzinger Oszvald. Perbetén mind a katolikus, mind pedig a református híveknek kedves XVIII. századi barokk templomuk áll. A katolikusoké 1733-ban, a reformátusoké 1785-ben épült fel.

NYITRA VÁRMEGYÉBEN első hely Érsekújvárt illeti meg. Plébániatemploma még a XVIII. században épült (sajnos azóta átépítették), de felszerelésének néhány darabja, köztük egy gótikus stílusú ezüst szentségtartó bizton utal arra, hogy a korábbi idők hasonló értékű alkotásokkal díszítették a várost. Ugyancsak a XVIII. században épült fel a ferencrendiek temploma is, de hasonlóan az előbbihez, ebben a templomban is találunk néhány középkori felszerelési tárgyat. A templom egyik aranyozott ezüst kelyhe még a XV. századból való s ugyanezt a századot vallja szülőjének az egyik ereklyetartó kereszt is.

Az építészeti emlékek között Pázmány Péter lakóháza fontos még, melyen az építető nagy primás címere mellett a méltó utód, Széchenyi György kőbe faragott címerét is fellelhetjük. Érsekújvár, mint a török elleni erősség is számottevő, sőt joggal mond-

hatjuk, rendkívül jelentős volt. Emlékei között éppen ezért a vár romjait, helyesebben nyomait is meg kell említenünk, mert ha e romok nélkülözik is a művészi kiképzés jegyeit, történeti becsük és hangulatkeltő erejük nem csökken.

Komját község barokk temploma és kastélya, Nagysuránynak 1526-ban (gyászos év) épült temploma és barokk kastélya, a tardoskeddieknek és tótmegyerieknek még a XVII. század során épült korabarokk temploma egészítik ki e vármegye visszakerült emlékeit. A túlhan maradt területek, köztük maga Nyitra városa, valósággal tárházai a művészi alkotásoknak, sajnos, ezekről ma még nem nyílik alkalom szólni.

ESZTERGOM MEGYÉVEL a magyar építészettörténetnek, egyben a középkori magyar alkotógénusznak egyik legszebb és legfontosabb tanuságtevője került vissza idegenségéből, a kishényi románstílusú templom. Ez a templom a premontrei rendnek Magyarországon legkorábbi építkezése volt. A kishényi prépostságot 1217 körül alapították s a templomot nyilván közvetlenül az alapítás után, 1220 táján kezdték építeni. Egyéni, szokatlan, változatos és meglepő mód alakuló alaprajz és felépítés jellemzik e templomot, melyet amellet, hogy tervében francia sajtásákok felismerhetők (a rend Franciaországból telepedett be), rokonság fűzi a dunántúli premontrei építkezésekhez is (Ják, Zsámbék), tehát világos a tervnek és felépítésnek hazai alapvetése. Ilyen az a sajtáság, hogy a tornyok alsó szakaszának belseje csatlakozik a hajó belső teréhez s hogy a két torony között karzat húzódik. Különösen értékes sajtásága e templomnak az, hogy belső karzatai is vannak s hogy homlokzata előtt nyitott, négyszegletes előcsarnok épült, valamint, hogy oszlopfői gazdagon faragottak s e faragásoknak különösen figurális részeiben határozott magyar vonások fedezhetők fel. Kishény mellett Karván is áll egy kéttornyú, románstílusú templom, Muzslán pedig egy XV. századi templom romja gyarapítja az emlékek számát.

LÉVA VÁROSÁVAL kezdhetjük a szemlét Bars vármegyében. Középkori várának romjai mellett Dobó István kastélya a legrégebb épülete. További emlékei már valamennyien a XVIII. században keletkeztek. Így a ferencrendiek temploma és zárdája, hasonlóképpen az Esterházy-kastély. Nagysallón két kis barokk templom épült. Egyik a katolikusoké, másik a reformátusoké. Verebélyen középkori vár falai omladoznak, helyesebben dacolnak idővel és elmúlással.

HONT ÉS NÓGRÁD MEGYÉBŐL túl maradtak a középkor alkotásaiban oly gazdag bányavárosok, így a visszakerült emlékek száma és jelentősége csekélyebb. Legfontosabb közöttük a losonci, jelenleg református templom. Ez még a középkorban épült, állítólag 1128-ban készen állott. A templom felszerelésében szerepel egy XVII. századi kehely. A plébániatemplom a barokkstílus emléke. 1783-ban épült s belső kiképzése, felszerelése, edényei legnagyobbbrészt ugyane korból való.

Felsőszemeréd templomát a rajta levő felirat tanúsága szerint Jakab plébános 1485-ben építtette, Ipolyszécsénke temploma még régibb, mert hiteltérdemlő adatok szerint még a XIII. században épült. Hasonlóan az utóbbihoz XIII. századi emlék Kiskeszi község köralakú kápolnája. Valószínűleg egyike volt a középkor idejében használatos, különleges rendeltetésű temetőkápolnáinak, az úgynevezett «carnariumok»-nak. Középkori emlék Fülek vára is, míg a városban álló ferencrendi zárdaépület és templom XVIII. századi barokk alkotás.

GÖMÖR MEGYÉBEN megszorodnak a számbaveendő példák. Ajnácskő sok legendával körülszőtt várának romjai fűzik tovább az eddig említett középkori váromladékok sorát, Betlérnek 1600 körül épült korabarokk katolikus és 1786-ban épült, már-már klasszicizmussá merevedett későbarokk református temploma közé illeszkedik időben is, stílusban is a falai között értékes gyűjteményeket rejtő Andrassy-kastély. E kastélyban őrizték egyebek között a legendás Bebek-féle ágyúk néhány példányát.

Berzete temploma még 1420-ban épült. Ma reformátusoké s felszerelésében sok más érdekes darab között egy 1631-ben készült és a Máriássy-címerrel díszített aranyozott kelyhet, valamint egy Serédy Zsófia által 1695-ben hímzett és ideajándékozott úrasztalterítőt találunk. A falu mellett középkori páloskolostor romjai állanak, a faluban benn pedig a Máriássy- és az Okolicsányi-családok barokkstíliú kastélya. Az utóbbi 1720-ban lett teljesen készen. Egyházasbást későgótikus stílusú római katolikus templomának mennyezete egészében kifestett. Mesterét nem ismerjük, de a mű tehetséges és képzett kézre vall.

Rimaszombat templomai XVIII. századi barokk épületek. Legérdekesebb közülük az ág. ev. templom, melynek oltárképét maga Gusztáv Adolf ajándékozta a gyülekezetnek s a templomfelszerelés úrasztali és keresztelődényei a bécsi svéd követség templomi felszereléséből kerültek ki hasonló ajándékozás útján.

A város mellett álló Krasznahorka váráról nem is kell említést tenni, annyira ismert. Alatta a váralján azonban áll egy kevésbé ismert, de nagyon érdekes gótikus templomocsksa.

Jolsván a katolikus templom még középkori, gótikus stílusú. Az evangélikusok temploma 1789-ben épült. Mestere valószínűleg az a névszerint ma még nem ismert építész volt, aki néhány évvel azelőtt, 1781-ben a városházát is építette. Templárius kolostor volt előbb, majd romjaiból régi részeit épenhagyva, 1796-ban újjáépült a Kóburg-kastély, mely így kellemes barokk keretben őrizte meg néhány részletében a régebbi korok hangulatát. Jánosi községben kéttornyú árpádkori apátsági templom áll. Felszerelése, úrasztaledényei a XVII. századból valók.

Rozsnyó székesegyháza még a XIII. században épült. Sok vihart látott, sok viszontagság volt romlására úgy, hogy még a XVI. században, 1514-ben újjá kellett építeni. Ebből a korból maradt meg nyugati bejárata, mely feliratának tanúsága szerint a hazánkban egyebütt is sokat foglalkoztatott olasz építőnek és szobrásznak, Raguzai Vince mesternek a műve. A székesegyház egyik oltárképe is az újjáépítés idejéből való. Jézus születését ábrázolja a kép s ismeretlen mestere, művét «L. A. 1513» jelzéssel látta el. Még egy érdekes oltárképe van a székesegyháznak. Ez Szent Borbálát ábrázolja s a Szepesség híres festőjének, Czausig Józsefnek ecsetét, tehetségét dicséri.

1660-ban a ferencesek, a XVIII. század folyamán a premonstreiek építenek maguknak templomot Rimaszombatban. A város hívő lakossága 1741-ben díszes Kálvária-csoportot állíttatott, mely hazai barokk szobrászatunknak egyik ékessége. Ugyanebben az időben, talán egy-két évtizeddel korábban épült fel a Városháza is. A ma már teljesen modern kinézésű püspöki palotának egy része is még a XVII. századból való.

Süvetén rendkívül érdekes, freskókkal díszített árpádkori templom maradt fenn s fennmaradt a középkori temetőkápolna, a carnarium is.

ABAUJ-TORNA vármegyéből, ha csupán Kassát vennők be felsorolásunkba, már vastok köteteket megtölthetnénk a művészi alkotások számbavételével és méltatásával. Mielőtt azonban Kassáról valamit is szólnánk, Jászót kell említenünk. Jászón van ugyanis a premonstrei rendnek hazánkban legszebb s mind külsejének kiképzésében, mind belső díszítésében és felszerelésében leggazdagabb temploma. A kéttornyos templom tervező és építőmestere a bécsi születésű Anton Pilgram volt, ugyanaz,

aki a rendnek szentgotthárdi templomát is építette. A mennyezet freskóit az Egerből kiszármazó s ecsetével az egész Felvidéket bevándorló, ott hol kisebb, hol nagyobb szerencsével dolgozó Kracker Lukács János festette ki freskóival, megalkotván Jászón élete legteljesebb és legértékesebb műveit. Nála sokkal nagyobb tehetség, sőt mondhatjuk az egész magyarországi barokk művészetnek egyik legnagyobb tehetsége volt a szobrász Krauss János Antal, ki a jászói templom főoltárát készítette s általában véve a templom minden figurális és dekoratív szobrászati kiképzését végezte. Jászó, működésének csúcspontját, egyben hazai barokk-szobrászatunk legnagyobb értékét alkotja. Érezte ezt valahogyan maga a művész is, mert későbbi szerződésein, nyugtáin, mindig hivatkozik jászói működésére s úgy írja nevét alá, hogy utána függeszti a «statuarius jaszoviensis» megjelölést.

ÉS KASSA. Kassa a középpont. Kassa a Felvidék középkori művészetének tápláló életere. Közepén a XIV. század végén a leégett régebbi helyén építeni kezdett s magyarországi Szent Erzsébetnek szentelt városi plébániatemplom, a mai székesegyház. Egyik tornya épült csak fel, a másik, a nagyobbra, díszesebbre szánt, csonkán maradt. Falának peremén ékes mérműves párkánykorklát fut végig s északi előcsarnokának kapuzata körül a XV. század elejének legérdekesebb domborművei alkotnak keretet. Belsejében István mesternek kőből faragott álma, a karcsú szentségház vonja magára a szemet s a különös szépségű királylépcső mérműves korklátja csavarodik a magasba. Szentélyében áll a szárnyas főoltár, szárnyain 48 képpel s szekrényében három életnagyságon felüli, mégis gyengéd megjelenésű, törékeny bájú, finom érzékenységgel faragott szoborral. Mesterének, vagy mestereinek személye fölött sok vita folyt már, ám ha végérvényesen nincs is eldöntve ez a vita, mindannyian megegyezhetünk abban, hogy a mester a legszebb magyar szárnyasoltár mestere volt, ki művét még a XV. század végén alkotta meg. Műhelyéből került ki a másik kassai szárnyasoltár, a Mária látogatása oltár mestere is.

A Dóm mellett áll a Szent Mihálykáporna, másik szép középkori épülete Kassának. Homlokzatán a lelkeket mérlegelő Szent Mihály arkangyal reliefalakja áll, oromzatát sajátságos szerkezetű tornyocska koronázza. A Dóm másik oldalán az Orbántorony vaskos épülete áll s vezet át bennünket a későbbi korok művészetéhez. A korai barokk, vagy a kései reneszánsz egészen különös sajátságú alkotása a premontrei templom. Mesterét ma

még nem ismerjük. De ismerjük azt a kassai építész, kinek művészete ettől a templomtól ihletődött. Thornyosy János volt ennek az építésznek a neve, ki először is az eperjesi ferencesek templomát építi fel teljesen a kassai premontrei templom mintájára. Kassán a Rozáliát s hihetőleg a Kálvária-templomot is ő építi. Az ő tehetségét dicséri a kassai ispotálytemplom s végül az Immaculata-emplék. A barokk korban épül a városháza a vármegyeházával együtt. Ekkor a püspöki palota s néhány magánépület.

Külön öröm újra a magunkénak tudni Kassa múzeumát. Ez a gyűjtemény a főváros hatalmas közgyűjteményei után a legelső efajta intézménye hazánknak. Szorgos gond, tudás, szellemi és fizikai fáradozás hozta ezt a gyűjteményt létre s fejlesztette minden akadály ellenére azzá, amivé lett. Falai között a művészi és történeti multnak oly gazdag emléksorozata foglal helyet, melynek párját alig is találhatjuk. Nemcsak Kassa multjára, közvetlen környékére terjedt ki a múzeum eddigi vezetőinek figyelme, hanem az egész Felvidékre. Így azután a kép, amelyet a múzeum megtekintése után művészi, históriai és néprajzi szempontból a Felvidékre nézve nyerünk, majdnem teljesen mondható.

A KELETI VÉGEK természetszerűleg szegényebbek a művészet emlékeiben. Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa vármegye emlékei mindig kisszerűbbek s egy-két nagyon kiütköző kivételtől eltekintve, jelentéktelenebbek.

Ung megyéből a gerényi templomot, ezt az épülettel egykorú freskókkal ékesített középkori emléket a carnariummal és Ungvár nevezetességeit említhetjük fel csupán. Ungvárrott a mai görög-katolikus székesegyház 1732—40 között épül fel a jezsuiták templomaként. A görögkatolikus plébániatemplom már régebbi építkezés, 1678-ban készen állott. A római katolikus templom felszerelésében van egy miseruha, melyen a Drugeth-címer árulja el a középkori eredetet s egy úrmutató, mely formái után ítélve, ugyancsak még a XV. században készülhetett.

Beregben a műemlékek után való tallózás valamivel gazdagabb eredménnyel jár. Beregszászban magában találunk egy háromhajós gótikus stílusú templomot, melynek építése 1504-ben fejeződik be, de déli kapujának tanúsága szerint egyes részletein még 1522-ben is dolgoztak. E kapun ugyanis ez az évszám olvasható. A templom egyik harangján felirat beszél arról, hogy azt egy Szegedi Gáspár nevű harangöntőmester öntötte Beregszász városában 1753-ban.

Beregdedán középkori templom került vissza, melynek falait

falképek maradványai díszítik. Jelenleg a reformátusoké s egyik harangján izes magyaryelvű felirat hirdeti, hogy «Ez harangot csináltatta nem. Fulo János uram dédavaí ecval ediütt Isten dicsőségére».

Munkácson erődített kolostor, valamint egy a XV. században épült gótikus templom maradt fenn. Utóbbinak egyik harangját Báthory Zsófia ajándékozta 1677-ben. Középkori eredetű a híres munkácsi vár. Benne összegyűjtötték s múzeumszerűen kiállították a vár területén előkerült régiségeket, melyek között nem egy igen érdekes darab akad. Várán kívül a Rákóczi-kastély, a híres munkácsi fatorony és az 1760-as években épült csernekhegyi kolostor szaporítja a munkácsi történeti emlékek számát. Nagymuzsajon falképmaradványokkal ékes gótikus templom, Nagyberegben ugyancsak gótikus stílusú templom áll.

Ugocsában Akli községben s Mátyfalván áll egy-egy XV. századi templom. E sietős s éppen ezért sokban hézagos felsorolás is elég ahhoz, hogy vele megbizonyítsuk, a mult emlékeinek minő rengetege várja, hogy velük minél részletesebben, minél alaposabban megismerkedjünk.

MAGASFÖLDSZINT

Irta: Bodor Aladár

SZEPTEMBER 10-én — persze kissé megkésve — a minisztérium a nyugalombavonult Ambrus bácsi helyébe új, fiatal tanárt küldött. Persze csak amolyan helyettest, egészen fiatal; no majd ha jól viseli magát, rendes is lehet belőle, csak bátorság, fiatalember.

Az új tanáron még nagyon rajta volt az egyetemi padok hímpora, komoly és áldozatrakész becsvággal tekintgetett bele a kis felvidéki városba, amelyben akkor a háború előtt egészen más, patriarchális nyugalomban folydogált az élet. De megróttta magát az elmosolyodásért, amikor a helybeli élelmes könyvkereskedő kirakatában vagy hat példányban megpillantotta a saját doktori értekezését. A városka kiemelkedőbbjeinél lerótt tisztelgő látogatásai után csakhamar kitudódott, hogy kedves étele az almásrétes, mikor azonban utána nyomban vagy tíz lányos háznál véletlenül almásrétesel kínálták meg, némi megfélemedéssel visszahúzódott, mert figyelmeztette magát magányos függetlenségben előbb elvégzendő nagy életterveire. — Stílusa van! — állapította meg róla az agglegény főszolgabíró, a fél vármegye elismert legényavató nagymestere. — Zöld kissé... — állapította meg az egyszerűbben fogalmazó kisvárosi közvélemény.

— Baj, hogy kissé túlságosan, fiatal vagyok — állapította meg magáról az iskolában, ahol megdöbbenve vette észre, hogy pár nyolcadikos diákja alig néhány hónappal fiatalabb nálánál. És hogy éppen a nyolcadikban is kell tanítania! Érezte, hogy komoly szigorúsággal kell fölébekerelkednie a majdnem kortársi hányavetiségű diákjainak. Mikor pedig szeptember végén három igen csinos diákleányt is beraktak az osztályba, akkor a fönségesig emelte komolyságát és szigorát, azonban lehetőleg kerülte a három leány tekintetét.

— Megkövetelem, hogy mindegyik tanuló szigorúan az előadóra figyeljen, kéz és tekintet ne járjon a pad alatt!

— Pont a szemébe nézzünk-e az előadónak? — kérdezte kissé fölemelkedve a padban az ártatlanságot legszemtelenebbül tettető diákkisasszony, Ili.

Majdnem csuklást kapott erre, de annál keményebben rátorokolt, hogy igenis, pont a szemébe az előadónak!

Hanem az előadót óra végéig majdnem kiverte a verejték és holtrafáradott a farkasszemet néző fegyelmezésbe.

Szeptember végére, érthetetlen módon, fölmondották a hónapos szobáját. Új után kellett nézni. Közel az iskolájához egy kapun szokatlanul csinos rással hónaposszobát hirdettek. Befordult a kapun. Megnézte a szobát, elég jónak találta s azt mondta, hogy esetleg még visszatér érte. Mikor elköszönt, akkor meglátta a szomszéd szobában Ilit, ahogy feltűnő hangossággal éppen a holnapi leckéjét tanulta.

Tehát itt lakik . . .

Kissé zavartan fordult ki az utcára. Ott éppen megpillantotta Jankót, az osztályelsőt. Az már tudta, hogy a tanár úr éppen lakást keres. Nyomban ajánlkozott is, hogy segíteni fog neki a keresésben, ő jól ismeri a várost.

Találtak is szobát, valóban elég alkalmasat. Igaz, meglehetősen messze az Iliék szobájától. Az Iliék szobája tulajdonképpen alkalmasabb volna, nagyobb, világosabb . . . De nem mert vele Jankónak előállni, mert a fiú esetleg azt gondolta volna, hogy ügyebár . . . Sőt Jankó kiemelte, hogy az Iliék szobája teljességgel alkalmatlan, lármás, mindig tele ricsajjal . . . Jankó határozottan ellene volt, hogy a tanár úr Iliéknél lakjék.

Összebarátkozott Jankóval. Örült ennek a kedves barátságának. Jankó az Önképzőkör legkitűnőbb diákja, majd minden ülésen érdemkönyvbe méltatják egy-egy versét. Szőke hajról és kék szemekről szólnak a versei, aha, persze, most már sejthető . . .

Hosszan elsétálgatott Jankóval. Aztán máskor is sétálgattak, ki-kirándultak a közeli fürdőcskéig, vagy elbolyongottak az aszfaltosabb utcákon keddi estéken, amikor másnapra csak könnyű leckék vannak.

Más esteken maga szokott sétálgatni a tíz óra után már néptelen utcákon. Járkált mindenfelé, céltalanul. Végül azonban, szinte véletlenül, el szokott sétálni az Iliék ablakai alatt is. Az egyik ablak mindig nyitva volt. Eszébe jutott, hogy egy órán azt ajánlotta a diákoknak, hogy még hideg időkben is aludjanak nyitott ablaknál, az országnak keményen edzett férfiakra és nőkre van szüksége. Lám, megfogadják a szavát . . . Éppen pár szál virág volt a kezében, egy apró vadszékfűt bedobott a nyitott ablakon. Megérdemli a szófogadásért az előadótól.

Másnap Ilinek a mellére volt tűzve a virágocska, alig észrevehetően. Az előadó arca a vadszékfűnél pirosabbra gyúlt, hosszan jegyezgetett az osztálykönyvbe, hogy azalatt elmúl-jék a pirossága. Vajjon tudja-e Ili, ki dobta be a virágot? Nem látszik rajta, hogy ma szemtelenebb volna, hiszen máskor is mindig lehető legszemtelenebb. Legbájosabb, legkedvesebb.

Egyébként a Jankó arca azon az első előadási órán ugyanolyan lángoló színekben tündöklött.

Délutáni sétájukon Jankó és Lukács tanár úr újra összetalálkozott a mezőre menet. Mindketten le-letéptek, talán csupa szórakozottságból, pár szál virágot. Vadszékfűt.

Sokáig elbolyongottak a meleg alkonyatban a rétek magas fűvében. Lukács tanár úr végül bevitte a fiút egy kis uzsonnára. Az uzsonnából vacsora is lett, még egy-két pohár sör is előkerült. A fiú most már bizalmas melegséggel vallott a tanárjának, mint fiatalabb barát. Az otthonról. A diák-életről. A lányokról is, már amennyit lehet.

Jó későre tértek haza. Sebaj, holnap is könnyű leckék napja. Gondtalanul, meleg szívvel kószáltak az elcsöndesedett utcákon. Lukács tanár úr kissé restelkedve ébredt rá, hogy az Ili ablaka felé vitte a lába.

— Bocsásson meg, tanár úr — restelkedett Jankó —, hogy . . . úgyszólván . . . erre, ide csalogattam. Ez idfenn tudniillik az Ili ablaka. Már le is feküdt. De nyitva az ablaka. Ne tessék rossznéven venni, hogy én most . . . bedobok az ablakon egy-két szál virágot.

— Ó, az egész, persze, baráti figyelmesség mindössze, senki se veheti rossznéven, bizonyára.

— Az anyja bizony haragszik érette. Mult héten is meglesett és kihajolt az ablakon, összeszidott, azt mondta, hogy szemetelek. És hogy tolakodó vagyok. Azt mondta végül: Takarodjék, taknyos. Pedig ügyebár, én osztálytársa és barátja vagyok, tehát jogom van és illek is hozzá.

— Persze, persze. Barátság. Nincs abban semmi illetlenség.

Jankó bedobta a virágot a leány ablakán. Vadszekfűt.

Máskor is gyakran végezték így a sétájukat. Lukács is dobott be virágot. Jankó a Lukács virágait a tanár ajándékának tekintette a diákja számára.

Szombat este Jankó nagy-nagy csokor virágot gyűjtött össze, akkorát, mint egy malomkerék. Mikor megérkeztek az Ili ablaka alá, az ablakot alig ujjnyira nyitottnak találták.

— Az anyja leskődik most — suttogta most Jankó. — Hanyatt fekszik az ágyon és ha csokrot dobok be, fölkel és rámripakodva az ablakból megszégyenít.

— Mit tegyünk hát?

— Tanár úr... Ha megtenné... Magas az ablak, magasföldszint. Ha fölsegítene kissé, nesztelenül beljebb nyomnám kissé az ablakszárnyat és úgy rátehetném a csokrot az ablakpárkányra... Tudniillik az anyja halálos ellenségem. Egy más jelöltje van neki, egy komoly felnőtt. Attól félek, Ilinek is tetszik esetleg egy kicsit, mert nem akarja elárulni. Valami partiképes idősebb ember lehet, a ronda. Holott hiszen Ili még gyermeknek számít, nem szabad tönkretenni a diákpályáját. Majd valamikor, évek múlva, akkor férjhezmehet Ili valami ragyogó, gazdag és hatalmas úrhoz, valami grófhhoz. De addig... addig, úgy-e, az a hivatása, hogy egy szegény boldogtalan diáknak szép és szenvedés legyen az élete. Istenem... talán egy csók... Nem haragszik tanár úr az őszinteségemért?

— Dehogy, dehogy, Jankó... Azt hiszem, igazad van.

— És... és felemel az ablakig?

— Gyere hát, Jankó. Csak csendesen.

Azzal fölemelte a diákot, az fölmászott, előbb az ölébe, aztán a vállára, halkán benyomta kissé az ablakot, aztán a megszabadult ablakpárkányra áhítatosan odahelyezte a virágcsokrot.

Utána továbblopakodtak. A diák megkönnyebbedve, boldog bizalmas suttogásban, Lukács meg összeszorított szájjal, alig hallva a suttogó szavakat.

Mikor a diákszálláshoz értek, a kaput már zárva találták. No, ennek holnap szabály szerint följelentés lesz a vége, büntetés a kimaradás miatt.

A diák szó nélkül ölébe kapaszkodott a tanárnak, onnan a vállára, aztán föl a kapu tetejére, nyilván megszokott úton.

— Köszönöm! — intett vissza nyájasan a magasszínhez mért kapu tetejéről, aztán hallatszott a súlyos zuhanása, ahogy túlhan leugrott.

Rendőr közeledett futólépésben.

— Állj! Mi történik itt? Betörés? Ki vagy?

— Doktor Lukács Aladár gimnáziumi tanár.

— Micsoda? Tanár? Jó lett volna elcsípni azt a diákot, mi? Szalutált. És ravaszul a bajuszába mosolygott.

NEM VOLTAM OTT

Nem voltam ott . . . , de a szívem együtt menetelt a honvédokkal és odahullott a porba, mikor a visszatért rögt az első ajak megcsókolta.

Nem voltam ott . . . , de láttam a vak asszonyt, amint vézna karját reszketően kinyújtva a vonuló katonákat végigsimogatta.

Nem voltam ott . . . , de a paraszt barna arca felsugárzott, égett lehúnyt pillám mögött, amint barázdált arcán a könny végigszökött.

Nem voltam ott . . . , de asszonyszíveket láttam kigyúlni s a férfiak pergő könnyét fölittam és gyermeket pólyáltam e drága szóba: magyar!

Nem voltam ott . . . , de dadog a szám, ha kiejtem: Felvidék! és roppant erők áradását érzem, mikor mondom: Kassa, Léva, Ungvár a miénk!

Nem voltam ott . . . , de benne voltam minden arcban, minden sóhajban, mozdulatban, a harangok nyelvén én lázítottam, zengtem: Isten, adj vissza mindent! mindent!

Nagy Méda

JÓKAI VÁROSA, AZ ÓSI VÁRFÖLD KOMÁROM

Irta: *Szombathy Viktor*

AZ ARANYKERTNEK, Csallóköznek keleti csücskén fekszik, ott, ahol a selymesvízű Vág beleömlik a hömpölygő Dunába. Gazdag, nevezetes vidék: a kőkorszak embere itt keresett menedéket, a nagy vizek nádasaiban, erre kalandoztak a kvádok s a longobárdok, látták a dunaparti füzesek Marcus Aurelius légióit s itt alapították a provincia legészakibb védővárosát, Brigetiot.

Komárom . . . mondd, s eszedbe jut Mátyás, az Igazságos : remekmivű hajóit partjainál ringatta a dunántúli szél, Komárom... duruzsolod ezt a nevet s régi, erős magyar vár körvonalait látod felmerülni az idők végtelenjéből. A várat egykor István királyunk alapította s a város olyan régi, mint az ország, ezer esztendő. Még ma is Várföldnek nevezik az erődítmények falán kívül elterülő szántókat, várföldnek, mint a várjobbágyok idejében, de a vastagfalú erősségnek népszerű neve már «Werk», — ahogyan az osztrákok írták térképeiken a komáromi várfalra vonatkozó ismertetések. A Csallóköz csücsát, a várfokot is «Spitz»-nek nevezi a komáromi ember, ha gyorsan beszél s nem ügyel szavai választékosságára.

István király, Mátyás, törökök, osztrákok, csehek, magyarok : ha pár szóban akarnánk összefoglalni Komárom történetét, akkor talán elég volna ennyi. De bármilyen nemzet hadai ülték is a várat s a várost, Komárom mindig magyar maradt, büszkesége a harcos országnak s volt idő, amikor csak sóhajjal ejtették ki nevét, mint negyvenkilencben, Klapka tábornok idejében, vagy most, az elmúlt húsz esztendő alatt mindig. A húsz esztendő s óhajlásba azonban egy kis boldogság is vegyült, hiszen Komárom volt Csehszlovákia legmagyarabb, leggerincesebb városa. Voltak évek, amikor a Felvidék városai várakozással s reménykedéssel tekintettek Komáromra, a színeket Komárom emelte legmagasabbra mindig, innen indult ki a legtöbb nemzetmentő kezdeményezés, politika, irodalom, művelődés, gazdasági élet : mindnek központja volt a város és hogy Szlovákia magyarsága megtartotta az egyenes vonalat, abban oroszlánrésze éppen Komáromnak volt . . .

Komárom, Szent-Andrásfalva, Keszi: e három faluból alakult a mai Komárom, a várost körülkerítő várfalról azt tartják, hogy soha ellenség meg nem győzte, soha be nem vette. A komáromi kőszűz a bástyafokon fűgét mutat az ellenségnek a néphit szerint: ez a kőszobor gúnyosan s türelmesen nézegette a cseh hadsereg katonáit is; már nagy időket élt át s tudta, hogy tatár, török, osztrák és cseh egyszer úgyis fogja magát s szépen kísétál a várból. Mária Terézia adta meg a városnak szabad királyi jogait, hatvanötezer kemény forintokért: nemsokára, 1763-ban szörnyű földrengés pusztította Komáromot, hét temploma dült össze, 1783-ban újabb földrengés következett s e borzalmas pusztítást még most sem tudta elfelejteni a város, emléknapján processziók járnak az uccákat.

Igy élt Komárom, tifusz, földrengés, csatazaj, dunai naszádosok kurjongatása, török, osztrák, cseh között s lerázta magáról mind e kellemetlenségeket: mint kemény tél után, az első nap-sütésre a tavaszi ibolya, úgy virágzott ki mindig, szerényen, nem hivalgóan, de mindenkinek tetszően a város magyar élete. Csodálatos erő lehetett ez, csodálatos az az egészség is, amellyel a különféle nációkat s jöttmenteket magába olvasztotta, átgyúrta, komáromivá tette ez a város. Eltűntek a törökök, — csak néhány feketebajszos arc őrzi emléküket, — eltűntek a rácok, — csupán templomuk maradt itt, árván s bezárt ajtajával, — elillantak az osztrákok, — egy-két nyugdíjas katonatiszt és fegyvermester ragadt a Nándor-utca tájékán mutatóba, — eltűntek a csehek, — a múzeum őrzi húszéves emléküket, elsodorta őket mindenféle európai vihar, de nem sodorta el a kékbeli, ezüstgombos szekeresgazdákat, nem sodorta el a keménynyakú magyarokat, nem a gimnáziumot, ahol bencések tanítanak s nem a kollégiumot, ahol egykor Jókai járt oskolába s kiváltképpen nem hajlíthatták meg semmiféle dunamenti viharok azt a magyar gerincet, amely oly erőteljesen segített tartani egymilliónyi magyarság épületét, most, az utóbbi keserves esztendőkből.

* * *

Komárom... mondod s hirtelen elibédáll egy mosolygóstekintetű, kékszemű magas férfi, a Mesemondó: Jókai. Senki sem tudott erről a városról, suttogó dunai füzeseiről, örömről, bújáról szebben mesélni, mint a város legnagyobb szülőtte, Jókai. A Szigeten írta első regényét, a Hétköznapokat, itt látogatta meg őt a pápai osztálytárs, Petrovics Sándor. Ritka író határozott meg

annyira szülővárosa, mint éppen Jókait. Mintha egész életén keresztül a komáromi élet kis tavába merült volna le kincsekért.

És Klapka városa is Komárom, a nemzeti ellentállás e büszke és sikeres harcosáé, Klapkának köszönhetjük, hogy a nemzet egy illúzióval, a komáromi illúzióval s egy hittel, a győzhetetlenség hitével gazdagodott azokban a keserves esztendőben. Klapka szobra a városháza előtt az utóbbi húsz esztendőn keresztül úgy állott, mint örök figyelmeztető jel, dacosan pillantva át a Dunán. Tulnan a Klapka-tüzérek készültek arra a pillanatra, amikor ágyúik átdübörögnek a hídon.

* * *

Ez a híd húsz esztendőn keresztül zárva volt. A hidfőt átlépni csak útlevéllal s hivatalos okmányok felmutatásával lehetett. Magyar a magyarhoz fináncokon és kellemetlenkedő ellenőrökön keresztül juthatott s aki kissé oldalt pillantott a hídról, a szigetre, ahol Jókai vetette első regényének gyöngybetűit, riadva látta, hogy páncélerősítést emelnek a cseh Maginot-tudósok, betonerosítést, amelynek mélyéből a magyarországi városfél állomására ásitott a Skoda ágyú. Kétfelé szakították a várost, «Magyarkomáromra» és «Csehkomáromra»: Komarno lett a «cseh» oldal neve s elkövetkezett az az idő, amikor Jókai uccájában úgy beszéltek Budapestről, mint a szomszédos külföld fővárosáról.

Mintha éppen ezért, a szétszakitottságért, a kifosztottságért szállt volna a dac Komárom város minden magyarjába. Az élre állott s példát mutatott. A magyar élet irányításából azonnal részt kért, már 1920-ban, a felocsudás pillanatai után: a magyar pártok egyik legerősebbikének zászlaját bontották ki a Duna partján, a «kisebbségi» magyar művelődés, magyar írás kért szót az ősi falak között s az egyesület, amely Jókai nevével indult 1911-ben, most, a változott viszonyok között hirtelen országos jelentőségre tett szert s a kassai Kazinczy Társaság, a pozsonyi Toldy Kör mellett legjelentősebb kulturális egyesület lett a Jókai Egyesület, különösen, mert nagyszerű múzeuma s gazdag könyvtára is volt. És Komáromban alakult, ott is székelte a legnagyobb szlovákiai magyar kultúrszervezkedés: a Szlovenszkói Magyar Kultúr Egyesület, a SzMKE: kétszáz fiókszervezetével behálózta egész Szlovákiát s irányítást adott minden magyarnak, falun s városban egyaránt. Megmutatta hogyan kell viselkedni s melyek azok a magyar értékek, amelyekhez tüzőn-vizen keresztül ragaszkodnunk kell.

Lassankint magyar Grác szerepét is vállalni kezdte a város, Szlovákia megannyi nyugdíjas, nosztalgias magyarja Komáromban telepedett meg, hogy ilyenformán is közelebb érhessen az anyaországhoz. Akinek útlevele nem volt, az legalább kiállott a Duna partjára vasárnap délután s könnyes vágyódással hallgatta a budapesti gyors füttyszavát, vagy nézegette «Magyar-komárom» tornyait. Csak a Duna tudna mesélni arról a sok-sok fájdalmas vallomásról, amelyet a folyam gyors habjaira bíztak, vigye «odaátra, repitse Esztergom felé...»

A város társadalma egyé forrott e hűsz esztendő alatt s a kisváros «klikkjei» lassan elszintelenedtek, a gátak leomlottak: a hűsz esztendő végén immár ott tartottunk, hogy a «magyar» név mellől minden megkülönböztető jelző, minden felesleges epiteton lehullott. És ez a szellem most is erős, sőt erősebb, mint valaha. Komárom érzi, tudja, hogy a szebb magyar jövő, a magyar megváltás csak ezen az úton lehetséges, bátran vallja ezt az irányt s ha eddig egy kisebbségnek mutatott példát a város, most azt szeretné, hogy e kisebbség mutasson példát az egész országnak, példát, amelyből bizonynyal csak jó háramolhatik az összességre.

Komáromnak nemcsak a multja tanulságos, hanem jövője is szép. A határmenti városból, — melyet éppen magyar volta miatt igyekezett elsenyveszteni a csehszlovák államvezetés, — most központi megyeszékhely lesz, a Csallóköz főhelye, dunai kikötő, földrajzi, gazdasági szempontból igen fontos város: csoda-e, ha a komáromi ember türelmetlenül várja azt a pillanatot, amikor szívének minden dobbanásával bekapcsolódhat a magyar élet vérkeringésébe, amikor elfoglalhatja méltó helyét Jókai városa s a szlovákiai magyarság «legmagyarabb» városa. Ott, ahonnan hűsz esztendővel ezelőtt kegyetlenül kiszakították: a magyar közösségben. Építeni s épülni akar, olyan hittel, mint amilyen hittel állott a pannónia limesen, a török határon, osztrák gránicon, csehszlovák vártán soha el nem fáradóan, soha-soha nem lankadóan.

Európa legfontosabb folyója mossa az újra egyesült két Komárom partjait. Kisváros a hatalmas Dunamedencében, szerteágazó erővonalak tengelyében. Ha minden kisváros ilyen erős volna hitében, nemzeti érzésében ennyire megingatatlan, akkor méltán mutathat a komáromi kőszűz fűgét mindennemű ellenfélnek, akár nyíltan közeledik az István nádor építette erős falak alá, akár orozva...

Comarum állja a harcot.

ROZSNYÓ IS HAZATÉRT!

Irta: *Nyíresi-Tichy Kálmán*

ABENNSZÜLÖTT fészek-szeretetével szólok szülővárosomról, Rozsnyóról, de magyar testvéreknek szólok, akik húsz éves rabságunk megszűnését époly szent örömmel ünneplik, mint mimagunk s így nem fogja őket bántani szeretetteljes elfogultságom.

A Magyar Szent Korona egyik gyöngyszemének tartom az ősi bányavárost, Rozsnyót, mely most őrtornyának kőmellére tűzött magyar címerrel s a torony erkélyét körülfutó hatalmas betűkkel hirdeti: «Magyarok voltunk, vagyunk, leszünk!» A címer és körirat esténként nemzeti színekben izzanak s mámorosan üzenik a messzi határba a felszabadult város örömét!

A tér, a rozsnyói völgy, melybe e sugarak beleragyognak, valamikor a diluviális időkben zárt beltenger lehetett, melynek vizei a mai Sajóvölgy szikláin át törtek maguknak utat a délgömöri sik felé. Őstörténete a cotinok és quadok bányászatával kezdődik. Az első oklevéladat, mely Rozsnyót városszabadalmak kapcsán említi, 1291-ből való. Lakói a kezdet kezdetén alemann származású felnémet bányászok voltak, kiket később a környező falvak magyarsága, a reformáció, a Thököly- és Rákóczi mozgalmak forró levegője felszívott s kemény magyarrá edzett. A város nem először szenvedte most a cseh megszállást: a XV. században is huszita kézen volt s abból Mátyás király szabadította ki, Törökdulásból, vallási- és szabadságharcokból bőséges része jutott, a magyar történelem sok nagyja megfordult falai között, — ezek közül a Nagyságos Fejedelem ittjártának emlékét (1706-1707) a városháza falába illesztett márványtábla őrzi. A negyvennyolcas idők csak úgy végigviharozták, mint a világháború vérzivatarra. Ennek emlékét a hősök emlékműve őrzi, félelmesen hosszú névsorral... S a gránitba vésett nevek mintha vért könnyeztek volna húsz éven át... Csak most ragyognak fel igazi aranyragyogással, hogy a hollósereget elűzte a magyar turul!

A cseh megszállás lesorvasztotta Rozsnyót, megtépte lendületét, lekötözte életereit, ki akarta ölni magyar lelkét. Nem sikerült! Hiába fojtották meg iskoláinkat, hiába taktikáztak a vértelen fronton a legkőrmönfontabb eszközökkel: Rozsnyó

megmaradt magyarnak. Elszegényedtünk s azok, akik kenderzsinórral átkötött papírcsomagokkal «vonultak be» valamikor hozzánk, pár év alatt selyemharisnyás, lakkcipős jólétben páváz-
tak utcáinkon. Édesgetéssel csakugy, mint fenyegetéssel, kenyér-
vesztéssel terelgették a polgárságot az állami berkekbe, de —
pár szomorú kivétellel — csak ők maguk maradtak azokban
s hogy mennyien voltak a megszállók, most láttuk csak, mikor
ki kellett vonulniok s végét nem lehetett várni a tornyosra rakott
teherautóknak! Csak akkor szörnyedtünk el: micsoda sáskahad
élősködött rajtunk!

Mintha megfürdött, megfiatalodott volna a város az első,
repeső lobogódíszben, mikor a mi szent színeinkbe tehetetlen
dühükben belelövöldöztek a kivonuló cseh katonák. Azóta
mosolyognak az ősi utcák, daliásan szegezi homlokát égnek az
öreg óratorony, Rákóczi nevérol nevezett kedvencünk, tisztabban
zengenek még harangjaink is, hangjuk levetette a húsz éves
bánat zengését!

Gyönyörűen fekszik Rozsnyó a Sajó völgy érdekes, fel-
duzzadt platóján, mely az alemann bányászok munkájának
nyoma. Középen szíve, a főtér, a valahai «Ringbürgerek» épít-
ménye. Két hosszú főutca nyúlik északra s délre, szerte-
ágazik a többi, kisebb, rövidebb. Hat temploma, négy tornya,
püspöki székháza, városháza, papneveldeje, két rendháza, (Pre-
montrei és Ferencrendi) két gimnáziumépülete, elemi iskolái,
zárda-anyakháza és iskolái, múzeuma, nyomdavidálmatai, helyi-
lapjai, a régi jelzőnek: «Sajóparti Athén» — élő alapjai. Egyházi
és magánépítkezéseiben is a gótika és barokk értékes emlékeit
találjuk. A Székesegyház sekrestyéjében egy műtörténelmileg
is számontartott nagyértékű középkori festményt őriz. A Ferenci
Rendház keresztfolyosói gyönyörűek! A püspöki székház ugyan-
csak történelmi levegővel telített, könyvtára kincses ritkaságokat
rejt! A Berzétei (Andrássy Dénes) utca egyik magánháza a
felvidéki barokk kevéssé ismert, de ritkaság példája. Az evan-
gelikus templom hatalmas térhatásával s nyugodt vonalaival a
lehiggadt barokk kiváló műemléke. A főtéren patinás szent-
szobrok emelik a festői hatást, de vannak modern szobraik is,
köztük Kossuth-szobrunk, — melyet a cseh vandalizmus
ledöntött, — most várja diadalmas feltámadását. 1654-ben be-
fejezett óratornyunk Rozsnyónak ugyanolyan jellegzetessége, mint
akár az Eiffel Párisnak, vagy a Frauenkirche ikertornyai München-
nek. Erkélyén még a cseh uralom alatt is gyakran felbúgott a
tárogató méla hangja, hiszen nagyon közel van hozzánk Kraszna-

Horka büszke vára . . . A város múzeuma nagy magyar multunknak minden értékét megmentette a cseh hamisítástól és megrövidítéstől.

Szép körülöttünk a természet is, közel s távol a hegyek, lankák, völgyek, barlangcsodák ezer szépsége hívogatja a természetbarátot.

A társadalom képét rövid pár szóban megrajzolni bajos volna. Egységét hol párt-, hol felekezeti szempontok bontogatták, de a húsz éves megszállás szenvedései mégis eggyé kovácsoltak minden igaz magyart s ez az egység — hisszük, — lesz olyan érett, hogy bátran reábizhatjuk az új, felszabadult korszak nagy teendőinek minden felelősségét.

Rozsnyó értékes talaján értékes emberek éltek, alkottak s vonultak be a magyar Pantheonba. Jólétszi Cházár András, a nagy humanista, a váci Siketnéma Intézet alapítója, nálunk ügyvédkedett s harcolt korának sötét előítéleteivel. Pákh Albert, a Vasárnapi Ujság alapítója, Rozsnyón született s diákoskodott. Mikulik József, «A magyar kisvárosi élet» szerzője, a korszerű magyar történetírás úttörője, rozsnyói közjegyzőhelyettes volt s mint ilyen minden szabadidejét a városi levéltár sötét boltívei alatt töltötte kutató munkával. Petőfi tüzes tekintete s Jókai merengő kék szemei is végigsimogatták Rozsnyó köveit. Nagy követválasztások csatái dúltak itt egykor. Vay Sándor gróf finom keze Rozsnyófürdön jegyezte írásai nyersanyagát. Madame Sans Gêne, Szkalos Emilné, itt élte halálig szenvedő kisebbségi vértanu életét s harcolta harcait férjével együtt. Rozsnyón dolgozott csendes elvonultságban s innen ment meghalni Tichy Gyula, a magyar grafika és történeti festés egyik tragikus korán elhunyt jelese.

Rozsnyó modern történetírója: dr. Pósch József, a város utolsó magyar polgármestere, az 1831—1931 száz év történetét írta meg nagyszerű hivatottsággal.

A feladatok megváltoztak — a kisebbségi harc helyett a nemzeti építőmunkába bekapcsolódás kora következik. Rozsnyó ebben is helyt fog állni, hogy méltón és hasznosan illeszkedjék a magnagyobbodott magyar tér élő vérkeringésébe.

KASSA LELKE

Irta: Sziklay Ferenc

VAN SOK olyan fogalom, amiről mindenki úgy beszél, mint élő valóságról, amit talán ért is, — vagy legalább is érez —, de megmagyarázni nem tud. Szinte azt lehetne mondani, hogy ezeknek a fogalmaknak van tartalmuk, de meghatározó jegyeik nem érzékelhetők.

Ilyen titokzatos valami egy város lelkisége. Maga a város, mint kollektívum: egyéniség. És ennek az egyéniségnek sajátosságai a városhoz tartozó minden egyedben is megtalálhatók. A városhoz való tartozás nem egy a városban lakással. Lehet sok olyan ember, aki, bár ott él, évtizedek alatt sem hasonult a város lelkiségéhez s lehet olyan is, akin évtizedes távollét után is megismerszik az odavalósága.

Különösen jellegzetes ez az egyéni színezetű, — mondjuk így: *urbanitás* a felvidéki városokban, ahol a városi kultúrának hét-nyolc évszázados hagyománya él és fejlődik párhuzamosan az általános értelmű kultúrfejlődéssel. A felvidéki város-jelleg a polgárokon és környezetükön nem új keletű hasonulás eredménye az utolsó évszázad általános polgárosodásához, de egy eleve polgárinak meghatározott életforma mindég időszerű fejlődésének kiteljesedése. A felvidéki városok polgára éppen olyan büszkén vallja magát kassainak, eperjesinek, lőcsinek, vagy — városi meghatározottság nélkül — cipszernek, mint ahogy a római polgár mondhatta magáról: «Civis Romanus sum!»

Érdekes társadalom-lélektani tanulmány volna ennek a polgári öntudatnak, mint eredőnek összetevőit megkeresni, föltárni és megmagyarázni, de — talán bűn is volna, mert az oknyomozó túlelemzés megölné benne azt, ami lényeg: a titokzatos-ságot és — romantikát.

Fogadjuk el egyszerűen azt a tényt, hogy Kassa városának van külön lelkisége, amelynek, mint minden emberének, megvannak a fény- és árnyoldalai. Nem volnék öntudatos «civis Cassoviensis», ha nem vallanám büszkén és meggyőződéssel, hogy a kassai lélek mérlegén túlnyomó súly a polgári erény s a gyöngeség az emberi gyarlóság általános mértékét sem üti meg.

Ha már beszélünk erről a meghatározatlan valamiről, anélkül, hogy szét akarnám fejteni, szeretnék mégis rávilágítani egy-két

szempillantással a kassai lélek kialakulásának okaira. Azt talán mondanom sem kell, hogy ezeket az okokat Kassa történelmében: életküzdelseiben és békés fejlődésében kell keresnünk.

Van Coudenhove-Calerginek egy érdekes megállapítása: «Innzucht stärkt den Charakter, schwächt den Geist, Kreuzung stärkt den Geist, schwächt den Charakter.»

Kassa különös lelkisége, melyben a jellem és szellem teljesen egyenrangú tényező, egy érdekes és végzetes történeti sorsfordulathoz magyarázható meg talán. Abból, hogy a közel három évszázados — és a szepességi németességgel rokon jellegű — «Innzucht», tehát a polgári karakter kikristályosodása után, a XVI. században erős vérkeveredés állott be a város és a polgársága életében. Az erősen meghatározott, szigorú erkölcsű, nehézkes, de abszolút becsületes, szorgalmas német jellem alanyába beoltódott a könnyedebb, rugalmasabb, lendületesebb magyar szellem.

Kassát úgy szokás elkönyvelni, mint magyarrá fejlődött, eredetileg német várost. A beállítás nem egészen helyes, mert a várost nem a németek alapították! A németek betelepülése előtt is már az Aba nemzetség birtokolta a vidéket, valamint Felső-Kassa várát és Alsó-Kassa falut. Két, — 1261-ből és 1270-ből származó — oklevél tanúsága szerint István, — előbb, mint herceg, majd, mint király, — IV Béla király fia adta át a város tulajdonjogát Péter, Gál és Tódor «nemesek», — (tehát az Aranybulla értelmében magyarok) — kezéről Sampfleben és Obl nevű «fideles hospites de Kassa» — (hű kassai *vendégek*) — kezére. Való az, hogy ettől az időtől Kassa maga német város volt a XVI. sz. derekáig, de, — mint a szepességi németesség legdélibb végvára, — már ez időben is szerves érintkezésben kellett, hogy éljen az őt környező magyar vidékkel. 1608-ban szakítja meg az addig kizárólag német városbírák, — a Siebengürgerek, Gabrielik, Kükelbrechtek, Tonhiaszerek, Sambsdorferek stb. névsorát az első magyar városbíró, Herczegh István, hogy azontúl a Langhok és Varannayak, Hoffmannok és Debreczenyiek, Graszok és Korponayak stb. váltogassák egymást az országos tekintélyt biztosító «kassai bíró» tisztességben.

Ez a névcseré, mely a szabad bíró-választási joggal felruházott város akaratát s polgárainak nemzetiségi egyensúlyát is igazolja, egyúttal a város lelkiségének átformálódását is megmagyarázza. Addig a «hűséges vendégek» a mindenkori hatalom fényének napraforgói voltak. A polgári okosság evvel a loyaltással átvészelte a magyar történelem legviharosabb évszázadait. Át Csák Máté pártütését, Giskrának és zsebrákjainak megszállását,

a mohácsi vész tragédiáját stb. Minden király adott, vagy hagyott valamit Kassának. Az árumegállítási jog, a polgári szabadalmak megerősítése és kiterjesztése, a telekadó leszállítása, pallosjog stb., mind királyi jutalom volt a hű szolgálatért, Róbert Károlytól, Nagy Lajostól, Zsigmondtól, Mátyástól, de, ha másra már nem is igen volt szüksége a jómódban s teljes polgári szabadságban élő «civitas»-nak, jutott innen-onnan más kegy is. Fejedelmi címerekből egy-egy liliom, — (hatot gyűjtögetett össze Kassa városa a címerébe) — arany korona, vagy a címerpajzsot tartó angyal vörös ruhájának égszínkékre való átfestése.

A török hódoltságról a Felvidékre húzódó magyarság s vele együtt a magyarságban megtestesült szabadság-eszme vérkeveredése változtatja meg gyökeresen Kassa állásfoglalását az országos ügyekkel szemben. A reformáció, — mint a Habsburg uralom ellen való politikai front-vállalás is, — Kassán építi ki egyik legerősebb támpontját. Bocskay, Bethlen Kassában találják meg Felsőmagyarország kulcsát. Kassában testesül meg a dacos, az igazságot kereső s a politikai- és vallásszabadságot a koronás úrral szemben is megvédelmező magyar elszántság. Nem Kassa történetének évlapjait fűzik ezentúl a magyar történelem évkönyveibe, de Magyarország történelmét írják Kassán egy évszázadon át, Bocskaytól II. Rákóczi Ferencig.

A nagy nevek köteleznek. Kassa lelke sohasem lehet méltatlan többé azokhoz, akiknek országos hírét köszöni hétszáz éves történelme alatt. Királyok vannak ezek között és szabadság-ideálok s kikerekítik ezek koszorúját a szellem hősei, — Kazinczy, Bacsányi, — s a szabadságharc névtelen katonái, a veressipkások 9. zászlóalja.

Ennek a nagy és sokszínű múltnak tisztelete határozza meg az öntudatos kassai polgár és a városával testben és lélekben összeforrott polgárság lelkiségét. Ebben a külön kassai lélekben összhangba olvad ma is a szorgalom és kötelességtudás, a sohasem rövidlátó, nemes lokálpatriotizmus, a harcias bátorság, ha erre van szükség, de a helyzet józan mérlegelése, ha ez a hasznosabb. Kiegészíti mindezt a hithűség, a szellemi erő tisztelete és megbecsülése s még igen sok nemesebb értelemben vett polgár-erény. Német törzsökbe oltott, évszázados viharokat kiállott magyar lelkiség ez, szerencsés keresztezés, melyben mindkét nemzeti jellegnek csak az erényei domborodnak ki.

Ez a hét évszázad alatt kiformalódott és acélossá edzett kassai lélek magyarázza meg azt a csodát, hogy a Giskra vezér fiktív történelmi jogán csehvé mázolt s húsz évig ennek tartott

Kassa, egyetlen éjjel alatt, a nov. 2-ról 3-ra virradó éjszakán teljesen levetette a rákényszerített maskarát. Még itt volt a csatát vesztett, tehát nekikeseredett megszálló hatalom s úgyszólván percek alatt, minden előzetes összebeszélés nélkül minden kassai polgár házára fölröppent a húsz évig veszedelmekkel rejtgetett, de híven megőrzött magyar nemzeti lobogó.

Mi éltette a két hosszú, keserves évtizeden át ezt a kassai lelket?

Megmagyarázhatatlan, irreális erők: A kötelező nagy múlt tisztelete és az ennek kőbe épített emlékeiből kisugárzó erkölcsi erő. Mert az ősi Kassa minden kővében rejtőzik valami szimbolikus értelem, amit a kassai polgárság ért s amivel a megszálló hatalom, — Istennek hála, — nem számolt.

A Szent Erzsébet székesegyházban örökké élön pihen a Nagy Fejedelemben inkarnálódott szabadság-eszme.

Az Orbán-harang mélyén bűgő szava beszél, hogy a pusztulásból is fakadhat egységesebb új élet. (Minden kassai tudja úgyis, hogy ezt az öreg harangot az 1556-iki nagy tűzvészben szétolvadt sok kicsi harangból öntötték egybe.)

A «Maria Immaculata» szobor azt hirdeti, hogy a legnagyobb vész is csak egyeseket, — a gyöngéket, — pusztítja el, ha seregszámra is, — nem magát az életet. (Az 1715-ben megszűnt nagy pestis-járvány emlékére állították).

A Ferencesek temploma az alázat iskolája, hiszen a Tűz Fejedelme gyalogszerrel járt ide naponta leborulni az Úr színe elé.

A honvéd szobor üres talpazatán a szabadságharc emlékének *hiánya* jobban fáj a kassai léleknek, mintha naponta láttuk s megszoktuk volna.

Igy beszél Kassa még igensok műemléke Kassa lelkéről a kassai polgárságnak és tartja benne az erőt minden életválságban. De az utcákon megtáruzkodó szimbólumokon kívül is, nincs Kassán egy ódon háza sem, melynek vályúsra koptatott kőlépcsői ne arról beszélnének, hogy minden lépés, mely hét évszázad alatt rá nehezedett, mindég céltudatos volt, s melynek boltozatos hosszú szobáiban a ma gyermeke éppenúgy ne ápolná a nemzeti művelődés szent tűzét, mint ahogy apái, anyái tették jó- és balsorsban egyaránt. Az utolsó húsz év alatt itt élt elzárkózva Kassa lelke, mint az őskeresztények elszántsága a katakombák félhomályában. Hittel az igazság győzelmében, reménnyel s föltámadásban és szeretettel az édes anyaországhoz, melytől elszakították.

Ez Kassa lelke, mely megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan, mégis van.

LÉVA, AZ ÚJ HATÁRVÁROS

Irta: Moravek Endre

LÉVA városa úgy rajzolódik még az emlékezetembe, ahogyan a gyermekkorom azt bevéste oda: mint játszótér, mint otthon, mint az élet első komolyabb benyomásainak: sikernek, csalódásnak, szerelemnek megismertetője; egyszóval, mint szubjektív élmény: emberek, érzések, tájak egyénien megélt mozaikja. Ez az én Lévám: a szubjektív Léva. Szinte nehéz elképzelnem, hogy van, lehet a városnak emellett még egy objektív képe is, körülbelül olyan, amilyennek azt a régi jó békevilágban a Révay-lexikon szárazon és tudományos hidegséggel visszavetítette: «Léva rendezett tanácsú város Bars vármegyében, 1070 házzal és 9675 lak. (közte 8752 magyar, 199 német és 688 tót...) L. a lévai járás szolgabírói hivatalának székhelye, van járásbíróháza, adóhivatala, kir. közjegyzősége, pénzügyőrsége, kegyrendi főgimnáziuma, állami elemi tanítóképzőintézete, irg. nővérek polg. leányiskolája, alsófokú kereskedelmi iskolája, iparostanonciskolája és számos egyesülete, továbbá könyvnyomda, keresk. bank, takaré- és hitelintézet, takarékpénztár és hengermalom, vasgyár, szappangyár, kocsigyár és villamosmű; élénk marhakereskedése és borpiaca; asztalos- és szücsipara jelentékeny. Van vasúti állomása, posta- és táviróhivatala és telefonállomása... Romokban heverő régi várának eredete bizonytalan. A város építését IV. Béla király korába helyezik. Későbbi királyok, jelesül Róbert Károly jelentékenyen megerősítették. Eleinte az ősrégi itt székelő Léway-nemzetséget uralta, de később e nemesi család kihaltával Balassa Menyhért kezébe került, ki egykép sanyargatta a törököt és a körüllevő jobbágyfalvakat. Rablásai miatt I. Ferdinánd Salm Miklóst küldötte ellene, ki L.-t elfoglalta s a király részére megtartotta, ki azt később Dobó Istvánnak ajándékozta. Bocskay István megtámadta és lángba borította a várost, de a várat nem volt képes bevenni. 1663-ban azonban a törökök kezére került, kiktől azonban már a következő évben Des Souches gróf visszavette. 1704 nov. Schlick gróf itt verte meg Rákóczi egyik hadvezérét, Ocskay Lászlót, de Ocskay még ugyanazon hónapban visszaadta a kölcsönt és L.-t bevette. Az idők folyamán később a lévai vár és uradalom a herceg Ester-

házy-család, az 1870-es években pedig a lovag Schoeller-család birtokába került». — Hát igen, ez is Léva volt, ha mindezeket a hasznos tudnivalókat, a régmúltak és a jelen komolyabb értelmét mi, akkori lévai diákok, nem is tudtuk, vagy nem is vettük észre. Sok mindennel voltunk így. Nem vettük észre például, hogy mi is a városunk jelentősége, hogy helyi (gabonában : országos) kereskedelmi gócpont jellege van, ahol az északra eső tót faluk terményei : a fa, tejtermékek, szárnyasok (élve és sült, mint például a messze földön híres libafertály : a felnagyított sült liba) és a déli magyar falvak gabonája gazdag piacot talál s ahol ennek az adásvételnek a gyümölcse mindjárt átváltható ipari cikkekre a nagymúltú, nagyszámú, tehetős lévai iparosoknál : csizmadiáknál, szabóknál, vargáknál, asztalosoknál, esztergályosoknál, valamint a nem kevésbé szép számban található kis- és középkereskedőknél. — Nem vettük észre annak nagy belső fontosságát sem, hogy Léva pontosan a magyar-szlovák nyelvhatáron feküdt : ez szinte fel sem tűnt nekünk, talán azért, mert a város lakossága csaknem szintiszta magyar volt s az elenyészően csekély tót elem kulturális téren számba sem jöhetett, de talán azért sem, mert a Lévát szinte három oldalról környező tót falvak lakossága magyar érzésű volt — egészen ritka kivételekkel. Szinte hihetetlen — de az elmondottak talán némileg megmagyarázzák, hogy mi, lévai diákok — de az öregebbek sem különben — a tót nyelvhatár közvetlen közelében egészen 1918 végéig nemzetiségi kérdéstről alig hallottunk valamit. (Ez egyúttal jellemző békebeli közvéleményünk gondtalanságára is.) A háború előtti Léva jelentősége tehát a köztudat szerint gazdasági térre esett ; nemzetpolitikai jelentőségét a magyar közvélemény nem ismerte fel.

Gyökeresen megváltozott a város élete és szerepe a «cseh-szlovák» köztársaságban. Gazdasági jelentősége ugyan megmaradt, de a nemzetpolitikai szempontok a második sorba szorították. A városért a felszínen és a felszín alatt késhegyig menő harc indult meg és folyt húsz éven keresztül : az állam minden eszközzel (ezekre rúgó beköltöztetés, a magyar középiskolák megszüntetése, a szlovákok favorizálása, a cseh és szlovák kultúra terjesztése, a magyarságnak minden téren tudatos háttérbeszorítása, megnyomorítása és kiűzése) Léva elszlovákosításán dolgozott ; a magára maradt magyarság pedig — most már felismerve a város új végvár szerepét — körömszakadtáig védekezett, bár a cseh statisztika nem egészen húsz év alatt a valaha 90%-os magyarságnak felét lefaragta, a város vezetése magyar kézben

maradt, sőt a felvidéki magyarság egyik legfontosabb politikai és kulturális központja alakult ki itt, ahol most — az importált «csehszlovák» kultúrélettel párhuzamosan, de ellentett előjellel — a magyar kultúrélet is mind élénkebbé vált s ha szélességben nem is, de mélységben, komolyságban, átéltségben meghaladta a békebeli Léva magyar kultúréletét. A «csehszlovák» éra Lévájának jelentőségét elsősorban ez a nemzetpolitikai harc határozza meg.

S a jövő Lévája? A visszacsatolás ismét teljesen új helyzetet teremtett. Léva most magyar határvárossá lett, ennek a város-típusnak gazdasági hátrányaival, de teljes nemzetpolitikai fontosságával. «Hinterlandjának» egy részét, a tót vidéket elvesztette s így a gazdasági csere erősen meg fog csökkenni; nemzetpolitikai jelentősége azonban megmarad — de megint megváltozott sikon. Léva — az erőszakkal betelepítettek kivonulásával — megszűnik a magyar-szlovák kultúrharc egyik színhelye lenni s megint visszaserzi egyeduralmát az őslakosság magyar kultúrája. Az ottani magyar kultúréletnek azonban — amellet, hogy megőrzi a cseh éra alatt önerejéből kifejlesztett intenzitását — szélességben ki kell tágulnia olyan sugárba, mely a környező magyar vidék egész társadalmát átfogja; Léva nemcsak politikailag lesz magyar végvár, hanem kulturálisan is annak kell lennie. Nem erőszakos magyarosításra gondolunk — sőt Lévának, a határvárosnak a szlovákság felé összekötő hidul kell szolgálnia, amennyire az politikailag lehetséges lesz —, hanem arra, hogy Léva a Garammente egész magyar lakosságának kulturális gócpontjává s egy tudatos és szerves magyar kultúrélet irányítójává legyen. Így látjuk Léva hivatását az új helyzetben s magyar társadalmának és vezetőinek súlyos időkben bebizonyított képességeiből bizvást remélhetjük, hogy ezt az újabb nagyfontosságú feladatot is teljes sikerrel be fogja tölteni addig a — remélhetően rövid — átmeneti ideig, amíg a sok viszontagságon átment város végre ismét az egész Felvidék keretében találja majd meg immár végleges helyzetét és hivatását.

EGY SZÁMÚZÓTT A FELSZABADULTAKNAK

Most, hogy a megtiprott földből kihajtott a való
üde friss zöldje, egy bús táltos, egykor csataló,
aki igát vonszol ma, mert gazdája túladdott
rajta: felhorkan, mert hallja a régi riadót.

Szegény magamról, nézzétek: hát ez az új hasonlat!
mint elhagyott, eltemetett szülőt, zokogva jönlek
imám füzérébe, Erdély. Nem emlegettelek
sosem lármás hangosan, de reszkettem, mikor telek

terültek reád hóval, jéggel sikoltó harangzenét
hozott a lég: elsüllyedt tornyaid jaját. Szemét
levette rólad a jó Isten is? Én sosem hittem
a károgóknak, s panaszodat felkapva vittem

oda, ahova kellett. Örök száműzött maradtam,
puskatus is vert egykor, mégsem mutogattam
soha sebet, éheztem és kiverve fáztam,
de dlcásan is, hogyha kellett, csak érted csatáztam.

Engem be nem fogott soha tespedt hájas, közhöly.
S most hogy északról már a régi háromszín köszön,
Révkomáromban vártát áll a honvéd, Csallóköz szabad,
Újvárott kurucok utódai, — egyszerre felszakad

belőlem könnyes, ujjongó öröm. Kárpáti szél
Rákóczi-zászlót csatoltat Kassán, s Zrínyi Ilona él
Munkács várában, s diadalmasan fenn a Turul...
Mit mondjak?! Vádoljam azt, aki botorul

ezt sohsem hitte? Mit mondjon annak, ki már szabad,
a száműzött? Forró sírás esőzzen, s ne szavak
tarka papírlánca! Így köszöntse a Felvidéket
énbennem Erdély: hogy régi haragunk újra éget,

erőnk feltámad, s nem leszünk Európa
koldusa többé, kínunkat már mutatóba
ki nem rakjuk. Ti mondtátok azt, hogy: fegyverbe, vissza
Mindent! Mindent! —, ezt megértik mindenütt: a tiszta

férfimondást. Ti tűzben megedzettek, benne harsog
izmos szótokban mult s jövő s szilaj, régi marsok
dobolnak új hajrás ritmussal. Többet szólni nem kell:
parancs, indulás névtelenül a százezer névtelennel!

RIMASZOMBAT

Irtta: *Szombathy Viktor*

LÉÍROM ezt a szót: *Rimaszombat*, s percekig nézem a betűket, amint egymás mellé sorakozva szülővárosom nevét adják. A betűk képpé folynak össze s ha e városnevet olvasva látom, csaknem annyit mondanak, mint: *Édesanyám!* «Rimaszombat» mondom áhitattal, csendesen, ha olykor egyedül vagyok s hirtelen elszégyellem magam. Úgysem érti senki. Ki ért egy üres városnévből, ha nincsenek személyes emlékei róla!?

Rimaszombat, — mondják sokan és néha mosolyogni kezdenek. — Gömörmegye mindig úgy él a képzeletben, mint Gascogne a színházlátogató előtt. Szokás még ma is Gömört és Sáróst bizonyos tulajdonságokban egymással párosítani: Komárom táján azt mondják, hogy minden idegen, nyugtalan s különös eszme Gömör felől érkezett, a csallóközi ember számára Gömör megye, — mint a gyermekek előtt az üveghegyeken túl elterülő titokzatos Almaország, — hétnapi járásra, rögtön az Ipolynál kezdődik s tart talán Kassáig is. «Az már gömöri ember»: mondják az északkeletről jött-mentekre, kicsit keleti, kissé nyughatatlan, ürhatnám, furcsabeszédű. Nem alföldi. Igen, a gömöri ember a hegységi magyarnak a típusa, a palócé s a barkóé, még az ősi településből való, a természettel s a viszonyokkal többet kellett küzdenie, magyar, szláv, német választóvonalon lakott s külön országnak, Gömörországnak jelölte földjét.

Ennek az országnak székvárosa Rimaszombat. Székváros, nyolcezer lakossal, de a nyolcezer lakosnál nagyobb szereppel s jelentőséggel.

Valami megfoghatatlan varázsa van ennek a városkának: derűs, színes emlékképeket juttat eszünkbe s mivel alaphangulata a palócos derű, dehogyis haragszik meg a rimaszombati ember ezért a szójátékért, amit pedig bosszantásukra találtak ki egykoron a papucsban járó libáról.

Nem, ezért nem bosszankodunk, de miért is bosszankodnánk, amikor Mikszáth a mi gimnáziumunkban tanult s kedélyességének kamrájába a rimaparti nép is szállított egy polcra valót, amikor a nemzet csalóánya, Blaha Lujza Rimaszombatban született s a gyermekverseknek mindmáig utólérhetetlen költője, Pósa Lajos is a rimaszombati öreg gimnázium küszöbét taposta.

Mintha egy időben a Magyar Géniusz összebeszélt volna a Titkok Tudójával s a rimaszombati kémények felé irányította volna a gólyákat, hadd tegyék erre a friss talajra, üde környezetbe új vendégeit ennek a világnak. Mert Rimaszombatban látta meg az első napsugarat az első magyar szobrász, Ferenczy István és itt született a legszebb magyar allegóriák költője, Tompa Mihály. Hogy a galéria teljesebb legyen: az első, nagy magyar ötvös-művész, Szentpétery József és a nyolcvanas évek érdemtelenül elfeledett beszélyírója, a Kisfaludysta Bodon József. Még nem teljes a névsor: Rimaszombaté a tudós professzor Hatvani István, aztán Berecz Károly, Petőfi barátja. Mondjuk-e el, hogy Petőfi táblabírósága is gömöri s hogy Rimaszombatban oktatta művészetére Izsó Miklóst Ferenczy István? Rimaszombat mellett született a negyvennyolcas idők egyik vitéz tábornoka, Kmetty Károly.

A városka ezt a sok híres embert megbecsülte s a reáháramlott dicsőséget nemes szerénységgel viselte. Író, szobrász, ördögös tudós, katona, műiparos: a rimaparti városka gazdagon ontotta a tehetségeket, kifogyhatatlanul. A levegőjében volt valami termékenyítő, gazdagító, a levegőjében, a Rima susogásában, a szabadkai erdő illatában.

Már 1270-ben említik okleveles Rima-zumbath városát, van egy szép mondánk is, amely szerint az éppen arra járkáló okos Zsigmond király adta neki a Rimaszombat nevet, szombati napon lévén a folyócska partján népes vásár. A tatárpusztítás után hét falu egyesült várossá, mint a kalocsai érsekség tulajdona. Említsük meg István érsek bölcs rendelkezését. Sarkalatos elv gyanánt mondotta ki, hogy a község papja olyan legyen, aki a nép anyanyelvén beszélni tud. Ezért aztán Rimaszombat papja mindmáig csak magyar lehetett. A csehszlovák állam ugyan ebbe a kérdésbe is bele akart nyúlni, hálaistennek azonban, kevés sikerrel. Rimaszombatot elmagyartalanítani nem sikerült, pedig a legutóbbi népszámlálás már ötven százaléknyi szlovák lakost mutatott ki. Ez a szám, tudjuk, korántsem hiteles. Való igaz azonban, hogy a rimavidék szláv beözönlés igen erős volt, a csehszlovák terv szerint húsz esztendő alatt akarták elszlovákosítani a Rima völgyét. A rimaszombati őspolgár, a kisiparos, a kiskereskedő, a néhány megmaradt szellemi foglalkozású polgár azonban ennek ellenállott s egyesületeinek védőbástyái mögé menekült.

A háború előtt, mint minden megyei városban, itt is úr volt a társadalmi rétegződés. A megyében egyedül Dobsinán tudták megvalósítani ezt a rétegződés nélkül fenálló társadalmi rendszert, ám Rimaszombat, ahol a «megye» erősen uralkodott, már «klik-

kekre» oszlott s a megye urai meglehetősen különváltak a polgárságtól. Ez a hiú rétegződés a csehszlovák megszállás első éveiben nyomtalanul eltűnt s remélhetőleg, nem is bukkan föl többet. A megfogyatkozott, összeverődött magyarság külföldi rétegei egymásra találtak s új alapokon rendezték be életüket. A polgárság, az ősi «gyöker» ismét szerepet kapott, a polgári életszínvonal lett az uralkodó. A Sajóvölgyének s a Rimavölgyének dzsentri-osztálya lassan visszahúzódott, Tornalján találta meg saját központját. A régi nemesi osztálynak azonban az a néhány képviselője, aki az új kisebbségi életben szerepet vállalt, rögtön az élre állott s a szlovákiai magyar közéletben vezető szerepet vitt. Ezek kevesen voltak.

Az örök versenytárs, Losonc, jobb közlekedési lehetőségeivel, több gyárával s az időkhöz alkalmazkodóbb szellemével megelőzte Rimaszombatot. A harc ugyan a Kecskemét-Nagykőrshöz hasonló irodalomtörténeti arányokban nem indult meg, de Rimaszombat lelkében mégis nyomot hagyott s mivel kissé mellőzve érezte magát, önmagába menekült. Kifejlesztette saját «rimaszombatiságát», ezt a provinciális ízű, kisvárosi, gubószerű magatartást, amit sokan megmosolyogtak ugyan, de, kitűnő védekező eszköz volt s a kisváros számára elsőrangú fegyver, aztán, amint az idők bebizonyították, az egyedül lehetséges megoldása annak, hogyan maradhat a kisebbségi magyar város magyarnak. A magatartást elfogadhatóvá tették s Rimaszombat kissé vérző fejjel, fogait összecsiszorítva megmaradt magyarnak, noha a kísértés, az ellenhatás az északról rohamozó szláv értelmiség részéről nagy volt. A város magyarsága rohamosan elszegényedett s ugyanakkor látnia kellett, hogy a Tiszolc vidékéről beözönlő új urak milyen jó módban élvezik államuk alapításának örömeit.

A magyar pártoknak mégis erős vára maradt a rimaparti város, — bátran vállalta a harcot, akár börtönök árán is, — a Polgári Kör s a Katolikus Kör, a SzMKE kultúrát ápolt, írói s művészei támadtak, gimnáziumában a bátor magyar szó nem halkult el, az üldöztetések ellenére sem, a múzeum magyar jellegét sem lehetett eltüntetni.

A város most kezd újra berendezkedni. Tapogatózva keresi életlehetőségeit, tapogatózva, bénán, mert két végtagját lemetsették. De a Tompa szobron magyar színekből fontak koszorút s a magyar Himnuszért már nem jár Kassán háromhónapos vizsgálati fogság.

Ez a kedélyes, kedves, sajátos kis magyar város bizonyosan megtalálja útját s szívvel-lélekkel menetel együtt a magyar milliókkal.

VÁLYI NAGY GÉZA VERSEI

KRASZNAHORKA

Andrássyak: zordon, büszke vára
Bástyáidon török síp zokog, —
Kuruc harcok, dicsőség emléke
Ékesíti ódon homlokod!
Itt álmodik a jóságos úrnő;
Holtában is — tán hevül, eped:
Földöntúli szerelem varázsa
Lengi körül a lezárt szemet . . .
Itt minden holt tárgy: kard, zászlóselyem:
Komor, beszédes jel: történelem! . . .

IPOLYSÁG

Itt vagy Te is; kis «palóc főváros»
Édesanyád áldott kebelén, —
Némán túrted kinzó rabigádat,
Lelked szirt volt: dacos és kemény! . . .
Rád borult a kísértések éje:
Üldözték a három színt, a dalt,
S oltárodnál — mégis Madách nyelvén
Kérted Istent: «áldd meg a magyart!»
Drága testrészt — Te legelső voltál,
Ki a vérző törzssel összeforrtál . . .

MUNKÁCS

Nekünk állsz őrt Te is — védőpajzsunk;
Észak ormán, véres Végeken —
Országszerző, Álmos hadi népe
Itt pihent meg győzedelmesen . . .
Vivhatatlan bástyáid mélyéről
Legendák és mondák ezre szállt, —
Glóriával itt övezte hírnév
Hős védőjét: Zrínyi Ilonát! . . .
Börtön voltál: bitorlók alatt, —
Ma szebb jövőd hajnala hasad! . . .

VÁGYAIM VÁROSA, KASSA

Irta: *Aradi Zsolt*

MÁSODIK napja volt Kassa szabad s mi bent ültünk egy-két pillanatra a Schalk-házban. Odakint éppen akkor kezdődött meg a magyar hadsereg gyönyörű felvonulása Horthy Miklós, Magyarország kormányzója előtt s mi már nem kaptunk helyet. Az előző nap ott álltam, mikor a katonák először léptek húsz év óta Kassa földjére s most egy pillanatra elvonultunk, amikor már elfáradtam, nem tudtunk többé ágaskodni. Hárman beszélgettünk. Egy idősebb úr, aki Kassa kultúréletében játszott és játszik nagy szerepet, egy fiatal német nevű magyar párttitkár s egy ugyancsak fiatal tanár. Ez a vérsajtjei legkisebb atomjáig, lelke mélyéig magyar. Beszélgetünk Kassáról. Arról, hogy van-e kassai kultúra? Filmszerűen pereg előttünk a háború előtti élet, Fischer-Colbrie püspök, Grosschmidt szenátor, Pfeiffer Miklós nagy alakja. A háború előtti és háború alatti magyar társadalom rajzát szinte csak úgy kapásból vetíti elénk az öregebb, meg a két fiatal. Odakint szemerkél az eső, szól a katonazene, dühörögnek a bakancsok, zúgnak a tankok, ágyúk. Még benne van a levegőben az uralomváltozás örömeinek minden izgalma, villamossággal telt az emberek minden gondolata. Nincs határozott célja beszélgetésünknek. Nem akarjuk számonkérni Kassát, vagy Kassától nem akarunk számonkérni semmit. Egész egyszerűen a talákozás túlcordulása ez. Lehetetlen hallgatni. Néha össze nem tartozó kérdéseket vetünk fel. Régi nevek kerülnek elő a feledésből. Kassa egyházi élete, zenéje, folyóiratai, aztán az elmúlt húsz év küzdelme, irodalma. Olyan jólesik erről beszélni. Jólesik tudni, hogy a beszélgetés legnagyobb része már vissza nem térő mult. A csehszlovák republikában a hatóságok úgy könyvelték el Kassát, mint az egyik «legcsehszlovákabb» várost. Elvakultak a sok bevándorolttól, a nyugatcsehországi katonáktól és a húszezer tisztviselőtől. S mind emögött csak elhanyagolható számnak kezelték azt a kisebbségi rezdülést a kultúrában, amely itt jelentkezett. Sok kifogás hangzott el mindig a magyar vidéki városok ellen. Kassa sem volt kivétel. És ime, még alig telt el tíz év a megszállás után és ez a Kassa csinálta meg egész Szlovénkóban az első magyar könyv- és lapkiadó szövetkezetet. A rezdülés

megmozdulás, szinte olyan, mint Kazinczyéké. Kicsiny, bukások sorozata kíséri, de mégis van és ez a szellem, amely ebben a megmozdulásban jelentkezett, volt Kassa igazi szelleme. Alakultak szlovák és cseh lapok. A könyvkereskedésekben ott volt minden legújabban megjelent cseh könyv is. És Kassa mégis legyőzte őket. Hiába volt rendőrigazgatóság, hatalmas új posta, hiába szorult ez a kassai szellem szinte csak a családok otthonaiba, mégis mozgott, élt és győzött.

Keresgélem ezt a kassai szellemet. Vibrálva, egyik témáról a másikra ugrándozva beszélünk tovább. Egyszerre csak azt mondja a német nevű magyar párttitkár:

— Szépapám 1796-ban jött Kassára. Nagyapám 1848-ban a szabadságharc negyedik sorozóbizottságának a tagja volt már. A honvédekkel küzdött a Habsburgok ellen. A Bach-korszakban olyan kassai és cipszer németek, akik nem tudtak egy szót sem magyarul, magyar ruhában temették el magukat. Itt minden kassai csa'ád élete annyira tele van magyar történelmi vonatkozásokkal, mint talán sehol. Valamennyiünk származása történelmi talajba nyúlik vissza. Egyikünk sem tudja magát kiszabadítani a magyar multból. Az egyik kassai, ugyanilyen németes nevű családnak a csehek egyszer szemébe vágták, hogy ők nem magyarok, hanem németek. És akkor a család levéltárából előszedtek egy 1849-ből való levelet, amelyben az egyik ős így panaszkodik: «Uram Istenem, milyen szörnyű csapás. Magyarország elpusztul...»

Ez a fiatalember, aki most itt ül velem, a magyar parasztságról beszél. Arról, hogyan várja a magyar parasztság, a kassakörnyéki és az egész felvidéki a magyar ígét. Évekkel ezelőtt kezdték meg a szlovenszkoói magyar kultúregyesület szervezkedését, s a falvakban így szóltak az emberek: «Miért nem jöttek az urak már előbb?» A magyar parasztságról beszél, szociális igényükről, a népi kultúra és az urbanizmus kapcsolatáról, egy igazi népi demokráciáról és csak a magyarokról beszél.

Keresem Kassa szellemét. Talán ebben találom meg, ebben a német nevű polgárságban, amely jó hétszáz éve vándorolt ide és építette ki a maga falait, kő- és pénzbeli erődítményeit? Még sem ez Kassa szelleme. Ez is hozzátartozik. Aztán Hufnagel híres rézkarca jut eszembe, ahol Kassa város látképén egy magyar és egy szász polgár állanak egymással szemközt, barátságosan, mindegyik a maga viseletében és e viselet mögött a maga külön nemzeti gondolataival. Erről is beszélgetünk. Aztán eszembe jutnak a kassakörnyéki szlovák falvak, a kassai kofák fura magyar-szlovák «po nosemu» beszéde. Ez már Kassán kívül való,

de mégis ide tartozik. S így rakosgatjuk össze a mozaikdarabokat, amelyekből csodálatos egészként alakul ki Kassa szelleme.

* * *

Nem vagyok kassai. Mégis úgy jöttem ebbe a városba, mintha vágyaim városa volna. Tíz évvel ezelőtt, mikor egy havas, fagyos téli napon kiszabadultam, szabad lettem és átmehettem a magyar határon, nem ért nekem ez a szabadság semmit. Elzártak, akkor úgy mondták, hogy örökre, egy területről, melyhez a szívem legjobban hozzánőtt. Ezt a területet, amely gyermekkorom és fiatalságom melengetője volt, én tettem meg második hazámnak. De mindig úgy is viselkedtem vele szemben, mint ahogy a fogadott fiúnak kell, a legnagyobb szeretettel, akinek csak szívbeli joga van ehhez a családhoz, de aki ez életben legjobban megpecsételhető módon meg is pecsételte fiúi érzületét. Délnyugatról jövet a város határában már megpillantottam a hegyeket. Bent magában a városban alig látni őket, csak esténként a hűvös hasító levegő tudatja, hogy a Bankón már fenyveserdők állanak s hogy ez már igazi Felvidék. Félkörben fogja körül a hegyek karéja és ott van mellette a Hernád, amely már tipikusan hegyvidéki folyó. Számomra minden folyó valamilyen üzenetet hoz. A Duna a Nyugat üzenetét. Így kapcsolja be Budapestet és Magyarországot közvetlenül a Nyugathoz. A Hernádban már a víz-eséseket érzem, a sziklákat, az ugráló pisztrángokat. Hegyvidék és síkság találkoznak Kassán és mindenütt, ahol ez a találkozás megtörténik, a kultúrának egy magasabb foka fejlődik ki. Ez a kultúra Kassán gyökereiben magyar. Bármit mond a lakosság mai vagy régebbi összetétele, Kassa kultúrája és építészete, ha csak a Dómot veszem elő, már ez is elég, tipikusan magyar. A honfoglaló magyarok egészen biztosan megtelepedtek itt. S a Várhegyen volt város is. Persze, az igazi városi kultúrát a szóval ki nem fejezhető polgáriasságot, urbanitást, ami szorgalomban és kitartó építőerőben jelentkezik, a szászok hozták. De a város fennhatósága mindig magyar volt. Igazodott a magyar szellemhez, egészen addig, amíg minden asszimilációs kísérlet nélkül — hiszen erre az elmúlt századok magyar politikája, nemesége nem is gondolt — tökéletesen magyarrá is vált. Éppen ez az érdekes és csodálatos Kassában, hogy körülötte alakult ki az a szavakkal megfoghatatlan magyar szellem, amely sohasem asszimilált erőszakkal. Nem szólt bele Kassa magyar polgárainak népiségébe, csak azt fogadta el magyarnak, aki az akart lenni. Hosszú időn keresztül, így a mohácsi csatában sem vettek részt a

kassai polgárok, hanem gazdagságukkal megváltották magukat. Hatalmas városfalakat építettek, hogy békésen dolgozhassanak és kereskedhessenek. Nem lett Kassa cseh sem, ó nem most 1918 óta, hanem akkor, amikor Giskra székelte Kassán és sokakat kényszerített arra, hogy huszitákká legyenek. Talál-e valaki Kassán nagyszabású huszita emléket? Semmit. A város fölszívta magába, mint ahogy fölszívott és földolgozott mindent.

A hegy és a síkság találkozója a város. Kultúrák ömlöttek beléje. Az egyik oldalon a fenyő, a másik oldalon a búza. Az egyik oldalon lengyel történelem és szlovák népiség, a másik oldalon Erdélyből és Magyarországból nyomuló hadak és belül az árpád-kori tradíció meg a némettel kevert polgárság. De bizonyítékunk van Kassa magyarságáról még másként is. A XVI. század közepétől kezdve váltogatják egymást a magyar- és németnevű városbírók, tehát ezek is olyan polgárok voltak, mint a németek. A Lengyelországgal való kereskedést magyar kereskedők üzték. Azok a magyar kereskedők, valóságos dinasztiaiak, melyekből ma már alig maradt hírmondónak is.

A város megfoghatatlan szelleme az, amely valósággal kényszeríti a jelent és a jövőt, hogy az ő szellemét a számításból ki ne hagyja. Vajjon elképzelhető-e másképp, hogy a Rákóciakkal és II. Rákóczi Ferencel találkozzunk Kassán. Igaz, Cobb generális székelte itt, de Cobbról csak gyűlölet emléke maradt a városnak németek, magyarok között egyaránt, míg Thököly Imre, Rákóczi Ferenc, Bercsényi, Zrínyi és Kazinczy kitörölhetetlenül belevésték a nevüket az emlékezetbe.

Kassa szelleme magyar, azaz Hungarus. Azzá tették a honfoglaló magyarok, az Aba-nemzetség, a szászok, Csák Máté, Róbert Károly, Nagy Lajos, aki legjobban ezt a várost szerette, azzá tették a Jagellók és még Giskra is. Mátyás király, a támadó lengyelek, Ferdinánd és Zápolya János, a Thurzók, Bocskay István, aki innen szerezte meg az erdélyi fejedelemséget, aki Kassán tartott országgyűlést. Azzá tették a Hufnagelek, Groschmidek, Haltenbergerek, Wagenhuberek, azzá tette az egész Rákóczi-korszak, a szlovák faluk, magyar urak, protestáns prédikátorok és a kassai jezsuita vértanuk, — hát mi más ez, mint az osztatlan magyar história. Historia Hungarie.

A kassai Dómot nézem és megvilágosodik előttem minden. Ó, kassai Dóm, ha tudnád mit jelentesz nekünk! A németeknek lehet óriási kölni dómjuk, a bécsieknek Szent István templomuk, az olaszoknak csipkézett, hatalmas milánói katedrálisuk. Csodáljuk ezeket, elfogódottak vagyunk, ha ott állunk, lenyűgözötten

nézzük, ha nemzeti ünnepek van németek és olaszok. A grandiózus oszlopok és méretek megrendítenek bennünket. De nekünk a kassai Dóm az a hely, ahol jól és otthonosan érezzük magunkat. Pontosan a mi méreteinkre épült. Nagy és mégsem óriási. Kicsiny és mégsem egészen aprócska. Olyan vagy drága kassai Dóm mint maga a magyarság. Különös gótikáddal, szárnyas oltáraidal az Orbán-toronnyal és a Szent Mihály kápolnával nemcsak azért vagy magyar, mert a magyar történelem épített benneteket, hanem azért, mert alakotokon keresztül ez a kárpátmedencei magyar-Hungarus szellem sugárzik. Nincs benned semmi mértéktelenség, nem akarsz hód tani, nem küldöd fiaidat idegen országokba, hanem zömöken, erősen, tagbaszakadtan veted meg magadat a magyar földben. A kassai dóm nem hazudik és ezért nem beszél magyar imperializmusról, hanem a magyar Pax hungarica-ról. Ezt a Pax hungaricat revelálja Kassa története, kultúrája, lakosságának összetétele, minden műkincse, minden vágya és minden reménye.

FELVIDÉKI KURUC RIGMUSA 1938

*Csak jöttünk, jöttünk, mint hazátlan, vert sereg,
a szívünkből vér hullt, megüztek fegyverek,
bozótok vártak, sűrűk, gyilkos kanyarok,
tudtuk: a Történelem örök szava dob
hátra meg előre.*

*Most itt vagyunk s szabadon tárhatom karom,
a fényt, napot, nézzétek hát már, akarom!
Évezrek sötét zugából dől a nóta,
új lobbot vet az időbe Európa,
tisztító láng lobog!*

*Nézd ezt a fényt itt s kövesd népem és hazám,
nyomába ha jársz, érkezel meg igazán,
felejtsd el Mohácsod, sok jajduló estéd,
idők átok-rácsát végre verekedd szét
új izmos ököllel!*

*Most meghalsz, vagy mindent helyrehozatsz: válassz,
most a teljesülés kapujában állasz,
ide indultál, s a zár az ajtón holt vas,
világ-viharban most már üss, verj, kopogtass
s megnyitattik Neked!*

Turbók Gyula

ZRINYI ILONA FÖLDJE

Irta: *Kerékgyártó Imre*

AMAGYAR történelem névtelen krónikása írta meg, hogy őseink azt a helyet, melyet először foglaltak el, Munkácsnak nevezték el, mivel igen nagy munkával, fáradsággal jutottak el az óhajtott földre. Munkács városában negyven napot töltöttek az első pannóniai magyarok, hogy fáradalmaikat kipihenjék és ezalatt az idő alatt kimondhatatlanul megkedvelték a várost és vidékét. A negyven nap eltelte után a magyarok serege újra útra kelt és bevonult Hung várába, ahol a magyarok istenének nagy áldozatokat mutattak be, hogy hálát adjanak neki azért, hogy a sokat üldözött, sokat szenvedett magyar népet pártfogásába vette és elvezette a pusztákon át az ígért földjére.

Ez a pár egyszerű sor, amelyet minden retorikai dísz és költői sallang nélkül jegyzett fel Anonymus, évezredekre meghatározta az északkeleti Magyarország két fellegvárának, Ungvárnak és Munkácsnak a történelmi szerepét. Így érthető csak ugyanis, hogy bár Ungvár és Munkács talán sohasem jelentett stratégiai központot, s kereskedelmileg, iparilag döntő szerephez sohasem jutott, mégis a magyarság utolsó csepp véréig ragaszkodott hozzá mindig, mert ezeréves létének két alappillérét, a munka kezdetének jelképét és sikerének zálogát látta benne. Ez a nagy ragaszkodás nem sajátos magyar jelenség, ez a népek összességének örök, törvényszerűen jelentkező romantikus vonzódása a csirához, ugyanaz, amely az olasz tájakat Rómához fűzi, s a német népeket Berlinhez. Nem tájhozköötöttség ez, csak eszmerögzítés, mert amint az olasz Rómában Romulus hét halmát, a német Berlinben a szilaj ősgermán szellemet látja, úgy a magyar Ungvárnak és Munkácsban az ezeréves hódító és önfeláldozóan küzdő, sujtó és pártfogásba vevő magyar faj új kibontakozását szemléli.

A történelem során azonban minden erőfeszítés és Zrínyi Ilonák hősiessége ellenére is sokszor került idegen kézre a két város. Az idegen hatalmak azonban kínzóeszközeikkel, törvényeikkel és tömlőceikkel a lelkekhez nem tudtak hozzáférni, sőt ép azok által elérték azt, hogy elősegítették az európai magyarság tudatának kifejlődését, amely azután szorosabban fonta össze

a két magyarságot, határon innenit és túlit, mint amennyire azt határjelzőoszlopok elválaszthatták. A történelem hullámmása érlelte az itteni emberekben felelősségteljes öntudattá azt a gondolatot, hogy ők a hatalmasok asztalán sakkfigurák csak, amelyeket a kialakuló erőviszonyok szerint tolnak ide vagy oda. Innen ered azonban a munkácsi és ungvári embernek az a sajátossága is, hogy politikai jelszavakban nem hisz, demagógia helyett saját ellenállását erősíti, mely egy újabb emberöltőre felvértezi őt minden változás ellen. Sajátos emberek ép ezért az idevalósiak, s talán magyarabb magyarok.

Az ezeréves öntudat, az európai magyarság mellett eszünkbe jut még valami más is, midőn Ungvárra és Munkácsra gondolunk. Munkács Zrínyi Ilona hősiességét, örök példaadását állítja elénk, Ungvár pedig Daykának, a magyar melankólikus költészet tipikus képviselőjének verssoraira emlékeztet. Talán nem is illik ehhez a vidékhez más, mint az a szentimentális, halk hangú borongás, amely Dayka költeményeiből kicsendül. A vidék, az emberek lelke valahogy összhangba olvadnak eggyé ezekkel a költői sorokkal, amelyekben a preromantika örök tartalma jut kifejezésre. Hangja egyszerű, előadása pözmentes, kedves és igaz, s érdekes, majdnem ugyanezekkel a szavakkal lehet jellemezni a két város embereit is.

KISEBBEK LETTÜNK

*Egy fejjel lett kevesebb mindegyik:
Bankár, kereskedő, munkás és hivatalnok.
Aki raktárt őrzött, zsákokat cipel most,
A kereskedőből kupeckedő vigéc lett,
A báró hivatalt keres és nem rangot.*

*Megtudtuk mi az, mélyre kerülni.
Nem segít itt más, csak a magunk embersége:
A két kezünk, az egészség, az eszünk,
Mit fenni kell a tudományok szíjján
S gyötrött homlokunknak gyöngyös verejtéke.*

*Portánk körül megfogyott a jószág.
Öltözenek színes ünneplőbe mások.
Magunkra maradtunk, egyedül, egyedül
Csak győzzük a kincset, csak bírjuk a kincset
Lelkünkől hordani, fiatal bányászok. Tamás Lajos*

UZSHOROD

Irta: Kárpáti Tódor

HÉJ, hej Ungvár, hová lettél, szép híredből de kiestél, amióta Uzshorodnak átkereszteltek a 60-as évek Dobránszki-érájának emlékezetére. Nagy lettél, amióta nem láttalak 1918 óta, óriási paloták egész garmadájjával megnőttél, de persze csakis úgy, hogy a pótagód is 520%-ra megnövekedett. A kétfarkú oroszlán jóvoltából, amelynek csapkodását annyiszor érezted a hátadon. Persze, persze, a mindennapi kenyérhez kijárt az 50—100 koronás pokuta és egyéb bírság is, ezek pedig kiválóan alkalmas eszköznek bizonyultak város szépítésére...

Földrajzilag olyan vagy kicsiben, akár Budapest. A hegyek közül kibukkanó Ung vízének mind a két partjára emeltenek egykoron Árpádék, amikor itt nem volt még semmiféle Uzs és semmiféle horod, ami voltaképpen várost jelentene, s nem várat, amiképpen Nizsni-Novhorod sem vár, hanem Alsó-Újvárost teszen. Jobbparti részed még dombon van, messziről kimagaslik róla a görög-katolikus püspöki templom és az ősi Druget-vár, még messzibbre ordít onnan feléd a stilszerűen vörösre festett zsinagóga, de már a balpart egészen lapos, akár a pesti síkság. Itt kezdődik a búzatermő Nagyalföld, az északi részen túl már a kukorica országa emelkedik. Mindjárt ott, ahol az utcák végét embermagas, hevevényezett kőfal zárja el keresztbe: az új cseh határ.

Azt mondják, ez volt Ruszinszko fővárosa a cseh uralom alatt. Hát ez tisztára képtelenség. Mert ruszin fővároshoz ruszin lakosság is kellene, már pedig ez olyan ruszin város, mint amennyire hajózható folyam a sátoraljaújhelyi Ronyva-árok. A magyar uralom alatt mindössze annyi volt a ruszinok ittvoltának a jele, hogy a püspökük itt lakott, ide járt a gens fidelissima, a sok ügyes-bajos pap és kurátor Máramarosból, Beregből, egyébként a város jellege teljesen magyar volt.

Hogy csinálhattak ebből a csehek ruszin fővárost?

Úgy, hogy hoztattak belé mindenekelőtt 12.000 cseh tisztviselőt, mert az már úgy dukál, hogy a ruszin autonómiát csehek igazgassák, a ruszinok ehhez nem értenek. De meg aztán bennszülött ruszin is kevés találtatott a kuruc fészekben, hoztattak hát ruszinokat Galiciából és tősgyökeres muszkákat Oroszhonból. A zsíros hivatalokat maguknak tartották meg, a sok ideszalajtott

slájfernek és réztrombitásnak; a vendéglős-boltos stb. iparigazolványokat szintén «svédeknek» juttatták (ez volt a csehek neve az ungváriak titkos nyelvén), aztán ami kicsi konc még jutott, azt odaadták ezeknek a jövevény ruszinoknak, akik magukat ukránnak nevezték, hadd legyen a ruszin fővárosban mutatóba ruszin is. Rájuk bízták, hadd nevelődjék Ungvár Uzshoroddá. Mivel hogy a bennszülött ruszinok a neveléshez sem értenek. Ezek egyáltalán semmihez sem értenek, csak az adófizetéshez.

Hát ezek a külföldiek szépen megnevelték, nagyon szépen. Nemcsak Ungvárt, hanem az egész Kárpátalját. Mindenekelőtt két nagy pártra bontották a ruszin társadalmat: *ukránkodókra* és *oroszkodókra*. Egyik az eljövendő Nagy Ukrania apostolának vallotta magát, a másik meg Puskin nyelvében igyekezett beszélni s a kisdéd tartományt Moszkva részére biztosítani. A svédeknek persze volt eszük, hogy ezt a két pártot egymással a gyilkolásig összeveszítsék. Hozzásegítették, hogy a külön nyelvhez kidukáljon a külön nemzeti tanács, külön irodalmi társulat, külön napi-és hetilapok, különnyelvű színházi előadások. A csehek ál-borzalommal sápitották: íme, itt van egy nép, amelynek nincsen nyelve, nép, amely azt sem tudja, ki tehene-borja, ruszin nemzet, amely magyarul beszél a sok nyelvi zűrzavar miatt! Nosza, adjunk neki egy kis tudományt, egy kis politikai iskolázottságot, hiszen mi civilizátorok vagyunk!

S valóban adtak is: a gens fidelissima 17 politikai pártra bomlott, közben pedig 850 ruszin faluban 850 állami iskola nőtt ki a föld alól — cseh tanítá nyelvvel. A politikai iskolázatlanságnak igazán iskolapéldája!

Ilyen szétzüllesztett, adóval agyonsanyargatott népen uralkodni gyerekjáték volt. Játszi könnyűséggel emeltek Roszipál úrnak ötemeletes kormányzósági palotát, a rendőrségnek 420 szobás kisdéd tanyát, a csetnikeknek ugyanilyent, a finácoknak még ugyanabbat, az adóhivatalnak meg az ugyanabbnak már a piramis-maximumát. A Galagónak nevezett addigi konyhakertes külvárost megrakták vagy 400 palotácskával, mert a slájfernek nem tudtak volna megélni hideg-meleg folyóvíz és márvány nélkül. Ezek köré odatelepedett egy rakás cseh kereskedő s a konyhakertes dülök helyén az Ung jobb partján kétkilométeres autósZRáda hosszában valami tízezer embert befogadó új, tiszta cseh város alakult, akkora, hogy kedvéért külön hidat kellett verni az Ungon, 156 méter hosszú, 17 méter szép betonalkotmányt.

Amit az ember ma Ungváron lát, az mind régi magyar vagy új cseh kultúra. Épületben, nyelvben, bánásmódban. Ruszinnak

még nyoma sincs ma, amikor Uzshorod újra Ungvárrá lett. De hogyan is lenne nyoma, mikor olyan szépen elbántak ezzel a ruszin kultúrával. A sok közül csak egy jellemző példát mondok, a gimnázium egynapi programját. Ebben a Potemkin-típusú iskolában reggel 8—9-ig Puskin nyelvéen folyt a tanítás, 9—10-ig csehül, 10—11-ig ukránul, 11—12-ig bennszülött ruszinul, itt-ott néha egy-egy magyar óra is volt. Persze aszerint, hogy milyen nemzetiségű volt a tanár. Egységes tanterv, egységes nyelv és tankönyvek — ó, ez zavarta volna a csehek divide-impera elvét. El lehet már most képzelni, mit tudott a szegény diák agya befogadni ennyiféle nyelven közölt ismeretekből. A kis falusi ruszin parasztfiúk nem sok tudományt szedtek itt be magukba, nem tanulhatták meg becsületesen a négy nyelv egyikét sem; de annyit mégis elértek, hogy pajtásaiktól jól megtanultak — magyarul. És ezt *ruszin* gimnáziumnak nevezték!

Az üzletek, vendéglők, a nyilvánosság nyelve húsz éven át változatlanul megmaradt magyarnak. A hivatalokban is tudtak magyarul. A csehek az élet kényszeréből tanultak meg, a ruszinok már otthonról, a családi körből hozták magukkal. Sőt még maguk a hivatalos ruszin vezető egyéniségek is, ha idegen nem hallotta, maguk között magyarul tanácskoztak, mert hiszen csak ezen az egy nyelven tudnak jól. Erre is akadt érdekes példa. Az egyik korifeus, Bacsinszki miniszter úr, becsületsértésért beperelt valakit. Az ungvári törvényszéken folyt a per s itt a kihallgatás során az alperes ügyesen úgy vitte a kérdéseket, hogy azokra Bacsinszkinak hol csehül, hol ruszinul kellett válaszolnia, s a végén a hallgatóság nagy gaudiumára ráolvasta, hogy a miniszter úr nem tud sem csehül, sem oroszul, sem ruszinul, mert épkézláb mondatokat csak magyarul képes összerakni. Még a bíró is nevetett hozzá!

Ungvár magyarságát háztulajdonosok, földbirtokosok, szőlősgazdák húsz éven át is megőrizték, hiába kergették ki a csehek a magyar tisztviselőket. De nagy érdeme van ebben az iparos-eknek is, mert ezeknek nagy része magyar s aki még nem is az volt, megmagyarosították — a csehek. Igen, a csehek, mert az a sok palota és egyéb építkezés húsz éven át nem a helybeli iparosok kezével és anyagával készült, hanem nyugatról, Csehia-ból, Morvából hozatott kézművesekkel, annak a bölcs politikának szemmeltartásával, hogy a keresmény ne Ungváron forogjon, hanem a prágai takarékpénztárakba ömöljön. Hja, a csehek nagy nemzetgazdasági tudósok valának a magyar és ruszin gyarmat bőrére. Még a mi cipő vagy ruha javításra szorult, azt sem végez-

tették ungvári suszterrel-szabóval, hanem hivatalonkint-kaszinónkint összeszedték és Prágába küldték javításra. A Prága—Kőrösmezei ezerkilométeres vonal állomásfőnökei minden reggel megkapták a Brünnből hozatott kenyeret, zsemlyét a gyorsvonattal, csak valahogy a helybeli pékek ne keressenek. Ez az akaratlan magyarosítás, meg az ungvári vízvezeték megépítése az egyetlen jó emlék, amit a csehek itthagytak.

Kitakarodásukkal Uzshorod újból Ungvár lett, a jövevény muszkák és galíciai ukránok kivonulásával pedig a bennszülött ruszin lakosságra megint nyugalmas idők állottak be. Ugyanazt cselekszik ezután, amit 1918 előtt cselekedtek: magyarul beszélnek, még a Fencik-féle feketeingesek is; nem törődnek sem ukrán, sem orosz problémákkal és várják, hogy megint Budapestről jöjjön hozzájuk némi ruszin világosság úgy, mint 1918 előtt, amikor a magyar földművelésügyi minisztérium szerkesztette a *Negyilya* című gazdasági néplapot. Ha akadna köztük ügyes tollú ember, aki az orosz és ukrán nyelv között középen álló nyelvüket igazi ruszin irodalmi nyelvvé tudná kialakítani, akkor még a nyelvkérdés fájós fogát is ki tudná húzni. Gazdasági vonatkozású népirodalmon kívül ugyanis egyébre itt nincsen szükség. Van t. i. a ruszin társadalomnak főiskolát végzett 500 papja, vagy ezer tanítója és vagy száz egyéb főiskolása: már pedig 1600 ember nem képes fenntartani külön ruszin irodalmat, színházat, ruszin napi- és egyéb lapokat, még ha akarna is írni vagy előfizetni. Arról pedig senki sem ábrándozik, hogy kultúrában az ukrán, esetleg a muszka nyelvhez csatlakozzon, mert Ukrajna még nincs meg, a cári Oroszország még csak ezután lesz, s mind a kettő Ungvár—Munkácstól nagyon messze esik. Budapest pedig nagyon közel van s a búzakenyér mégis csak jobb, mint a kukorica- vagy zabcipó.

Üresek a galagói cseh paloták, eltűntek a gumibotos rendőrök, az új hídon egyetlen lélek sem jár, a korzón sétálók pedig tünődve nézik, hogy ugyan kinek a kedvéért épült a túlparton, a Jókai utcában a nyolcszínű orosz pravoszláv templom? És miért építették melléje a zsidó gimnáziumot? Talán bizony szimbolum gyanánt? és vajjon kinek? Hogyan érdemelte meg szegény Jókai ezt a szégyent?

KÁVÉ HABBAL

A Magyar Rádió december 20-án este Budapest I. és Kassa hullámhosszán a Royal Színházról a «Kávé habbal» című zenés vígjátékot közvetítette. A darabnak csak egy részét hallottam, azt is véletlenül, de ennyi is elég volt annak a megállapítására, hogy a «vígjáték» színvonalá nem valami magas s hogy a szerző sokszor nem egészen ízléses, olcsó eszközökkel próbálja közönségét megnevetetni. Ez azonban nem szokatlan a körüli színházi életben és így szót sem érdemelne. De megütötte a fülmet egy párbeszéd, melynek nyomán keserű harag öntött el, a kezem ökölbe szorult s valóban csodálom, hogy a Magyar Rádió nem szüntette be nyomban a további közvetítést. A darabban szerepel valamiféle nagybácsi, aki ékszert lopott. A hölgy, ki az ékszerek jogos tulajdonosa, mikor szembekerül a derék nagybácsival, ilyenféleképen rivall rá: «Adja vissza az ékszereimet! Mindent vissza!» A nagybácsi azonban hajthatatlan marad s élesen, nem éppen színmagyar hanglejtéssel kiáltja: «Mit? Hogy mindent vissza? Magának semmitse vissza!» Nem tudom a szerző felelős-e ezért a párbeszédért, vagy stílus-északi rögtönzés? De bármint legyen is, a közelmúlt diadalmas magyar jelszavait ily sértő módon nem lett volna szabad profanizálni! Ez kegyetlen belégázolás a nemzet legszentebb érzéseibe,

ami ellen mi Kassa és az egész magyar Felvidék nevében is a legélesebben tiltakozunk! Magyar lélekkel ilyen szégyenletes ízléstelenséget nem lehet elkövetni. Itt megint az az idegen szellem vigyorog ránk, melynek évezredek terjesztőiről már Tacitus kérelhetetlen igazmondással állapította meg, hogy «nekik közömbös minden, ami nekünk szent». Ezt a szellemet, mely önvédelemből ellensége minden nagy nemzeti megmozdulásnak és összefogásnak, s amely, sajnos, sok magyar családi tűzhelyet is megfertőzött, gyökerestől ki fogjuk irtani a magyar életből. Ha másként nem megy, a legszigorúbb törvényes intézkedésekkel kell a magyar közvéleményt immunizálni ennek az idegen szellemnek mindenféle hízelgő kísértésével és tőkeerős megmozdulásával szemben! Ezt a követelést nem gyűlölet fűti, hanem a magyarság és a magyar jövő féltő szeretete!

Kassai István

A „szégyelni való hazafiság”

A felvidéki származású, egyébként kiváló, bár idegen talajban feltérebélyesedett író az elmúlt történelmi napokban természetesen cikkében számolt be olvasóinak örvendetes lelki élményeiről. A cikk szép volt és jó, a hazai ízekből is kóstolhatott az ember, azonban egy mondata megkeserítette ezt a szellemi édességet. Ebben a mondatban elárulta az író, hogy

egy alkalommal külföldön járt és olyan honvágya támadt, hogy «elszégylte magát».

Az első érzésem döbbenete az volt, hogy az író helyett — elszégyeltem magam. Azután gondolkozni kezdtem. Kétféle eshetőség merült fel bennem: Vagy csupán költői frázis volt ez a kitétel, s akkor szükségtelen odavetett valami, vagy pedig önkénytelen elszólás és így az emberre jellemző, természetesen nem előnyösen.

Akár így, akár úgy: az író szükségesnek vélte kihangsúlyozni egy úgynevezett hazafias tárgyú cikkben, hogy «honvágyát szégyenli». Az írónál, aki jobb feladatokra méltó tolla tüzesen védelmezte meg mindig az elavult liberalizmust, talán mentegetődzés-féle ez a törzsközönsége felé. Még pedig nem is tudatos, hanem ösztönös. Mintha azt mondta volna: Lásátok, én szobatiszta vagyok a nacionalista elfogultságtól. A polgár, sőt a világpolgár eszméjének propagálója alighanem e célzattal találta «szégyelnivalónak» a honvágyat.

Hazafiasság és honvágy? A német, olasz, francia, angol az nem szégyenli egyiket sem. S ha egy nemzet nagyságát nem a mennyiség, nem az ötven- és százmilliós tömegek, hanem a lelki és szellemi tulajdonságok teszik, akkor, mi sem szégyelhetjük sem hazafiságunkat, sem pedig azt, hogy «hazavágyunk». «Egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalóak» — írta a publicista egyik nem éppen névtelen kollégája, Zrínyi Miklós a költő, «Török

Áfiumá»-ban, akkor, amikor a magyarság megfogyatkozottabb volt mint ma és az önálló magyar államiság és a magyar hadsereg csak az ő lángeszének terveiben izzott.

Tagadhatatlan, hogy az elmúlt korszak idegen gyökerű szellemi irányzata szinte kötelezőleg írta elő a költőknek, hogy «emelkedjenek felül» az olyan «elfogultságokon», mint a nemzet, a haza, a honvágy. Megmosolyogni való szentimentalizmus számba ment, ha valaki ilyenekkel jelentkezett a nyilvánosság előtt. Tény az, hogy rossz költők, dilettánsok különös mohósággal vetik magukat a «hazával» kapcsolatos fogalmakra, akár csak a vallásosság eszmekörére is, s a nekik nem tetsző kritika ellen azzal tüntetnek, hogy a kritikust mint hazafiatlan és vallástalan embert könyvelik el. Meglehet, hogy a liberális beléneveltségen kívül ez a jelenség is visszatartotta számos jó írónkat a hazafias témákból, vagy ha kénytelenek voltak ilyesmibe kezdeni, akkor úgy kerülték a kijegecesedett állásfoglalást jelentő szavakat, mint az ördög a tömjénfüstöt. Mint ahogy a jeles felvidéki eredetű író is «elszégylte» magát nosztalgiája miatt. Csakhogy, ha ezt az elvet elfogadnók, úgy a világirodalom klasszikus műveinek javát ki kellene irtani a könyvtárakból. A liberalizmus aranykorában uralkodóvá lett eszme szerint igazi nagy költő és művész felül áll az országhatárokon, internacionalista, vagyis nemzetközi. Nem akarok

most arra rámutatni, hogy ez a «nemzetköziség» nem az általuk példának hirdetett író-nagyságok sajátossága volt, hanem bizonyos faji nacionalizmus. Dante-t és Goethe-t például úgy állította be ez a szemlélet, mint tipikus internacionalistákat. Hivatkoztak is Dante egyik mondására: «művész hazája széles e világ...» Csak hogy ugyanez a Dante sírt száműzetésében keserű könnyeket a «szolga Itália» szomorú sorsa fölött. S éppen az ő beteljesült «vízióját» idézi ma a fascista himnusz. Goethe pedig? Óróra meg szélteben-hosszában hirdették, hogy világpolgár és hogy sohasem állt a német nemzeti szellem szolgálatában. Azt elfelejtik hozzátenni, hogy Goethe idejében bizony a mai német egység árnyéka sem volt meg, ő maga pedig, ha ostromozta is népét, ezt az ővéit szerető nagyság szeretetével tette.

Lássák be hát végre «odaát»: nem szégyelni való a nacionalizmus. Sem németnek, sem olasznak, de még magyarnak sem! Magyar költőnek pedig éppenséggel nem!

Mme Sans-Gêne

KASSAI JÉGHOKKIZÓK BUDAPESTEN

A budapesti közönséget, vagy még pontosabban fogalmazva: a «pesti polgár»-t, igazán nem lehet azzal vádolni, hogy nem érdeklődne a sport iránt. Ez az érdeklődés bizony olyan irányú, hogy sokszorosan felülmúlja a szellemi

kultúra irányában megnyilvánuló rokonszenvet. Erre vonatkozóan elegendő egy igazán irodalmi értékű szindarab és egy vasárnap délutáni futballmérkőzés látogatottságának összehasonlítása, nem is beszélve a dicstelen sikerű könyvnapról.

De hagyjuk a kesergést. A sport kultusza ma világjelenség — mondják —, s természetes, hogy a pesti polgár sem akar kimaradni ebből a rajongásból. Az ő számára ugyanis egyedül csak az fontos, hogyan van külföldön? Mit ír elő követendő példának e téren a házilapja? Lesújtóbbat nem is tud mondani valamire: «Ez csak nálunk történhetik meg!»

Hát most valami tényleg «történt» minálunk, vagyis Budapesten, ami — az ő szavukkal élve — «csak nálunk eshetik meg». Annyi az egész, hogy a kassai jég-hokkicsapat Budapesten szerepelt. Képzeltető, hogy Rákóczi városának, az ősi magyar Kassának jég-hokkizó fiai milyen lelkesedéssel jöttek el Budapestre, az ország fővárosába, abban a hitben, hogy a budapesti közönség szívébe fogadja őket. Aki látta, hogy meccsek előtt milyen öldöklő verseny folyik már egy állóhelyért, milyen felüljízéseket hajlandók adni a sportrajongók az élelmes jegyösszevásárlóknak, csak hogy bejuthassanak, azt hihette, hogy e versenyen nem marad egyetlenegy üres hely sem. Azt hihette, hogy Budapest közönsége meg-

mutatja nemcsak azt, hogy milyen sportszerető, hanem azt is, hogy milyen hazafi. Sajnos, csalódás várt arra, aki ilyen hiedelmet táplált magában: itt elsősorban a kassai fiúkat értjük. Valószínű, hogy nem voltak — mert nem is lehettek — nekik olyan edzési lehetőségeik, mint híres külföldi csapatoknak, talán hírben sem vetekedhettek azokkal, de mégis magyarok voltak, «visszatért» magyarok, akik tudásuk, tehetségük javát hozták el szeretettel az anyaországnak. S bizony megcsalázkodtak, mert a bemutatkozáson a máskor olyan zsúfolt tribünök csak úgy tátongtak üresen. Nem hisszük, hogy ők, akik átélték a felszabadulás boldog mámorát, ne távoztak volna el keserű szívvel tőlünk a verseny után. Mert ha nem is voltak világhírű sportfenoménok, legalább a hazatért magyart meg kellett volna becsülnünk bennük.

A pesti polgár levizsgázott megint. Kitünt, hogy neki csak divat és szenzáció kell, de nincs meg az a tapintata, amely megéreztetné vele, hol kötelessége megjelenni. Dehát itt csak egy lelkes vidéki csapatról volt szó, akik azonban most éppen kassaiak voltak. Hát üresen maradtak a tribünök.

Most mi mondjuk: Ez csak nálunk történhetett meg.

Pasquino

A kultúra védelmében

«A kultúrfőlény és a fegyver» címmel jelent meg Oláh György

kitűnő folyóiratának, az Egyedül vagyunk-nak a novemberi számában vitéz Endre László kis cikke.

«Egy évtizede sincs annak — írja Endre László —, hogy egyik kultuszminiszterünk erre a kérdésre kért feleletet a középiskolai fiatalságtól: Mi módon szereshetjük vissza Nagy-Magyarországot? Ha jól emlékszem, félezer dolgozat érkezett be, de ezek közül alig három-négy akadt, melyben a nebuló azt felelte, hogy karddal és puskával, vagy magyar vérünk hullásával. A többség, legalább négyszázkilencvenhatan vagy négyszázkilencvenheten, csupa olyan választ adtak, amit egy szóban így lehetne kifejezni: kultúrfőlényel... Ez a négyszázkilencvenhat kis iskolai dolgozat egy korszak tükré, mely reméljük, már elmúlt. Hiszen ha el nem múlt, az elkövetkező nagy európai döntések óráiban talán egy nemzet presztízse, egy nép újjászületésének reménye múlik el. Nem túlzok, mikor azt állítom, hogy annak a kornak, melyben ilyen ujjlenyomatot hagyott a közgondolkodás, még a tanulói ifjúság álmaiban is, titkos hajszálcsoveken át összeköttetése volt azzal a szellemmel, mely 1918 őszén a fegyvert velünk letétette.» (1938 jan.1.)

Jogunk, sőt kötelességünk, hogy hozzászóljunk a cikkhez, mert a kultúráról van benne szó, melynek mindenkor harcosai akarunk lenni.

Mi büszkéek vagyunk arra, hogy négyszázkilencvenhat kisdiákunk legfőbb nemzetfőntartó elemnek a kultúrfőlényt tartja. Ezek a fiúk a keserű trianoni magyar sors diákjai, akik megtanultak tanulni és gondolkodni s tekintetük, bíráló-

tuk mélyebbreható és alaposabb, mint a gondtalan idők diákjaé volt. Ők minden bizonytalán át-fogóbb és teljesebb feleletet adtak a fölvetett kérdésre, mint négy társuk, mert a kultúr-főlényben bennefoglaltatik a hősiesség, de a «puska és a kard» magában még nem kultúra, és különösen nem nemzetfönntartó erő.

Hiszen a kultúra eszméknek, eszményeknek, műveknek, áldozatoknak, mindenfajájú emberi nemességeknek a halmaza, melynek története egy az emberiség történetével, mely kezdettől fogva minden emberi törekvésnek a szülőanyja. Kultúra nélkül nem lennének nemzetek s nemzeti kultúra nélkül nem lehet hősiesség. A legnagyobb kultúrájú görög nép halhatatlan hősei eléggé példát adnak erre.

A pusztá fegyver: vandalizmus: a nemzeti honvédelem: kultúra.

A cikkíró Zrínyire, Rákóczira, Kossuthra és Bemre hivatkozik, s azt írja, hogy róluk «ötszáz magyar kislejű közül négyszázkilencvenhat mintha nem is tudta volna mindazt, amit a 48-as szabadságharc generációja annyira tudott». Ez lehetetlen! Zrínyi, Rákóczi és a Többiek kezéből nem lehet kifelejteni a kardot. De lehet-e elfelejtkeznünk a Szigeti veszedelemtől, a Török áfiumról és a többi művekről, melyek a kor magas-színvonalú magyar kultúrájáról tanuskodnak, lehet-e elfelejtkeznünk Zrínyinek, a költőnek a kultúrájáról, melyből vitészsége fakadt s mely rettegett és szinte babonásan tisztelt ellenfelévé tette a török törekvéseknek.

Lehet-e elfelejtkeznünk arról, hogy Rákóczi XIV. Lajos udvarában volt nemzete szó-

szólója s még a bőbeszédűségében szétfolyó Saint-Simon-nál is világosan kitűnik, hogy ott az értelem és a magasrendű eszmék fegyvereivel harcolt hazájáért? Lehet-e elfelejtkeznünk, hogy Rákóczi egész élete bámulatos kultúr-teljesítmény?

Lehet-e elfelejtkeznünk arról, hogy Kossuth kora legnagyobb szónoka volt s hogy Angliában Emersonnal, a halhatatlan essay-istával folytatott kultúr-történeti eszmecsereket?

Lehet-e elfelejtkeznünk arról a történelmi hagyományról, hogy Bem apó Petőfi Sándort nem akarta a csatába engedni, mondván, hogy az ő tollára inkább szüksége van a nemzetnek, mint a puskájára?

S ha végigtekintünk történelmünkön Géza fejedelemtől napjainkig, világosan láthatjuk, hogy a magyar nép kulturális nagyráhatottsága, nagyjaink nemzetnevelő bölcsesége, egy szóval a kultúr-főlény volt ez a tényező, mely az európai népek kavargásában, az ezer év vizsontagságai között hazánkat s hazánk tisztán ragyogó híret fönntartotta.

Igen, szükség van a kardra, kell, hogy országunkat s ami ezzel egyet jelent: országunk eszméit erős és vitéz hadsereg oltalmazza, de mit oltalmazzon a hadsereg, ha nincs magyar nemzeti kultúra? Fontos azonban, hogy ez a kultúra izig-vérig magyar legyen és felszabadítsa magát a beléje furakodott idegen kullancsoktól.

Meggyőződésünk, hogy kultúra nélkül a kard hitét és erejét veszti; s éppen a nemzeti kultúra magasabb eszméinek szétbomlasztásával juthatunk el az 1918-as idők borzalmaihoz. A kultúr-főlény nem jelenti Linder háborúutáni, idegbeteg pa-

cifizmusát, s Lindert — akinek gondolkodásával a cikkíró a négyszázkilencvenhat diákfiú gondolkodását párhuzamba állítja — bizonyára hírből sem ismerték középiskoláinkban. Ismerték ellenben Szent István katolikumát, Szent László és Könyves Kálmán korukat messze meghaladó, fölvilágosodott szemléletét, Nagy Lajos szent bölcsességét, Mátyás király rene-

szansze-át, Széchenyi hatalmas szellemi erejét és a Többieket, akik Magyarországot nagyá tették és megőrizték s ezért írták dolgozatukban hittel és meggyőződéssel — mintahogy mi is írjuk —, hogy igenis: kultúrfőlény kell Nagy-Magyarország visszaszerzéséhez, e kultúrfőlény mindent magába foglal, így a hősiességet is.

Füvesztő

«ÉLŐKET NÉZEK»

Jegyzetek Mécs László új kötetéről

A szellem nagyjai kezét nyujtanak egymásnak az évszázadok fölött, mint azt Babits Mihály tanítja. Így nyujtotta át karját fellépésének első percétől fogva a határon Magyarország felé Mécs László. Most, hogy hazajött, hogy itt van közöttünk, mint állampolgár is, csak azt lehet mondani: *visszaérkezett*, messzi útról; visszaérkezett az, aki a távolból is itt volt mindig a magyar szellemi életben, akár az elutazottak, akik sohasem hagyhatják el örökre a tájat, ahová életük szövődött. Mécs Lászlónak eddig két jelzője volt: felvidéki magyar költő. 1938 novembere óta csak egy van: magyar költő. Egy jelzővel kevesebb, de ez a fogytkozás: győzelem az időn, a költő szívének győzelme a rideg valóságban.

Mécs Lászlónak, az embernek éppúgy, mint a költőnek, személyi helytállásának éppúgy, mint verseinek, fontos jelentősége volt a magyar irodalom elől elbarrikádózott Felvidéken. Benne ismét Ady nemzedékének és magának Adynak izgalma vetett hullámot: magyarságát sokszorosán érezte, s minden sorából ennek az intenzív magyarságnak forrósága csapott elő. Milyen szerencse volt ez a kapcsolat Adyval és Ady problémáival! Egy szintelenben magyar karakter elszintelenítette volna maga körül az egész felvidéki magyar irodalmat. Mécs László azonban kezdettől fogva minden csak nem szintelen. Ifjúságának vére hevíti magatartását, ha költői alázatában csak egyszerű mécs is, nagyszabású magatartása lobogó fáklya, mely messzire világít. Irodalom csak ilyen egyéniség körül alakulhat ki igazán jelentőssé, igazán komollyá. Ahogy Végvári egekbe kiáltó fájdalma egyszerre visszhangot keltett Erdély magyar íróiban, Mécs László ifjú lobogása lángra lobbantotta a felvidéki szíveket. Komoly irodalomtörténeti jelentősége ez, — személye egyben tükre egy egész szellemi megmozdulásnak, szellemi életnek is. Ha azt kérdeznék valaki: van-e Ady eszméinek továbbvivője a kortárs magyar irodalomban, nyugodtan mutathatunk Mécs Lászlóra. Mindazt, amit Ady magyar poézise jelentett, ő vitte tovább a jelen útján. Epigon? Senki sem mondhatná rá: benne egy nagy költő eredményei folytatódnak tovább önnön vérmérsékletének izzásában.

Mi Mécs László magyar lelkiismeretének mély-rétege? Az, hogy a nemzeti és faji problémákat szociális gyökerükben nézi. Mécs Lászlóban nincs semmi gőg a másik magyarral szemben, szemlélete sohasem magyar osztályszemlélet. A vér magyarsága mellett ismeri a feladat magyarságát, ezért lesz általánosabb érvényű benne minden magyar fájdalom, kiáltás, reform-igény, ösztönzés. Komoly szocializmus az övé: krisztusi szocializmus. Gyönyörű kettősség ez, egyetlen ágon kettős-származású hajtás: a magyaré és az örök emberben létező szociális szamaritánusé. Ehhez a kettősséghez aztán kellett valami a kisebbségi sor egymásrautaltságából. Magyar a magyar mellett élt itt, osztályokon felül végzetesen és gyönyörűen egybekapaszkodva, az egyes lélek kérdései fölolvadtak a közösség érzéseiben, mindenki önmagáért felelt és társaiért. Ez a helyzeti szerencse tette egyre érettebbé, nemesebbé Mécs László szociális verseit.

Soroljuk el sorra Mécs László költői egyéniségének megismert jegyeit: magyarság, szociális felelősség-tudat, kisebbségi helyzet-állás. Rokon-szavak ezek, egyik a másikért felel, Mécs László kitűnően olvasztotta egyetlen konglomerátummá őket, mint aranyból aranyabb ötvözeté nemes fémekeket a tűz. Ha valaki egyetlen vers tükrében akarja látni ezt a Mécs-portrét, olvassa el új kötetének legszebb versét. A címe: «Nem megyek Rodostóba».

*Én menjek el innen? Én ide nem jöttem!
Én mindig itt voltam világ kezdetétől,
emberformán várva a sárosi rögben.
Típortak felettem római légiók,
hun lovak, gót, tatár, osztrák paták. Jöttek
s eltűntek. Nem hoztak s nem hagytak semmi jót.*

*E föld része voltam. Egyszer intett Isten
s emberré virultam. Az anyám álmain
keresztül e földből így kaptam a testem:
sárosi dombokon piroslott a málna,
fényt evett a búza, krumpli kotlott fészken
s ezekből lett testté bennem anyám álma.*

*Nem vagyok Rákóczi. Nem rokonom nékem
sem a muszka cár, sem a francia király.
Mint testem e földben, lelkem élt e Népbén,
mezitláb harcoló rongyos kurucokban:
magyarban, szlovákban, ruszinban. Szívemben
porladt kuruc ősök vágya újra dobban.*

A vers egyre ünnepélyesebb lesz, nemcsak külső pátosza növekszik meg, hanem a belső is, gyönyörű fokozással, formai előkelőséggel. A száműzetésbe küldött költő maga mellé állítja népét, a hármás arcú felvidéki népet, az atyátlant és kimondja szóval is hivatását :

*Atya kell népemnek! Húzhatnak karóba,
szívem van: maradok népem egy Atyjának.
Nem megyek sehová semmi Rodostóba,
mert Rodostó-éltem volna nékem Pesten.
Ha meghalok, ezt a földet trágyázza meg
új, szebb kuruc álmok tavaszához testem.*

Amit Ady jövendőlt verseinek csodájával, kétségeinek viharzásával, Mécs László megvalósította önmagában, szerepében a Felvidéken, szerepében a magyarság életébe ötvözötte.

Mi kíséri ezt a nagy stílusú költői fellépést Ady költői hangjából? A stílus képiessége, a hasonlat-kincs hasonlósága egy hangsúlyozottan «mécslászlói» hangon belül. Így verset írni csak annak szabad, aki örököse Ady elveinek, aki tud olyan vakmerő lenni, hogy a próféciákból a realizálás felé is mutasson. Ez sikerült Mécs Lászlónak a királyhalmeci parókián, ezért éri a tettekkel betetőző sokáig várt, de megérkezett öröme. A költő, aki a jobb jövő felé mutatott, az ígéret földjének küszöbén állhat: kell ennél nagyobb elégtétel annak, aki mindig az ígéret földjéről dalolt? Mécs László felolvasztotta önmagában Ady sajátos nyelvét, sajátos szimbolikáját és kézzelfoghatóbbá tette a jelentést. Ady minden modernsége mellett is konzervatív volt egy költői pátoszban, mindig hű volt a költészet bentről kötelező tárgyilagosságához. Mécs Lászlóból fék nélkül rohan elő minden indulat, minden izgalom, ez a költő egyszerre nyalábolja fel az új élet szavait és bőségesen, az első pillanat indulatának ötletszerűségével kapcsolja érzékletes jelentőségűvé a szavakat. Így alakult ki a «mécslászlói» nyelv, a dús sodrású pátosz. Szavalható költő, aktív költő. Semmi sem mond többet róla, minthogy a magyar líra nagy harminc-estendejében Ady után az első, akit szavalni lehet, aki felgyújtja a pódiumok körül a magyar hallgatóságot.

Egy fehér reverendás pap lángoló verseket szaval az elragadtatott közönségnek, — hányan ismerik ezt a képet! hányan hallgatták ezt a poézist így! Mindenki láthatta: itt többről van szó, mint versíró papról, költő-papról. Mécs Lászlóban a pap is lényeges elem, ez a költő kettősen pap. Bontsuk szálakra

verseinek jelentésében mindazt, ami a papé, a katolikus papé. Magyarországon a katolikus költészet gyökerei a barokkban vannak épűgy, mint a szentbeszédé. Pázmány Péteré a kezdeményezés, ő döntötte el a magyar prédikáció sorsát a szépirodalom felé. Az evangélium epigrammatikus szépsége ihlet meg egy Bossuet-t, egy Pascalt, — Pázmány Péter földíszíti az epigrammatikus magot a barokk-kor színeivel, gazdagságával. Azóta a katolikus költészet Magyarországon gazdag költészet, s ez a gazdagság talán illik is hozzá, mint Szűz Mária köntöséhez az arany és kobalt. Mécs László a katolikus pap barokk lelkeségével, barokk nyelvével nyul a modern élet témáihoz. Adyt már megismertük mesterének, most megismertük második tanítójának a barokk Egyházat. Ady és a barokk-gazdagság, a magyarság sorskérdései és az Egyház barokká stilizált érzelmvilága: íme Mécs László ihletőinek külső és belső nevei. Ez a gazdagság teszi aztán annyira pompássá, elevenné verseit, ezért mutat egész költészete, — első versei épűgy, mint a legfrisebbek, — indás, dús, árnyalatos képet, akár az egzotikus növények, melyek illatukban, ízükben karakterükben mutatják az anyaföld puritán gazdagságát, leveleikben, színeikben, csodálatos formáikban pedig a varázslatos déli nap szeszélyét.

Mécs László hazaérkezett Magyarországra. Fogadja azzal a szeretettel mindenki, amelyet megérdemel és őrizze szívében változatlanul annak, akinek megismerte és annak, akinek versei ezekben a jegyzetekben megmutatták.

Thurzó Gábor

Felvidék. (*A visszaszerzett és a még visszavárt Felvidék.* — Dante-kiadás.)

A legaktuálisabb könyv. Teljes képet ad Felső-Magyarországról. Elsősorban azokkal a részekkel foglalkozik, amelyek húsz évi nehéz várakozás és szenvedés után visszatértek az anyaország testébe. De nem feledkezik meg azokról a részekről se, amelyek a Kárpátok ölelő övezetében elszakíthatatlan részei Magyarországnak s a földrajz, a történelem, a közös kultúra és a gazdasági törvények kényszere alatt előbb-utóbb szintén visszatérnek. Meg-

ismerteti velünk ez a kitűnően összeállított könyv ennek a gyönyörű darab változatos tagozású, természeti kincsekben gazdag földnek tájrajzát, síkjait, hegyeit, vizeit, erdőségeit, megismerteti népeit, azoknak életét, kultúráját. Beilleszti történetét Nagy-Magyarország küzdelmes és dicsőséges történetébe. Átfogó tanulmányban ismerteti a Felvidéknek, városainak és várkastélyainak szerepét a magyar művészet történetében, s behatóan foglalkozik ennek az országrésznek gazdag műtörténeti emlékeivel. Majd sorra veszi azoknak a városoknak történe-

tét, amelyeket a bécsi döntés visszacsatolt Magyarországhoz. A kötetet Jaross Andor felvidéki miniszter üzenete vezeti be. Röviden, de annál tömörebb és megrázóbb szavakban mondja el a Felvidék magyarságának húszéves küzdelmét, amelynek eredménye, hogy az ott lakó magyarság egy része felszabadult. Az üzenet befejező részében köszönti Horthy Miklóst, Magyarország kormányzóját. Ő teremtette meg azt a Magyarországot, amely a kis trianoni területen vállalta az új honfoglalás erőinek egybefogását és új utak nyitását a nemzet jövődjének. Köszönti Imrédy Béla miniszterelnököt, aki telve a magyar történelmi múlt hagyományával, meg akarja teremteni az új magyar társadalmat, amely a szociális igazság és felelősségérzet bázisán minden magyarnak becsületes kenyeret akar biztosítani. Köszönti osztatlan testvéri érzéssel az egész magyar népet. Űzen a Felvidék magyarságának s végül a Himnusz imádkozó szavaival fejezi be sorait. Mécs Lászlónak, a Felvidék ihletett szavú költőjének szárnyaló ódája következik ezután. A könyv gondos, nagy felkészültségű, irodalmi veretű tanulmányait Cholnoky Jenő, Benda Jenő, Rády Elemér és Juhász Vilmos írták. Az egyes tanulmányokat rengeteg időrendi, egybeállítás, táblázat és statisztika támasztja alá, megfelelő szemléltető ábráktól kísérvé. Ilyen összeállítások a Felvidék történetének évszámai, nagy magyarok felvidéki szár-

mazásának összeállítása, Magyarország világhelyzetének ismertető adatai a Felvidék visszacsatolása után, a visszacsatolt helységek jegyzéke és így tovább. Egyik legmegrázóbb és legjelentősebb része a kötetnek annak a húszéves harcnak története, amelyet a Felvidék magyarsága a revízióért vívott.

A könyv kiállítása a leggazdagabb. Az albumalakú kötetet szemléltető ábráknak, térképeknek és a Felvidék városait, várkastélyait, műemlékeit bemutató mélynyomású képek bőséges sora díszíti. Nagyon sokan lapozgatják majd elmélyedő szeretettel.

(-v.)

Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiadása.

A nagy kultuszminiszter most elkészült szobrának talpatárára méltó koszorút helyez az Egyetemi nyomda e szép és gazdag könyv képében.

E koszorúnak minden egyes babérlevelét legkiválóbbjaink írták tele, s írásaikban meglepő élességgel rajzolódik elénk a hat évvel ezelőtt elhunyt Klebelsberg Kunó gróf alakja és szerepe. A kép élessége azért meglepő, mert voltaképpen csak az 1932 és 1938 közt elhangzott «emlékbeszédék és megemlékezések» lehetőleg időrendi csoportosításából jött létre a könyv s nem egyetlen író egységesen megkomponált művét tartalmazza. Több mint száz kiváló szónok és előadó rövidebb-hosszabb megemlékezésével állunk szemben s már ez is jellemez.

Nagy ember az, akiről az

ország minden részében, minden városában, a legkülönbözőbb intézmények és társaságok nevében oly mélyeséges gyászszal és oly határtalan nagyrabecsüléssel szólnak. S «minél messzebb távozik Klebelsberg Kunó gróf alakja az idő távolába, annál nagyobbra nő» — írja Kornis Gyula.

Az első oldalak rövid gyászbeszédeiben még csak a könnyes megilletődést, a nagy veszteség lesújtó döbbenetét érezzük meg, de aztán fölszáradnak a könnyek, egyre tárgyilagosabban tekinthetünk a miniszter munkásságára. S a későbbi, mélyenszántó tanulmányok tárgyilagossága nem von le semmit az értékekből, sőt világítóbbá, kristályosabbá teszi azokat.

«Elvész a nép, mely tudomány nélkül való» — idézi Hóman Bálint Klebelsberg jelmondatát, s ez a mondat napjainkban többet jelent, mint akkor, mikor elhangzott.

Klebelsberg e mondat értelmében cselekedett. «Nem volt a magyar szellemi életnek egyetlen területe sem, melyre termékeny kezdeményezésének magvetését ne hullatta volna» — írja Hekler Antal. S bár — gróf Apponyi Albert szerint — «életének tragikuma az volt, hogy döntő jelentőségű és egyéniségével teljesen kongeniális önálló hatáskört, mint miniszter a pénzügyi és közgazdasági erők zsibbadásának korszakában nyert», ez sem tudta megakadályozni abban, hogy megtegye, amit tud. Sokan pazarlóssal vádolták meg, de ma már tudjuk, hogy Klebelsberg

látnok volt, aki megérezte az elkövetkező évtized kulturátlan áramlatainak veszélyét, s mint Schuschnigg Kurt mondta: «Er hat gezeit, dass auch ein Volk, dem momentan durch Zufall gkeiten seines Schicksals der politische Machtradius genommen war, durch die Pflege des Geistes, seiner Kultur sich Weltachtung erwerben kann.»

Szent-Györgyi Albert professzor szerint «a lényeg intuitív megérzésének és megértésének a képessége néha egész emberfelettinek tűnt fel Klebelsberg grófban». Klebelsberg megérezte a lényegét, s megtette, amit érzései szerint tennie kellett. Minisztersége első pillanatától fogva a múltó nehézségek, s az aggodalmaskodók gáncsai fölé emelkedett, és a jövő számára munkálkodott.

Iktassuk ide még Finta Sándor 1932-ben elhangzott szavait: «Jöjjetek harmincas évek s hozzatok meg Klebelsberg Kunó gróf szellemének és alkotásainak dicsőségét, szegény honvédeknek megbecsülését és a magyar iskolák boldogabb jövőjét szegény Hazánk feltámasztásával együtt!»

Mi, akik — Isten segítségével — megérhettük az ő «fényűző», de nemzetmentő jelentőségű *kultúrpolitikájának* diadalát, s élvezhetjük majd annak gyümölcsseit, a legmélyebb hálával hajlunk meg emléke előtt.

(E hálának szép megnyilvánulása az Egyetemi nyomda értékes tartalmú és gondos kiállítású könyve.)

iffj. Ambrózy Ágoston

Kodály Zoltán: A magyar kiejtés romlásáról. (Különleny. a Budapesti br. Eötvös József Kollégium Szövetségi Évkönyvének Gombocz Zoltán emlékének szentelt kötetéből, 1936—7.)

Kodály kis tanulmányában nagy fontosságú nyelvészociológiai problémát vet fel: a magyar beszédbeli nyelvhelyesség problémáját. Még annakidején, kollégiumi társa, a zseniális magyar nyelvész, Gombocz Zoltán hívja fel figyelmét erre a problémára, a hanglejtés sajátosságainak fonetikai alapon való vizsgálatára. Szerző rendkívül világos, klasszikus magyar nyelvén fejtegeti a magyar kiejtés romlásának okait, hogy rámutasson orvosságára, e közérdekű nemzeti kulturális ügyért állandóan folytatandó harc fontosságára. A romlás okait a következőkben keresi:

A magyarságba beolvadt rengeteg idegen, akik magukkal hozták idegen nyelvszemléletüknek, atavisztikus fonetikájuknak sajátosságait, szükségszerűen változást okoztak a magyar nyelvben.

Normális fejlődésű nemzetek nyelvszokására döntő hatása van a legműveltebb rétegnek. A szellemi kultúrának ez szerez becsületet az alsóbb rétegek előtt s a többi között irányítón hat a nyelvszokásra, kiejtésre is. Nálunk, sajnos, legelőkelőbb köreink a nemzeti kultúra ápolásában rájuk váró feladat elől már jó ideje kitérnek. Magyar kiejtésüket, nyelvszokásaikat éppen nem fogadhatjuk el mérvadónak.

Fő ok az oktatás teljes hiánya. Az iskolákban senki sem figyelmeztet a hibás kiejtésre, így az érzék eziránt elhalványul: *nincs kötelező irodalmi kiejtés.*

Az idegen nyelvek tanulásának térhódítása, a rengeteg ide-

genből fordított szöveg ugyancsak kikezdik a magyar nyelvérzékét, így nem csoda, ha a semleges, íztelen, színtelen magyar kiejtés jellemzi a művelt magyar középosztályt.

Tehát van okunk romlásról beszélni s ennek a nyelvhelyesség jelekkel meg nem rögzíthető, csak hallható része még inkább ki van téve. Ezek ugyanis zenei elemek s nem mindenki-ben van elég hallásbeli fejlettség, hogy észrevegye a nyelvben rejlő törvényszerűségeket. Pedig a magyar nyelv zenei követelményei elég nagyok. A ritmusérzékre vonatkozó követelményei a hosszú és a rövid hangzók között éles megkülönböztetést kívánnak. Mivel a germán nyelvek artikulációja sokkal lazább, petyhüdtebb, mint a magyaré, a német-angol nyelv hatása a legveszedelmesebb, mert az innen át vett elnagyoltabb, futólagosabb hangképzés nagyon megrontja kiejtésünket.

S végül talán a legfontosabb okra mutat rá Kodály a lélektani okra: a nemzeti öntudat hiányára, amelyből kifolyólag sokak előtt fontosabb az idegen nyelv tudása, mint a nemzeti nyelv. Hogyan lehetne ezeken a bajokon segíteni? Ez a probléma is harmonikusan olvad bele Kodály nagy eszményébe, az egységes, magyarul érző, magyarul zenélő, magyarul gondolkodó és magyarul beszélő társadalom eszményébe. A javulás a köznevelés feladata, de sokat lehet tenni szakszerű alapon is. Ha meg lehetett egyezni az irodalmi nyelvben, meg lehet a kiejtésben is.

Fel kell tehát hívni a tudományos körök, a legfőbb nevelési és oktatási intézmények vezetőit arra, hogy a jó magyar kiejtés követelményeit minden

rendű és rangú oktatásban érvényre juttassák.

Bár volna Kodály Zoltán szavának e téren is annyi eredménye, mint amennyit zenéjével és vezetésre, irányításra tett nagy szellemi egyéniségével a magyar zenei nevelésben, az egész magyar kultúrában rövid két évtized alatt majdnem a semmiből megteremtett.

Prahács Margit

Hunyady Sándor: A tigris-síkos kutya. (Athenaeum-kiadás.)

Sokfélekép lehetne erről a kötetről írni, felette különböző benyomások alapján. Amit első sorban a kötet összeállításának meglehetősen vegyes, változatos jellege indokol. De kár volna az adott helyzetben inkább természetlen igényt túlfeszíteni s mindenek előtt azt hiányolni, hogy a kötet egyes darabjai a közös származás keretein belől olykor nagyon is távoli rokonságban vannak csupán egymással. Annál is inkább, mert ennek okai, egyrészt az írótól nyilván egészen független külső szempontok, másrészt meg éppen elválaszthatatlanul összefüggenek vele olyanokra, hogy hibának és érénynek egyszerre minősíthetjük... Ez a változatosság nem csupán felületi, de ennél jóval mélyebb értelemben is: feltétlenül az író belső természetében gyökerező jellegzetesség Hunyadynál. Amit egyébként éppen a kötet összeállításának jóvoltából néhány nagyon szemléletes példával is megvilágíthatunk. Leginkább talán avval a szomszédsággal, mely a könyvben egymás mellé sorozza az író «A nadrág és szerelem» és a «Selyem és bársony» című írásait. Egy csaknem legszabályosabban Mikszáth-ízű anekdotát

— amivel egyébként legkevésbé sem óhajtjuk ezt az elbűvölően kedves, főnm, költői írást félreítelni — s egy olyan másikat, amellyel kapcsolatban több nevet is említhetnénk, mindenesetre csupa olyat, melyek legfeljebb ha népszerű kölcsönkönyvtárak katalógusaiban, az ábécé-rendszer nem éppen irodalomszerű szelekciójából adódóan kerülhetnének a Mikszáthé mellé.

A *Selyem és bársony* feltétel nélkül a kötet legjobb darabjának érezzük. Kezdjük tehát itt, az író kétségtelenül megérdemel ennyit. A kötet igazi újdonsága, meglepetése, szerintünk ez a néhány oldalnyi, még szemmel láthatólag nem is valamely különleges igénnyel készült, formájában inkább laza, intermezzo-ízű novella. Mely az író eddigi műveinek alapos ismeretében is, csaknem egyedülálló hatású; bár persze korántsem nélkülözi az elődjeit. Ha régebbi novelláira emlékszünk, leginkább a *Vöröslámpás ház*, *Alvilági kérője* jut eszünkbe, — de más úton még közelebb jutunk hozzá: a *Nemesfém* című, legutóbb már ugyancsak megjelent regényében, Hunyady helyenként már egészen közel volt ehhez a hanghoz. Csak éppen, ami a regényt illeti, talán ilyen hosszútávra úgy van ő még evvel a hanggal, mint a melléúzó az új pillangó-stílussal: csak részletekben bírja, olykor-olykor ismét visszazökken a kényelmesebb és megbízhatóbb régi tempózásba.

De maradjunk csak a *Selyem és bársonynál*. Elragadó írás, mely kissé bizonyára annak a szerencsés szimatnak köszönheti létrejövetelét, mellyel az új Hunyady némely rokontermészetű nyugati író felé tájékozódik.

Igen, pesti írás, de inkább franciás és leginkább úgy franciás, ahogyan a modern angolok némelyike, elsősorban Hunyady közismert kedveltje, Maugham ír. De akár Maugham, akár valamely más divatos nyugati nagyság emlegetése, mindez legfeljebb tisztázás itt, mely mitsem von le az író és írás érdeméből. A hang, melyet Hunyady a *Selyem és bársonyban* megüt, — úgy érezzük — ez a hang illik legjobban öhozzá. Léha, bájos, élvező, hatványozottan elegáns írás ez, de fanyar, csipős, szókimondó, könyörtelen, — igen, a maga módján teljesen erkölcsös is. Afféle iskolapéldának tökéletesebb írást jócskán találhatunk a kötetben, de a tökéletesség gyakran vajmi veszélyes állapot... Mint ahogy derűs, örökös szelíd életbölcsmosoly is elsekélyesedhetik idővel és bármilyen felejthetetlenül andalító líra is volt a pályakezdő «Családi album», az író talán kissé túlságosan is nagy előzetes tréninget vett benne az általános emberszeretet tantárgyából. Nagyon kevés igazi írónak sikerült élethossziglan megélni belőle...

Érdemes volna még részletes elemzésre is, hogy Hunyady, aki színpadon is elsősorban a kényes, a merész helyzetek mestere, művészileg mily magasra szokik fel, még saját szintjénél is mennyivel magasabba, abban a pillanatban, ha prózában is a merész, a kényes tárgyhoz nyúl. Még mint stílusművész is valószínűleg megújodik, pedig hát ami a stílust illeti, ebben bizonyára a legnehezebb őt, a talán *legélvezetesebb* mai prózaírókat önmaga fölé dicsérni. Mégis, tán soha nem volt eddig oly felvillanyozott, oly tapsraingerlően bravuros, mint a *Selyem és*

bársonyban. Ennek a novellának mondataiban valamely olyan raffinált-naív íz keverül, amely már egészen magasrendű írói remeklés, — a *Selyem és bársonyt* szinte mintha egyszerre írta volna egy felháborodott kamasz és egy vén luksushotelvilágfi.

Többé-kevésbé hasonló érzésekkel olvashatjuk a kötetnek azt a másik darabját, mely némileg témájában is rokon a *Selyem és bársonnyal*, az «Aranyifjú»-t. A novella az író ismeretes színdarabjának prózai változata és az olvasó önkéntelenül is ugyanarra a remeklésre készül fel, mint az emlékezetes, először ugyancsak színdarab formájában feldolgozott *Júliusi éjszakánál*. Az Aranyifjú első oldalai után ez a várakozás még csak fokozódik, alakok, helyzetek, atmoszféra s főként ismét a stílus, a stílusnak valamely oly könyörtelen, tömör, drámai villogása, mely itt-ott a maga kulturáltabb, símább formájában, mintha az új amerikai expresszionistáknak, Faulkner és társainak írásmódjára emlékeztetne... — mindez, a bevezetés: az író mesterségbeli tudásának csúcspontján mutatja. Sajnos, e bravuros bevezetést követőleg a novella kissé mintha elfáradna. Az író túlságosan tömörre válik, mármár riportszerűen szárazza.

Ami a kötet többi darabjait illeti, nem hallgathatjuk el viszonlagos mélypontjait sem. Hunyady a legritkábban véti el a tárgy és forma arányát, a kötet három novellájában mégis az az érzésünk, hogy némileg szétírta, túlírta az erre nem egészen érdemes témát. (*G. grófnő*, az *Unokatestvérek* és a *Jim*.) Igaz, épp ebben a kötetében is, annál többször meggyőződhe-

tünk ennek ellenkezőjéről, a könyv néhány kisebb darabjában az író tökéletes arányérzékéről. Izes, finom, szellemes, bravuros karcolatokat, köztük egy oly nemes, meleg, költői, mondjuk jellemképet, mint a Kaljuszin s egy olyan, kissé tündérmesébe áthangszerezelt anekdótát, mint a már említett *A nadrág és szerelem*. Szép írás a hosszabb *Ellenségek* is, jóízű, bár a befejezésében kicsit olyan *na és* hangulatot árasztó a cím-novella, *A tigriscsíkos kutya*. (A látszólagos kerektség nem mindig valódi, de hisz erről éppen Hunyadyval kapcsolatban nagyon sokat lehetne beszélni...)

Egészben, az új Hunyady-novelláskötet, amellett, hogy tartalmának átlagával is méltóan sorozódik az eddigiekhez, azokban a részleteiben, melyeket kiadósabban ismertettünk, még néhány meglepetést is hoz. Ismét csak azt bizonyítva, hogy ennél az írónál a színvonal többé-kevésbé elhatározás kérdése. És remélhetjük, hogy a mesterségbeli tökéletesedés, még ha talán az író akarata ellenére is, előbb-utóbb mégis kikényszeríti belőle a keményebb elhatározásokat, vagy legalábbis a nekifeszülésnek egy eddiginél állandósítottabb formáját.

Örley István

Molnár Kata: A lélek készülődik. (Franklin Társulat. 1938.)

Asszony-írás. A megállapítás nem jelenti megmérését és nem jelent kiterő értékjelzést sem. Egy írásnak jelentését maga az író adja meg azzal, hogy mennyire mélyen vállalja, amit ír. Észreveszi-e csupán az eseményeket, megfigyeli és felsorakoztatja élményeit, vagy pedig a

mélységben közös gyökérig egy tud lenni velük. Vannak szép számmal nőírók és férfiírók, de férfiírás — férfit mutató! és asszonyírás — asszonyt bevalló! alig van. Az asszonyírás elfogadó: helytállás az ittléért, az életet önmaga szentségéért vállaló. Molnár Katának harmadik könyve mélységesen asszonyírás.

Egy lélek útja, az első érzékelések formátlan tömegéből ébredő életé, az eleven virágszínekkel kibontakozó Nella-sugaras lánságáig. Visszagondolva: különösebb nem történik a könyvben, semmi, amit a közízlés nagy élménynek, izgatónak, nagy kalandnak szentesíthet. Nella a nagy háborúból is csak annyit vesz tudomásul, amennyi erőszakosan beletolakszik életébe, nem történik semmi más vele, mint az a csoda, hogy felnő. Szemünk előtt pereg a csoda, annyira tisztán és annyira írói kézzel megfogottan, hogy a jelentéktelenebb is megnyitja lényegét, jelentőssé válik, egyszerű minden és megfoghatatlan, mint a fa lombosodása, a gyümölcs érése. Hogy honnan vétetet a lélek, milyen időtlenségből, létlenségében milyen létezőből vettetett ki a véges ittlébe?: ezek a kínzó férfiproblémák nem érintik Molnár Kátát. A lélek itt van, megállja helyét, örömeiben és küzdelmeiben egész. Kétségek nem bontják meg: egység. Nőt formáló és asszonyt kibontó erők viszik előre az idő áramában: «Partjait nem ő választotta, nem lehet másfelé, mint amerre indult, de folyása olyan, mintha ismerné az irányt, amely felé tartani kell». Első eszmélése: nem tartozik nagyapjához, nem tartozik senkihez, gyermeki őszinteségében kegyetlen. Személyi-

sege felébredt: már ő. De ami realisra rajzolta személyiségét; a magántulajdon. A cukorkászacskó, amit féltveörzött zsákmányként rejteget, az övé: birtokol és tulajdona — valószínű, hogy mindannyiunkra érvényesen — nem anyagi, hanem mint a vágy tárgyiasítása, irreális értékű. Tudatába jut, hogy egyik fülére nem hall. Szinte észrevétlenül kialakítja benne a lélek akarata a szájról leolvasás tudományát. Nem tudja, miért állanak föl egymásután az iskolában a gyerekek. Kétségbeesve, megfeszítetten gondolkodik. Amikor rákerül a sor, feláll, megmondja nevét. Szédülten a diadaltól ül le. Tudja, boldogulni fog, ha éber és gondolkodik. Órajta áll. A csoda benne van. A csodát és a hitet fogta meg az író, az élményért visszanyúló hűségnek ebben a jelenetében. Vágya menekülni, egyedül maradni!

«Csak valami spontán és mindig váratlan őszinteséggel tud megnyilatkozni», gátlásnak nyoma sincs benne. Nem gondolkodik, hogy meglátogassa-e Agárdy Eleket. A meggondolások kétsége helyett önmaga egyiségére hallgat. Az első családás gyötrelmesen kibuggyanó könnycseppje után még nem tudja, hogy nem a férfit keresi, hanem a szerelmet önmagáért... Vállal mindent. Kitenni magunkat minden belülről induló jelnek: kitárni magunkat a vágyaknak, hogy azok megtermékenyítsenek: ezt jelenti a vállalás. Kiszolgáltatta magát, de nem szennyeződik be. Elhagyja és lehullatja a mégis férfiak után ezt hegedűtanár gnómot, Sisitka Armandot. Démoni és tökéletesen megírt, ahogy belekényszeríti öntudatlanul ezt a vidéki zenetanárt a féktelen

játékba és növekvő a feszültség a kötötű-balesetig, ahol egy lidérc gonoszsága, egy szűz ártatlansága, a vér és a jég sisteregnek össze. Öntudatlan sejtéseit jól követhetjük egészen addig a pillanatig, amikor tudatába kattanak, hogy rádöbbenések — s rádöbbenünk mi is vele — a valóságra. Így döbbenünk meg, vele együtt, amikor megtudjuk, hogy az ablak mögött ülő nő, felesége a zenetanárnak, várandós.

Gyermekélményeihez, öntudatlan benyomásaihoz hű a jellemzése. Kifejezései vizuálisak, tömörek, egy szava nincs, ami más helyre igazítható lenne, nyelve erőteljes, hajlékony, élményszerűen és átélhetőn látható: Szikrázó bogarak röptét kíséri a távoli vetésen... éhesen szívja a meleg füvek szagát. Udvarán glédába csörrennek a kút körül a frissenmosott befőttes üvegek, a tűzhelyen bugyborog a cukortalán kínban fővő lekvár. A pillanat elevenbe ható ízelelése. Szabó Hedvig végigsimítja, álombanjáró mozdulattal: «bőrét süti a puha kéz, olyan forró és száraz, mint a napégett homok». Életről, emberi kapcsolatokról ilyen sorai vannak: «Egymás bilincsei ketten, magukhoz és egymáshoz egyaránt kegyetlenek: egymás vádjai és egymás sorsa». Belé remeghet, aki életet ismer, emberi kapcsolatokról tud és azokat mélységükig nem vállalja.

Szokatlan, ahogy az idővel bánik. Molnár Kata regényének látszólag nincs idője. Az események nem egyik napról a másikra történnek, nem heti, vagy évi időközökben, még órák sem jelölődnek, semmi nincs, ami a történetét kívülről keretbe fogná, semmi külső idő. A fejlődés előttünk megy végbe, az élet irá-

nyában vonul, bergsoni szóval : az élet egységével egy : te-remtő idő. Ez adja meg a törté-
ténésnek mélyen áramló sod-
rát. A lélek készülődik, felépi-
tésében, művészi élményeihez
való hűségében, legapróbb rész-
leteinek pontosságában, oly írói
lelkiismeret munkája, amelyről
csak a tisztelet hangján szólha-
tunk.

Sóós László

**Meszlényi Antal: Az egri érsekség felállításának s a kassai és szatmári püspökségek kihasí-
tásának története.** (Budapest, 1938, Stephaneum ny. 378 l.)

A magyar egyháztörténet kutatóit örömmel tudhomi el az egri érsekségnek tudományszeretete és követésreméltó áldozatkészsége, amellyel lehetővé tette ennek a kötetnek a megjelenését. Jeléül annak, hogy az oly soká elhanyagolt egyháztörténeti kutatás új lendületbe jutott. A mű szerzőjét nem kell külön bemutatnunk, hiszen újkori egyháztörténeti kutatásai, főként az ellenreformáció és a jozefinizmus korából eléggé ismertek.

Meszlényi a könyvében az egri püspökség három részre osztásának és érseki rangra emelésének történetét mutatja be. A Szent István alapította egyházmegye a 18. században már megnövekedett lakosságával és a protestantizmustól s görögkeleti szakadárságtól erősen fenyegetett diaszpóráival nehezen volt kormányozható, feldarabolását nem lehetett elkerülni. Mégis csak hosszú, megmegújuló küzdelem eredményeként következett be a 19. század elején. A könyvből en-

nek a kornak képe tárul elénk. A szerző új kutatásokkal egészíti ki a korábbi történetírók munkásságát. Természetesen leg részletesebben a 19. század elején csakugyan bekövetkező föl-
osztás körülményeit tárgyalja vatikáni és bécsi levéltári kutatásai alapján. Ez a kötet legfigyelemreméltóbb része. A szerző a jozefinizmus korának kitűnő ismerője. (V. ö. korábbi munkája : A jozefinizmus kora.)

A jozefinizmus — II. Józseftől kezdve mélyen be a 19. századba — az állami mindenhatóság érvényesülését jelentette a névleg még államvallásnak tekintett katolikus egyház életébe. Az ürügy az egyház érdekeinek védelme volt, a valóság az állami beavatkozás növelése, minden egyházi kérdésnek lehető függetlenítése Rómától, az apostoli király hatáskörének jogosulatlan kiterjesztése. Ez a szellem érvényesült az egri püspökség esetében is. A fölosztás elrendelése és végrehajtása, a püspökök kinevezése Róma teljes kikapcsolásával történt, jeléül annak, hogy Bécs II. József kora óta tovább haladt a megkezdett úton. Meszlényi könyve élénk fényt vet ezekre az áldatlan viszonyokra.

Dr. Csapodi Csaba

Révay József : Raevius ezredes utazása. (Franklin-kiadás.)

Az bizonyos, hogy a nyelvtanulásra fogékonyság maga kormányozhatatlan ; és a diáknak, aki verejtékesen küszködik a szöveg rejtelmével, a maga «kedvéből» esze ágában sincs ráérni arra, hogy bárminő, csak valamennyire is egységes képet

alkosson magának az átkozott szöveg mondanivalójáról vagy pláne a mondanivaló szerzőjének emberi vagy szerzői milyenségéről. Révay József azonban üdvösségesen ráér, éppen erre; és nincs az a diák, aki rá ne érne elolvasni saját édes anyanyelvén egy pompás könyvet, amely utolsó soráig friss, érdekes, eleven, valami ellenállhatatlanul gavalléros humorral jóízű, sőt csupa-jóízű és a mulatságossága amennyi tudást és összefoglaló hasznosságot rejt, mosollyal veszi be és kész örömmel, aki kapja, mint valami mézes orvosságot, — mert Révay József könyve ilyen.

Az író Raevius pannoniai ezredes alakjában egyszerűen ott terem a kétezer év előtti Rómában és — mint a maga városában «az arab mesék kalifája», — jár-keel otthonosan az elmúlt világ valóságában. Meg kell mondanunk: bámulatraméltó a biztonsága és a könnyedsége. Ott van és mi ott vagyunk vele és ennek a mesébevalóan furcsa dolognak az egyszerűségénél csak az élvezetessége magától értetődőbb. Eszünkbe se jut észrevenni, hogy a régiségtan adataiból rekonstruálódott a világ, amely körénk került; még észbe se kaptunk, már ismerőseink az utcák, a házak, a szokások, az emberek, az egész élet, amely pezseg, mozog, jön-megy, él körülötünk és sorra kiadja kétezer év tudományos pora alá takarózott titkait. A 8. oldalon tartunk s vidám, hangos beszélgetés néhány mondatában már tökéletes jellemzéssel ismerősünk egyszersmindenkorra Catullus, a halhatatlanul szerelmes költő, a tipikus aranyifjú. Két-három mondatnyi beszélgetés a 9. oldalon; és aki soha életében

rá nem eszűdött volna, soha életében el nem felejtí többé a nagy Cicero beteges hiúságán felnyíló mosoly rejthetetlen jóízét. Tibullus vált néhány szót Agrippa tábornaggal: arasznyira kurtított — és egyszerűsített — eszmecseréje a pacifizmusnak a militarizmussal. Csónakkorzózunk Propertiussal, ezzel a hevülékeny lírikussal s látva, hogy «menthetetlenül vers lesz a dologból», jóleső mosollyal adjuk oda szívünkben az őt megillető helyet ennek az ókori Petőfinek. Martialissal sétálunk a városban, meglátogatjuk otthonában s a csupa-epe humorista ittmarad velünk, amikor majd becsukjuk a könyvet. Érdekes a szimpátia, amivel Raevius ezredes alakjában az író Lukianos iránt viseltetik, de a kép, amit erről a furcsa, cinikus materialistáról ad, oly pompás, hogy muszáj egyetértenünk vele. A Septimius Severusról, a katonacsászárok dicstelen, szétbomló Rómájának egyedüli s igazán nagy császáráról magánlevélbe foglalt életrajz a tanulságost játszva átadó könnyedségével egyike a könyv leghasznosítottabb fejezeteinek.

Igen jól találta meg az író az összefoglaló gondolatgestust Raevius ezredesnek a XX. századba való visszatérésével: Raevius ezredes kocsira ül és egyszerűen hazautazik Constantinus császár idejéből, az első római császárából, aki a kereszt jelében győzött.

Ha fel kellene sorolni mindazt, ami ebben a könyvben jó és legjobb, tán egyszerűbb lenne újra megírni; Révay József kitűnően cselekedett azzal, hogy ő írta meg: más kezén semmiképpen sem vált volna azzá ez az anyag, amivé az ő tolla alatt. Az akár klasszikusan művelt,

akár klasszikusan műveletlen felnőtt végigélvezi és végigmulatja, a jó diák végiglelkese di és végigmulatja, a rossz diák végigmulatja és helyrehozhatatlanul megtanulja, — teljes felelősségű megállapítás ez, eleven példám van mind a négy variációra.

Molnár Kata

Flórián Tibor: Felhők fölött, felhők alatt. Versek. Hítel kiadása.

Különös költő jelentkezik e kötetben, komoly, szinte ünnepléses mondanivalóival. Az erdélyi «második nemzedék» Szlovenszkóról Erdélybe származott ismert tagja még távol van attól, hogy kifejezze mindazt, ami vívódás és harc, születés és halál a lélekben. A rövidke sorok, amelyeknek csak valami, alig hallható zengésük van, nem alkalmasak arra, hogy egy fiatal, szertelen léleknek minden dimenzióban megfelelő kifejezési formája legyen. E bátortalan beszéd, mi ezekben a versekben megszólal, a magányossággal tart rokonságot. Szlovenszko és Erdély körülzárta hegyeivel a lelkét s nem ereszti hozzá közel a napfényt. Ez árnyékos világ hűvös levegője csap meg, s ha itt-ott egy-egy művészi hasonlat, egy-egy szép gondolat melege nem lobbanna fel, mint tűz az éjszakában, bizony fázna kötetének olvasásakor a lélek.

Az a néhány prózai mű, amit a versei között elszélesztett, több lírát mutat szinte, mint a versek. Ez bizonyítja a válságot,

amely a költő lelkében még egyre tart. A próza és a líra kettősségének harcát még nem döntötte el az idő. Egy bizonyos: érző meleg és intelligens lélek szólal hozzánk a kötetben s végeredményben olyan mindegy, hogy milyen formában nyilatkozik meg. A lényeg a fontos, amit ad.

Vajjon a fejlődés útja merre vezet? Bátorsága egyelőre nincs, hogy hosszabblevegűtű művel is megpróbálkozzék. Egyelőre megatottan topog egy-egy hangulatnál, egy-egy tájnál, csillagnál vagy bodzafánál s ezen túl nem is akar mást. Illetve csak úgy látszik, hogy nem akar többet. A látó szeme mintha megszűbb nézne a látható tárgyakon túl s csak idő kérdése, hogy erről is tudat bennünket.

Erdély a történelmi műben s a mesében adott újat, de Reményikben a hazafias lírát is egy egészen magas színvonalra emelte. Most Flórián Tibor az elmélyedő, a tompai költészetet próbálja adni, megható igyekezettel s mesterségbeli tudással.

A fiatalság hangja néma a kötetben, a szerző fiatalsága ellenére. Ha néma, nyilvánvalóan oka van rá. Valami titkot őriz s erről nem akar hírt adni. Át-meg átszötte fiatalságát egy ismeretlen élmény s ezen túl nem akar s nem is tud túladni. Kissé álruhában jár egyelőre a költő, de ez az álruha alig feltűnő.

Tiszta szándékkal lépett az

irodalom templomába s ez máris eltölt bennünket reménységgel a költő jövője s alkotásai iránt.

Marék Antal

Találkozásaim az olasz-magyar barátsággal. (Irta: *Mándi-Nagy Endre*. A szerző kiadása.)

Ezek a «találkozások» az átlagos ujságcikkek színvonalán vannak és érződik is rajtuk, hogy szerzőjük mindenképpen szolgálni kívánta az olasz-magyar barátságot. Ezért a szerző minden lehető jóval van az új Itália népe iránt, viszont — s ez nemcsak az ő, hanem az útirajzírók átlagának közös

hibája — túlságosan is a felületen mozog és alig vesz észre valamit a fascizmus által újjászületett Olaszország lendületéből. Nem elég utazni, nem elég még bizonyos íráskészséggel sem rendelkezni, hanem elsősorban látni kell. És lelki adottságok nélkül betett könyv marad minden a számukra. Nem akarom ezzel azt mondani, hogy a szerzőnek nincsenek imitt-amott jó megfigyelései s tapasztalatait nem veti ügyesen papírra, de munkája mégsem fog meg éppen az említett okok miatt.

M. L.

SZÍNHÁZ

MADARAK

Aristophanes-bemutató a Nemzeti Színházban.

Mai színházban Aristophanest *előadni* sem szövegéhez, sem drámaszerkesztéséhez híven voltaképp nem lehet. A szövegből szemelvényeknél többet a színpad meg nem bír, jelentékeny részében vagy vaskos szabadszájúsága, vagy a népi érdekig menő időszerűsége áll útjában annak, hogy szóhoz juthasson. Szerkezetileg nem kevésbé nehéz vele boldogulni. Gyönyörűen verselt karénekeinek hosszú szakaszai és ellenszakaszai a mai hallgatót mód nélkül fárasztanak, anélkül, hogy fáradsága fejében akárcsak ízelítőt is kaphatna abból a gyönyörűségből, mellyel ezek az ókori közönséget megajándékozták. Arany János átköltése megéreztetni ragyogó költőiségüket, ha mindjárt az eredetinek játszi lebegését egy kissé a *Nagyidai cigányok* zsirosabb hangja és földönjáróbb humora felé nehezíti is el. Arany tékozló nyelvi gazdagsága is inkább a könyvolvasó öröme : színházban, első hallásra nem könnyen követhető.

Ennyi nehézség között a színpad hűsége valóban csak a lényeg kiemelésére s a hangulati hatás megmentésére szorítkozhatik. Lényegül egyebet nem tekinthet, mint az egyetemes emberi fonákságok örökegy tükörképének minél hatásosabb felmutatását. A hangulati elemeknek pedig szolgálatába kell állítani a legmaibb színpadi készség minden eszközét, mindazt, ami a mai nézőt a földi valóságtól végkép elszakadó *fantasztikum* káprázatába ejtheti.

Most — klasszikus vígjátéksorozatában — a Nemzeti Színház *Madarak*-bemutatója szintén ezekhez a belátásokhoz igazodott. Révay József újra lefordította a komédiát, helyesebben mindazt, ami belőle mai színpadon megszólalhat. Ahol a szöveg tárgyi magyarázatot kívánna, lehetőleg magát a kommentárt is mintegy belecsempészte. Ahol a vonatkozás reménytelenül homályos, nem erőltette megmentését. A szójátékok tolmácsolásában vagy *pótlásában* — mert hiszen jobbra csak erről lehet szó — hihetetlenül leleményes. A görög régiségben való tökéletes járatossága megóvta a stílus meghamisításának efféle vállalkozásban könnyen

adódó kockázatától : ahol nem lehet hű a filológiai felfogott értelemhez, ott sem válik hűtlenné a legfölényesebb csapongásban megnyilatkozó attikai szellemhez. Lemond a szigorúbb könyvigényekről, mindenben a színpadéihoz igazodik, ezek pedig a közvetítésnek mentül élesebb világosságát és biztosabb hatóerejét kívánják. A kardalok elmélkedőbb és líraibb fordulataiból keveset menthetett meg, ehelyett egy-egy hangsúlyosabb utalással ejtette módját annak, hogy a muló mozzanatok mögött Aristophanes filozófusi világképét, mai erkölcsi ítéleteinkbe is mélyen belenyúló sugallatosságát érzékelhetővé tegye.

Ennek köszönhető, hogy a Nemzeti Színház pompás előadása harmadfélezer év távolsága ellenére is ezúttal oly derekasan betöltötte a színjátszásnak Hamlettől megszabott, örök hivatását, hogy «tükröt tartson mintegy a természetnek, hogy felmutassa az erénynek önábrázatát, a gúnynak önön képét és maga az idő, a század testének tulajdon alakját és lenyomatát.» A politikai kalandorokat, akik a maguk boldogulására gyarmatosítják a madarak birodalmát és várost emelnek a levegőben, az egyetlen területen, hol az erkölcsi értékek még szóhoz, sőt győzelemhez is juthatnak : a mai nézőtér aligha *innen* fogja megismerni, a világnézeti köpönyegforgatás áldemokratizmus és jelszóhazafiság szólamaival aligha *itt* fog először találkozni. Ezt a klasszikus okulást a mai színháznak el kell a nézőtérén árasztania, segítségére lennie a közönségnek abban, hogy a sokrészt nehezen feltörhetővé keményedett klasszikus burkon át a benne szunnyadó eleven magra rátápinthasson.

Németh Antal igazgató rendezése ezúttal megint arra a magaslatra emelkedett, ahol emlékezetesen szép *Csongorával* járt : szinte tobzódik a látványosság megteremtésében, de avval, amit a szemnek nyújt, semmit sem von el az értelem szolgálatából és a kedély szabad szétáradásából. Színessége sohasem pusztán kaphatásokat hajszol : élet lüktet benne, át-megáthatja a játékoságában féktelen vérmérséklet harsogóan vidám zubogása. Szabadjára engedi a minden igazi színésztehetségben eleven komédiásösztönt, de ugyanakkor gondja van arra, hogy az egésznek stílusegységét zavartalanul megőrizze. Jaschik Álmos ragyogó színpadképei s főleg minden olcsó tarkaságon felülemelkedő, mindig az együttes benyomást szemmeltartó, káprázatos madárjelmezei a mai színpadművészet legszámottevőbb eredményeihez tartoznak. A sokat emlegetett és sürgetett összjáték is ezúttal azért olyan magasrendű, mert nemcsak az élő, hangban és mozgásban megnyilvánuló színpadi tényezőkre hárul megteremtése :

az egész környezettel is megvan állandó kölcsönhatásuk. Ezt szolgálja a minden hívalgás nélkül a mű szelleméhez simuló kísérőzene is, Pongrácz Zoltán figyelemreméltó szerzeménye. A mozulatművészeti, itt különös leleményt és tapintatot kívánó feladatokat Nádasy Ferenc látta el, teljes rátermettséggel.

A színészi rész is kifogástalan. Kiemelkedő egyéni teljesítményekre Aristophanes tolmácsolásában aránylag kevés alkalom nyílik. Az egyetlen Peithetairos szerepe kíván jelentékenyebb színészi alkotómunkát, ez Maklár Zoltánban szerencsésen lett gazdjára, az alak fanyar kiábrándultsága hiánytalanul, álmodó és egetvívó lelkessége talán valamivel kevésbé meggyőzően. Társa, Matány Antal, a bunfordi kedvesség jóízű megtestesítője. Várkonyi és Major clown-kettőse fürge és szeretetreméltó. A mádvilág élén Gózon kedves rátartiságán kívül ének- és füttyművészetével is jeleskedik. A földi látogatók közül főleg Apáthy tányérnyaló költőjének, Tapolczai sunyi sykophantájának és Balázs magakellettő jogászának van hamisíthatatlan zamata, az égi vendégek sorában pedig Bodnár óvatossá vénült Prometheus-e meg Forgács falánk Heraklese kezeskedik Aristophanes «offenbachi» tiszteletlenségéért.

Ordasok. *August Kitzberg* színműve a Nemzeti Színházban.

Északi rokonaink drámairódművészetéből ezúttal az észtek legnevesebb színpadi költőjének legjelentékenyebb műve került elénk. Százéves a darab környezete, még a jobbágyi sorban élő parasztság körében játszik. Maga a darab is negyedszázada íródott, s már akkor is némileg kései visszhangja volt a nyugati színpadokon évtizedekkel korábban divatozott népi realizmusnak. Rokonszenvenessé írói hangját a valódi meggyőződés és az érzés melege teszi. Drámai érdeke jóval kevesebb: a népitétellel agyonvert idegen aszszony leányának szerelme és vértanusorsa valójában inkább borzalmas igazságtalanságnak és szerencsétlenségnek hat, sem-

mint tragikai sugallatosságú lélekbehatolásnak.

Ezért köti le figyelmünket is inkább a színműnek néprajzi színessége, mint lelki indítékainak ereje. A Nemzeti Színház szép előadása teljes odaadással szolgálta a rokonnemzet költőjének ügyét, Abonyi Tivadar rendezése tökéletesen tisztában volt az itt annyira fontos «légköri» követelményekkel. Horváth Jánosnak helyszíni vázlatok nyomán készült gyönyörű színpadképei ugyanezt a célt szolgálják. A színészi részből kiemelkedik a fiatal Lukács Margit biztató, szép alakítása a főszerepben. Most először adhatta bizonyosságát drámai erejének, átélőképességének és — ami kezdőnél legtöbbet jelent — mértéktartásának. Rápolthy

Anna kisebb feladatának is egyéni súlyt és érdekességet adott. Szabó Sándor lelkes fiatalsága megnyerő, csak némi egyhangúságból kell kibontakoznia. Gobbi Hilda biztosrajzú alakítása számottevő érték.

Öregek és fiatalok. *Dodie Smith vígjátéka a Vigszínházban.*

Harmadfél éve ugyanezen a színpadon ismertük meg ennek az újdonságnak szerzőjét. Szó-ról-szóra megismételhetem, amit akkor írtam «finomöltésű vígjátékának őszinte igénytelenségéről»: «a jó, szolid angol hagyományra épít, mely a polgári világnak, a családi életnek meg-hitt mozzanatairól szinte kifogyhatatlanul újat meg újat tud mondani». Megismételhetem még azt is, amit a darab végső benyomásáról mondtam: «Valahogyan az élet örök, furcsa rejtélyére döbbenünk rá: milyen tájékozatlanok egymás felől az emberek, még azok is, akikre egy fedél alatt borul rá az éjszaka.»

Most megismert vígjátékában megint egy polgári család rajzát kapjuk, «öregüket és fiatalokét», ahogy a magyar cím mondja, noha a nemzedékellentétre itt jóformán semmi sem épül fel. Az eredeti cím: *Dear Octopus (Kedves polip)* talán a családi kötelékek nyájas, de éppoly lefejtethetlen szorítására utal. Egy aranylakodalom előkészületei, lefolyása és utórezgése kerülnek elénk, az erre egybegyűlt családtagok életviszonyaiba, érzelmi kapcsolataiba pillantunk be s azzal a meggyőződéssel távozzunk,

hogy: élni ugyan nem könnyű, de végeredményben azért — érdemes. Pontosan ez csendül ki a legtöbb közepes angol regényből is, ezekkel Dodie Smith színműve világlátásban is, szeretettel pepecselő módszerében is felőtlenül rokon.

A jelenvaló élet színeit voltaképp az előadásnak kell megcsillogtatnia, s ebben a Vigszínház méltó a teljes elismerésre. Vízvári Mariska és Somlay aranylakodalmas párja a szív őszinte melegét árasztja, Tolnay Klári és Ráday fiataljaiban pedig föltetszik a távoli, hasonlókép nyájas aranylakodalom ígérete. Titkos Ilona lefojtott szenvedése és szenvedélye, Péchy Blanka melankolikus árnyalású «lázadozása a boldogságért», Ligeti Juliskának meglepően sikerült hangnemváltása a rejtélyes életkorú nagynéni szerepében s nem utolsó sorban Ajtay Andornak a Punch stílusát idéző pompás karikatúrája: megannyi kiemelkedő színészi teljesítménye a Hegedüs Tibor irányítása alatt gondosan egybehangolt együttesnek.

A bűvészinas. *Hevesi Sándor vígjátéka a Belvárosi Színházban.*

Író, fordító és rendező felgyülemlett tapasztalataiból született meg a már színpadon is sok sikert látott Hevesi Sándornak ez az új vígjátéka. De valahogyan homunculus-módján lett világra: lombikban fogant meg. Pirandellói ötletéről olvastunk az előzetes híradásokban, s maga az első felvonás is, melyet szerzője a

Kisfaludy-Társaságban már néhány éve bemutatott, ilyesminek gyanúját szíthatta. Annyi igaz is belőle, hogy az egészet a dialektika élteti, olyan mértékben, mely — mint megbizonyosodott — túlbecsüli a színpadnak ebben a vonatkozásban elvárható teherbírását.

A színműírás műhelykérdéseit veti föl a darab, az írói elgondolás surlódási pontjait a valóságos étellel. Kezdő drámaíró a hőse, ki jóbarátjának házassági ügyét vígjátéki tárgyul választja, önmagának is szerepet juttat a darabban, s azután kíváncsian lesi: hogyan bonyolítja a szálakat maga az élet. Mi derül ki mindebből? Egyfelől az, hogy az ilyen vaktában és azon nyersen noteszbe kanyarított valóságból rendkívül suta vígjáték adódik, másfelől az, hogy a «valóság» igen rosszul tölti be a neki szánt szerepet: ráveti magát az elébedobott konkra és ősi ösztöne szerint iparkodik mindenben rontani, a ronthatóság legteljesebb mértékéig, azon igyekezve, hogy a vígjáték lehetőleg drámára forduljon, vagy legalábbis — botránnyá fajuljon. A végén persze a mérleg újra helyrebillen, csak a túlbuzgó darabíró eszmél rá, hogy: veszedelmes a tüzzel játszani. Megdöbbenéssel tapasztalja, hogy «tudatalatti» vágyálma sugalmazta a gyakorlatban nem túlságosan sikeresnek bizonyult ötletet. Hanem ebben a pontban már — Freud tanár úr fog kezét Pirandellóval és Hevesivel, mint «der dritte im Bunde».

Ennyi műteti beavatkozást

nehezen bírhat el a játékosnak s ugyanakkor titkos mélyeket föltárónak szánt darab. Ez a «sokértelműség» bénította meg a színészek munkáját is, senki sem érzett maga alatt biztos talajt. A rendezéssel Sármácssy Miklós bajlódott, bár alighanem a szerző is nagy mértékben támogatta. Turay Ida egyéni kedvességét és karikírozó vídamságát vitte harcba. Szilassy Lászlóból jó amorózó válhatik, mostszemmelláthatólag zavarta a könyörtelenül markábanyomott — noteszkönyv. Somogyváry Rudolf a Magyar Színházban már feltűnt egy kamaszszerepben, így, férji minőségben, még gyengécske a hitele. Nagy György jó egyélcslapizú epizódszerepben, Baróthy ház mestere nemkülönben derekasan helytáll a «lakásigazgatói» tekintélyért.

A Független Színpad bemutatója.

Észtendeje Csokonai *Méla Tempefőijével* mutatkozott be az a lelkes, fiatal, «munkaközösség», mely állandó hajlék, állandó együttes híján, viszont állandó anyagi nehézségek között vállalta a mai műsor-szemponthoz oly kevésbé találó, régi drámatörténeti értékeink szolgálatát. Ezeket az értékeket valóban nem is szorosabban vett színpadi igények betöltése szabja meg, annál inkább elmúlt korok lelkének, a kezdetleges formán is átizzó ihletanyagának megőrzése és föltárása.

Amit ebből megőriztek, mai közönségnek föltárni valóban

nem könnyű, ehhez szerető gond és irodalomlélektani erős érzék kívántatik. A vállalkozás irányítója, Hont Ferenc, ismételten bizonyosságát adta, hogy elgondolásaival csakugyan a lényeg körül jár, s megvan hozzá a sugallóereje is, hogy a rendelkezésére álló, aránylag igen szerény eszközökkel elismernivaló mértékben megvalósítsa elgondolásait.

A hitvitázó tizenhatodik századból fennmaradt példázat a hitében és tisztaságában felmagasztosuló három hajadonról mai színre csak egészen «hozzávetőleges» módon vihető: a csekélyterjedelmű szöveg a színpadi megjelenítéshez legfeljebb hangulati útmutatást adhat. Érdeme a rendezésnek, hogy érzésben tartózkodó *jelzések*re szorítkozik, és sikere, hogy ezekkel is fölkelte az áhítat bensőségét. Itt különösen Hont Erzsí lelkes, szép szövegmondása tűnt ki, mellette Szendrő József színészi biztossága keltett figyelmet.

A tizennyolcadik századi, jóízű iskolai bohóság Kocsonya uram baljós házasságáról még a kor társadalmi levegőjét is megéreztetette, az ütött-kopott nemesi önérzet tragikomikus felcsillanásaival. Hollós Melitta koros ifiasszonya meglepően jó komikai alakítás: szív, ízlés és képzelet van benne.

Madách «aristophenesi» komédiája az önkényuralom magyar keserűségét napjainkban is fájdalmasidőszerűséggel újítja meg. A megváltó és csodatévő «népi elv» fül benne kacajba, a kívülről jött «áldás» fordul fonákjára. Madách, kinek *Tragédiája* a magyar történelemből semmit sem jelenít meg, itt valóban a házi tűzhelyen gyújt keserű lángot a föld- és fajszeretetnek s ugyanakkor a legemberségesebb testvér! érzületnek. Ennek előadásából Szendrő fölüeny civilizátora és Gyulányi Éva keresetlen bájosságú sváb cselédleánykája emelkedett ki.

Rédey Tivadar

F I L M

WALT DISNEY MESEVILÁGA

A film művészetében egészen új, tökéletesen filmszerű és lehetőségeiben még ki nem aknázott terület a trükkfilm. Csupa ritmus: szín, hang és képrítmus, tartalma pedig csupa élesen kiexponált fordulat, változat, ötlet. Szinte magától kínálkozik a trükkfilm számára a mese. Filmen, színészi játékkal nem lehetne megvalósítani annyi ötletet, tiszta naivitást, az életnek azt a színességét, eleveenségét és a mai embertől mégis elvontságát, ami a mese.

Walt Disney filmje páratlanul gazdag, tiszta művészet,

öröm megemlékezni róla. A karcsú, álomkönyved mesevárban a gyönyörűséges királynő tükre szellemét idézi. Cikázó villámlások között, szélviharban, tűzben, füstben, jelenik meg az ördögi pofa. A jellemzés nagyszerű. Hideg, mindenttudó, szenttelen hangon beszél, a rút vonások alatt fanyar és keserűen bölcs az arca. Ennyire mély és ennyire tiszta a szín, hang és mozdulatjellemzés mindenütt. Hófehérke habfehér galambok közt áll a mesekútnál, ahol minden óhajtás beteljesül s elrebegi: kívánom, jöjjön el kis királyom. A vízgyűrűk áhítatos remegéssel ismételik, körben galambok röpdösnek, letelepednek a kút kávjára, összenéznek, begyesen előretipegnek. Hófehérekének ébenfekete a haja, csöppnyi bordó szív a szája, az arca csodaszép halványpiros s a mozdulatnak oly varázsával húzza össze a függönyt a királyfi elől, oly szűzi szeméremmel, aminek sejtető finomsága a mesék titkait ösmerő művésszé avatja Walt Disneyt. Galamb viszi Hófehérke csókját a királyfinak, pajkosan rákacsint előbb, úgy adja át. A királynőnek zöld szeme villámlik, parancsot ad Hófehérke megölésére, de a marcona vitéz megtorpan a szépség előtt. Hófehérke fut, fehérén az éjsötét erdőben, karmos ágak nyúlnak utána, riadt bagoly rémíti és szemek világítanak rá mindenünnen, szörnyűséges szemek. Hogy zokogva a földreveti magát, az erdő vadjai előbátorodnak, a szemek nem is olyan félelmesek, egyszerre megszeli minden. Beszélget az állatokkal, a karcsú, finomlábú őzekkel, szimatoló mókusokkal, fülelő nyuszikkal, éneklő madarakkal. Énekel nekik ő is, s azok értik őt. Csodás állatvilág ez, kifinomult és átszellemült arcuk csupa okosság, érzés és pillanatról változó. Hozzálatnak a rendcsináláshoz: a teknősbéka edénytornyot cipelve segít, a röhögő mókus bolyhos farkával fényesíti az üstököt, a bámész nyuszi gombolyogra pöndöríti a pókhálót, pajkos madarak szállítják a frissenmosott ruhát a szárítókötélre, nem feledkezve meg, hogy áthajló ívet röpülve csomórakössék. Mindez énekszóra, pezsdülő, pergő, nagyszerű filmütemmel történik. Csillagszikrás fényeket lélegző gyémántbányából jönnek haza a törpék. Mély hangon férfias dalt énekelnek, libasorban topognak egyforma szakállukkal a vörös gránitsziklák alatt. Vad sivitással, a rémület idegborzoló hangjaival rohannak ki a házból oly sebesen, hogy csak sodró vonala látszik menekülésüknek. Beóvakodnak újra. A fölébredő Hófehérekének hollófekete haja, kárminpiros szája, bársonyszeme megigézi őket. Csak a boszorkányorrú Morgó lökdösi szomszédját morcosan: kérdezd meg, hogy kicsoda, csoda-e vagy micsoda? Bizony nem akármilyen törpék ezek. Óvatosak, aggódók és bátrak, gyermeki

kedélyűek és komoly bányamunkások. Amit éreznek, amit gondolnak, az arcukra van írva a legkülönb emberábrázoló színész sem játszaná kifejezőbben. Az ásitó, álomszuszek Szundi, a szégyenlős, szakállas kópé Szende aki mélységesen elpirul minden alkalommal, mikor Hófehérke megcsókolja a fejbűbját a pápaszemes, ügyetlenkedő Tudor, a hatalmaspocakú, joviálisan nevető Vidor és Hapci, akinek csomóra kell kötni a szakállát az orrán, nehogy tüszentsen, mert akkor forgószél röpíti ki a szobából a többit. Típusok ők valamennyien, még a vén Morgó is, aki boszorkánynak tartja Hófehérkét, meg van a véleménye a nőkről és semmiért a világon nem hajlandó mosdani. Walt Disney a hangot, színt a filmi hatásnak igyekszik alárendelni. Legtöbbször tisztán képiességgel érzékeltet. A törpék összenéznek, ártatlanul sündörögnek Morgó körül, de tudjuk, amit Morgó még nem tud, hogy a következő pillanatban a vízbe fog röpülni. Végül ez az elvénuilt medvebocs is megbékül Hófehérkével, odatartja a fejbűbját csókra, még mindig morcosan, majd megáll, elmosolyodik és sóhajt. Rögtön újra szigorúvá merevedik az arca, nekibotlik orrával egy fának, beleesik a vízbe, a fejét sziklába veri. Chaplini mélység a jellemzésben. Típusok ők tehát mindannyian, az egyetlen Kuka, aki egyéniség. Pajkos, mindennek tud örülni, ő a legboldogabb. Mikor felajánlják Hófehérkének az ágyakat, ők maguk pedig vad harcot vívnak az egyetlen párnáért, széttépik, s végül is Morgó az üstben fészeng és káromkodik egész éjjel, Vidor az ablakmélyedésben talál helyet, (lélekzetére nyílnak és csukódnak az ablaktáblák): a boldog Kuka mosolyogva alszik a megmentett egyetlen szál tollpelyhen.

A színekkel csodálatosan bánik Walt Disney. A boszorkány gömbölyű, enyhepiros almát tart a mérges folyadékba, s az halálmohás-zöld, majd tűzpiros, lázaspiros lesz. A királynő átváltozása kísérteties. Sokszínű varázssitalokkal dolgozik, rekedt varjúkárogáshoz hasonló nevetése hallik, megdöbbenünk, mikor hollókarmú horgas ujja, karvalyorrú ijesztő arca ránkmered s a hideg fut hátunkon végig, mikor a csontvázba belérug. A jellemzésnek ezt a szertelenségét, ami csak a mesében van meg, nagyszerűen érti és érezteti Walt Disney. De rémes igazságot is szolgáltat. A törpék üldözik a boszorkányt, aki sziklát akar rájukhengeríteni. Irtózatos zúgás, lélegzetállító égzengés, mindentelmosó felhőszakadás van. A villám belecsap a boszorkányba, a szikla rázuhan és hollói, amik annyira hasonlítanak rája, s eddig hűségesen követték — ismét egy hihetetlenül finom sejtetés: most prédájukat látva keringenek fölötte. Csodás kép a Hófehérke

feltámadását váró törpék. Őzikek, nyulak, mókusok mind ott állanak körülötte, eső hull, de mennyire más ez, mint az előbbi vihar. Csöndes, lassúceppű eső, meleg kék éjszakában, minden csepp megannyi lassan hulló apró csillag. A Hófehérke felébredésére a mesék csodájából kijelölt királyfi el is viszi aztán Hófehérkét, s álomszépségű rózsaszínben felködlik előttük a várkastély, ahol boldogan élnek még ma is, ha meg nem haltak.

Soós László

Z E N E

TE DEUM LAUDAMUS...

Egyetlen szó sem hirdette, hogy a Népművelési Bizottság zenei előadásainak sorozatában a dec. 1-én sorra kerülő Kodály-est valamiféle aktualitással kapcsolatos. Mégis a Vigadó termeit teljesen betöltő közönség igazi képviselője volt Kodály magyarságának: a zenében lelkileg összeforrt igazi *benső* magyarságnak, amely a Budavári Te Deum-mal áldozott az Egek Urának a magyar Felvidék csodálatos visszatéréseért. Talán ez az örömteljes aktualitás adta Kodály Zoltán kezébe a vezénylő pálcát, hogy templommá varázsolja vele a hangversenytermet. Csak most éreztük meg a maga teljességében e hatalmas mű minden szépségét, az *egész* történelmi magyar nemzet százszor darabokra tört, százszor elbujdosott lelkét-szellemét, mert egy hatalmas szuggesztivitású, acélos energiától duzzadó, kristálytisza formákba összefogó erő uralkodott énekkaron, zenekaron egyaránt: az alkotó egyénisége. Még azoknak is, akik mindent vártak ettől a vezényléstől, meglepetés volt Kodály, a karmester.

Egyetlen felesleges mozdulat, a legkisebb erőlködés, a legkisebb póz nélkül beszél itt is a maga ragyogóan világos, a lényegre összeponosított, gyönyörű magyar nyelvét. E vezénylésnek már maga a látása esztétikai élmény. Végző értelmet adó klasszikus vonalvezetésében a szellem misztifikációja útján teljesen felolvad a test, amely fegyelmezettsége mellett is minden porcikájában együtt léleklizik a zenével és adja át magát felszabadító, megváltó hatásának. Ilyen vezénylésben szemünk előtt láthatjuk a csodát: hogyan tudja a zene az alkotó igazi lényét felmagasztalni, hogyan lehet benső élet folytán szellemmé válni s hogy mennyire ugyanaz a magasrendű élet és a művészet lényege: hatalomnyerés az anyag, a külső világ fölött, vagyis megtisztulás, átlényegülés.

S ebben a vezényletben éreztük meg azt is, hogy tragikum átélése nélkül nincsen megtisztulás. A Budavári Te Deum sohasem született volna meg a magyar sors tragikumának mély átélése nélkül. Ebben a műben, mint minden igazi nagy alkotásban, az élet mély lüktetését érezzük, a magyar életét, amely a szörnyű pusztulások és újrakezdések, a folytonos harc és küzdelem tragikus élményeiben emelkedik a megtisztulás magaslatára. Kodály Magyar Zsoltára és Budavári Te Deum-a az örök magyar sors két nagy állomásának örökértékű zenei szimbolumai: szenvedés, megpróbáltatás, új feltámadás, új hajnalhasadás. Ma ennek az új hajnalhasadásnak, a nemzeti energiák új életrekelésének légkörében, az így még soha nem hallott ihletett tolmácsolásban, nyilatkozott meg előttünk teljesen a magyar Te Deum értelme.

Hatalmas oktávokban, a latin szöveg ritmusát nagyszerű plaszticitással megjelenítő erővel hangzik fel zenekarban, énekkarban a bevezető motívum: «Te Deum laudamus» Nagyszerű erővel és tömörséggel, a hallgató fantáziáját az első pillanattól megragadva, harsog a föld dicsérete. Önkénytelenül eszünkbe jutnak Szent Ágoston szavai, aki az ősi Alleluja-jubilációkat úgy jellemzi, mint az örömben túláradó szív énekét, amely örömet így szavakban nem lehetne kifejezni. E szavaknál: «Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth», nem bírja el az ének a szóhoz kötöttséget, a túláradó érzelmek kifejezésében el kell szakadnia a szavak anyagiasságától és önerejére utalva, gazdag díszítésekben lebeg egy szótag felett, hogy az elragadtatás közvetlen kifejezője lehessen. Így fordul az új hívő szellem természetszerűen az őskeresztény gregorián énekstílus kifejező formái felé.

Ezután diadalmas fugatémában válnak széjjel a szólamok, hogy az Úr fenségéről külön-külön is hitet tegyenek. Hegedű-tremolók szárnyán lágyan, halkán hangzik fel az apostolok, próféták és mártírok dicsénete; az egyes énekcsoportok szinte elénk rajzolódnak a tiszta harmóniákban, amelyek tündöklővé szellemülnek a mártírok fényes seregeinek énekében: az éteri finomsággal kihangzó Cis-dur akkord olyan, mint a fejük körül felsugárzó glóriafény.

Az Egyháznak az egész világon felhangzó hitvallásában ismét Maestoso-vá szélesedik az egész zenei kép. A kórus lenyűgöző dinamikája, monumentális pátosza, élesen tagolt ritmusa ennek a hitvallásnak legfőbb kifejező eszközei, az Atya végtelen felségének zenei szimbolumai.

Pár pillanatra csendborul az énekkarra, zenekarra egyaránt, hogy az emberreválás misztikus csodájától megrendülve, egyedül

a kórus boruljon le az igaz és egyetlen Fiú előtt. Kodály eszközei kifogyhatatlanok a Krisztust dicsőítő szöveg számtalan árnyalatainak kifejezésére. Milyen természetesen hajlanak magyar dallamvonalakba ennek a kontrapunktikus résznek gyönyörű témái, midőn a négy szóló szólam most külön is zengi dicséretét! A halál gondolatát — ami e szavaknál: «tu devicto mortis aculeo» árnyékolja a zenekar harmóniáit — az énekkar diadalmas crescendója söpri el, amely patetikus triolákba kiszélesedve hirdeti Krisztus győzelmét az enyészet fölött. A hatalmas unisonóban, «Judex crederis esse venturus», megragadó erővel árad felénk az őskeresztény lelkeség monumentális komolysága, az a szellem, amely örök időkre megírta, kőbe véste tanait, s amely megrendíthetetlen magatartásában nem ismer ellágyulást.

Ennek az őskeresztény Krisztus-portrénak félelmetes fenségével szemben megragadó ellentét az örök megfejthetetlen, az örök megrendíthetetlen isteni akarat előtt porbahulló ember könyörgő alázata. A remegő ritmusokban segítséget kérő sötét kóruszólamok felett a szopránszóló csillogva lendül a magasba, témáját egymásután veszi át a többi három szóló: sötét alaptónuson keresztültörő reszkető fénysugarak. A gondolatrokonsággal újra visszatérő bevezető rész hatalmas akkordjai: «Per singulos dies benedicimus Te» — csak rövid időre szakítják meg ezt a hangulatot, amelyet most a gyönyörű miserere-kórus lelketrázó hangzatai mélyítenek éjsötétre. «Miserere» hangzik fel mindenütt a katolikus imaformák zsolozsmázó egyhangúságával. Misztikus, bűvös hatást keltő szólamok már a teljes vigasztalanságba merülnek, még remegő sietséggel morzsolják e szavakat: «fiat misericordia tua Domine semper nos, midőn, mint egy ragyogó fénysugár a magasból, felhangzik a szopránszólam: «Quem ad modum speravimus in Te»: a hit a bizakodás hírnöke. Gazdagon ömlik ki az érzés az egyes szólamokban egymásután fellépő fugatémában. A következő crescendók minden kishitűséget elsöprő hatalmas áradatának dinamikai csúcspontján egyetlen mondatban egyesül a hívő imádkozó, magyar nép: «NON CONFUNDAR IN AETERNUM». Egetostromló erővel hirdeti a kórus a megváltó, a legkeresztényibb ígét: «Nem csatlakozhatunk bizalmunkban». A vezénylő Mester az imádság ősi gesztusával tárja szét karjait s az általa elővarázsolt hangtengerből mint egy kinyilatkoztatás árad felénk a magyar feltámadásba, a magyar nép erejébe vetett törhetetlen hit legmélyebb, legmegrázóbb zenei vallomása. Ennek a témának minden hangja végzet, sors, egy lélek, egy haza sorsa rajta, amellyel egész világa áll vagy összeomlik.

Csodálatosan, ihletetten szép a mű befejezése. Nem diadalit-tasan, ujjongva kihangzó, hanem a nehéz szenvedésekben meg-próbáltatott ember éneke, akinek örömebe belejátszik a mult átélt, legyőzött fájdalma. Ez a magyar fájdalom lesz tiszta szépséggé, simogató vigasztalássá a szopránszóló végső kihang-zásában. Éteri fénye rávilágít a többi szólamokra, amelyek mind felemelkednek hozzá a befejező A-dur akkord kristály-tiszta harmóniájában: «Non confundar in aeternum».

Ime, így emelte Kodály Zoltán nagystílusú Te Deumá-ban klasszikus magaslatra a magyarság sorsát. Monumentális heroizmus tüze ég művében, ahol a mély és sziklaszilárd hit szenvedélyétől tornyosított dallamok még a legintenzívebb ki-fejezésben sem bontják meg a kristálytisza forma gyönyörű körvonalait. Az arckép, amit Kodály Zoltán ezen az estén mint alkotó és mint karmester önmagáról formált, teljes és hű volt. Egy nagy emberi és művészi egyéniség, aki olyan tömörre gyúrta energiáit, gondolatait, érzéseit, egész életét, hogy abból egyetlen parány sem mehet kárba, egyetlen parány sem jut olyasmire, ami közvetve vagy közvetlenül nem szolgálja az Ő nagy életművét.

Világhírű karmesterek zenei együttesében nem láttuk még azt a teljes odaadást, lelkesedést, a vezénylőpálcából sugárzó szuggesztív erőtlől szinte elbűvölt készséget, amivel a Palestrina-kórus — élén a szólistákkal, Báthy Annával, Rácz Tildával, Nagypál Lászlóval, Hetényi Kálmánnal és a Székesfővárosi zenekar követték Kodály intencióit. Kinek jutna eszébe itt ki-fogásokat emelni a zenekar némely technikai fogyatéksága ellen, mikor minden muzsikus arcán a lélek visszfényét láttuk. *Népművelés* volt ez az este a szó legnemesebb értelmében, mert mindenki, aki ezt az előadást végighallgatta, magyarabb, tisztább lélekkel és egy felejthetetlen művészi élménnyel gazdagabban tért meg otthonába.

Prahács Margit

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

KIÁLLÍTÁSOK

Az elmúlt hónapok, a szezon eddig lebonyolított kiállításai-val kapcsolatban szóvá kell tennünk egy jelenséget, amely annyira szembeötlő, hogy csak az alvajáró mehet el mellette észrevét-lenül. A jelenség arra a kérdésre tartozik, amelynek feltevése többé-kevésbé mindig időszerű, kivéve a gazdag, nagy és lendü-

letes művészi korszakokat, amikor mint probléma legalábbis tárgyaltan. A kérdés: a művészet foglalkoztatása, boldogulási lehetősége az államban és társadalomban, a termelésnek és szükségletnek egymáshoz való viszonya, az érdeklődésnek, a közönség-visszhangnak a művásárlásban kifejeződő mértéke.

Amikor az őszi kiállítások egyikén ebből a szempontból néztünk körül, vagyis arra voltunk kíváncsiak, hogy a kifogástalanul keretezett, ecsetnyomoktól még friss vásznakkal a festőjük «milyen vásárt» csinált: a kapott választ még nem tekintettük különösebb, egészen szokatlan eseménynek, jöllehet a «vásár» egyenlő volt a semmivel. Úgy véltük, ha nem is kivételtől, mindenestre inkább csak egyéni, mint jellemzően általánosítható esetről van szó. Olyanvalamiről, amire máskor is volt és van példa, ha még nem eléggé ismert művésznév jelentkezik, s főleg, ha oly tehetség áll elő vágyainak és erőfeszítéseinek eredményeivel, aki újszerű kifejezőnyelv szolgálatában vár helyeslést és műpártolói támogatást.

További körülnézések azonban erre a hiedelemre rácáfoltak. Még három oly kiállítást láttunk, amelyeket érdemes volt felkeresni s a helyzet itt sem bizonyult reménykeltőbbnek. Inkább sokat mondunk, mint keveset, ha azt mondjuk, hogy ezeken a kiállításokon összesen öt olyan képet találtunk, amelyeket nemcsak megfestettek, hanem megvettek. Ez a jelenség az, amelyet már nem lehet sem az egyéni eset, vagy a véletlen rovatába sorozni, s minthogy következetesség van benne, esetleg optikai csalódásnak minősíteni. Ez már a gazdaságilag alátámasztatlan művészi termelésnek oly tünete, a pangó művásárlásnak oly mértéke, ami nagyon is elgondolkoztató, túlzás nélkül aggasztó. Hogy mi rejlik mögötte: külön tanulmányt kíván, amelyre itt most nem vállalkozhatunk. Nem részletezhetjük az okokat, amelyek többfélék. Van közöttük olyan is, amely magával a mai festészettel függ össze, de a legfőbb ok, úgy tűnik, a politikai színeződésű gazdasági bizonytalanság. Nem vetjük fel azt sem, vajjon az, ami van, csak átmeneti-e. Nem vitázunk s nem küldünk az állam, város, közületek, magánosok címére mentőöv szerepét ambicionáló javaslatokat sem. Nem mondjuk, hogy mit kellene s mit lehetne tenni. A helyzetről, a kiállításokkal kapcsolatban, amelyekkel kívülről nézve mintha nem lenne baj, mert egymást váltva megnyílnak és bezárulnak, de a művészt, a festőt és munkáját mindjobban feleslegesnek mutatják: mi itt csak jelzést adtunk le. Csak azt tettük, amit a légvédelmi megfigyelő tesz, amikor vészthozó repülőgép feltűnését jelzi a láthatáron.

Hosszú idő után az iparművészet első országos seregszemléje volt az a tárlat, amelyet a *Magyar Iparművészeti Társulat* és a *Magyar Iparművészek Egyesülete* rendezett. A kiállítás a Mária Valéria-utcai Lloyd-épület első emeletén nyílt meg, ahol a sokévtizedes múltú s a maga területén rendkívüli kultúrmunkát végző Iparművészeti Társulat új otthona van. Szerencsés helyválasztás volt, a nagyvilági Belvárosban, az idegenforgalom napi útvonalán teremteni publicitást és piacot a magyar iparművészetnek. A kiállításai célokra megfelelően átalakított termekben minden ága felvonult annak a tevékenységnek, amely az anyagbeli és formai megjelenés szépségével az egyszerű ipari tárgyakat is átlelkesíti, a praktikusságot a művészettel lépteti frigré, a sivár környezetet a finom ízlés, a képzelet, a díszítő ötlet erejével hangolja át méltóbb és tetszetősebb környezetté. Nagy munkaterület ez, a lakás bútoraival és szőnyegeivel, a kert vasrácsaival, a templom színes üvegablakával, a várócsarnok falidíszzeivel, ékszerekkel, csipkéekkel, agyagholmikkal s még sok egyébvel voltakép a civilizált ember egész életszíntere. Egyaránt felöleli a tömegcikk, a gépi sokszorosítás és az «egyes példányt» készítő ősi és nemes kézművesség világát, a kifejezetten használati tárgyat s azokat a feladatokat, ahol az iparművészet már sokkal inkább művészet, mint «ipar».

A kiállításon elitsapata gyűlt össze azoknak, akik mint tervezők, műiparosok, majd a kettőt, a tervezést és műhelyi kivittelt egyszemélyben hozva közös nevezőre, munkálják a magyar iparművészet ügyét. Neveket nem említünk, mert igazság szerint — nehogy a tervezők mellett valamelyik remekbe dolgozó mesteriparos kimaradjon — az egész katalógust le kellene közölni. A neveknél fontosabbak azok a tanulságok, amelyekkel a seregszemle szolgált.

MESTEREK ÉS MESTERMŰVEK

Ybl Ervin oly tollal, amely nem a henyén fitogtatott, hanem az igazi tudás tolla, jól ismert s méltán becsült neve a művészeti irodalomnak. Párhuzamosan haladó kétféle minőségben fejt ki tevékeny és értékes működést: kritikus és művészettörténész. Munkása a napisajtónak s hivatottja a tudománynak. Több mint két évtizede áll az élő művészet sodra mellett, ott van minden eseménynél, figyel, bírál, elismer és kifogásol, bárha egyedül tőle függne, azt hiszem, mindig inkább választaná az elismerést, mint az elutasítást.

A kritikusi működéshez *Ybl* Ervin oly készültséget hozott magával, amit a bíráló egyik előfeltételként szokás emlegetni, de amit a gyakorlat, elég gyakran, «figyelmen kívül hagy». Viszonyát a modern művészethez annak egész területére kiható ruganyos tájékozottság jellemzi. Az új törekvésekkel, a különböző irányzatokkal és problémákkal szemben nem elégszik meg a pesti Derain-okkal, vagy Bracque-okkal, a másodkézből kapott megismerésekkel. A francia haladókat, az Ecole de Paris-t ugyanúgy a helyszíni orientáltság alapján ismeri, mint a belga, olasz, angol, vagy német moderneket. A mai idők szellemét és formanyelvét tükröző tárlatokról és műtermekből azonban *Ybl* nem úgy jön ki, hogy ne a legéberebb érdeklődéssel forduljon a távoli, a történelmi múlt felé, sőt úgylátszik, hogy ez a visszafelé irányított kutató tekintet, a múzeumoknak, műemlékeknek szóló érdeklődés nála a szenvedély erősebb foka. Munkásságában a kritikusi és műtörténelmi kettősség természetesen nemcsak elkülönül, hanem érintkezéseket tart. Az elemzés és mérlegelés, a kritikai érzék ott van művészettörténelmi megállapításokra vezető dolgozataiban, a mai művészet kritikusanak pedig a történelmi szemhatár ad az értékeléshez szélesebb s biztosabb alapot. Ezzel függ össze, hogy az irányzatok, ideálok és elméletek harcában *Ybl* magatartása nem a pártemberé. Temperamentumának nyilván eredendőleg sem harcos temperamentum, de ettől valaki még nyugodtan betévedhet az egyoldalúság, az elfogultság síkatorába. Hogy *Ybl* nem került ide, hogy az egyidejűleg annyi-féle stílust, ellentétes utakat mutató mai művészetben nem a jelszavakat, hanem a kvalitást tekinti: ebben művészettörténelmi vértettségének feltétlenül része van.

Könyvében, amelynek címe «Mesterek és mesterművek», *Ybl* az évek során magyar és külföldi szakfolyóiratokban megjelent értekezéseit, rádiófelolvasásait és tárcáit foglalta össze. Egyik részében a könyv oly közleményeket tartalmaz, amelyekkel *Ybl* múzeumokban, köztük a Szépművészeti Múzeumban s magángyűjteményekben lévő műtárgyak körül az eredet, a szerzőség kérdésének homályát is eloszlatja, a műtörténelmi felismerés új eredményéhez jut. Ily irányú vizsgálódással sikerült például kimutatnia, hogy a Savoyai Jenő-féle ráckevei kastély, az osztrák barokk jeles mesterének, Hildebrandtnak fiatalkori műve. Centenáriumi alkalmakból Dürerről, Goyáról, Böcklinről írt jellemrajzokat találunk a könyvben, amely a további lapokon a modern képzőművészet problémakörére tartozó tanulmányok sora. Közülük nemcsak terjedelme miatt emeljük ki azt a negyven-

oldalal tanulmányt, amely történeti vonalvezetéssel az antik, majd a modern művészet fejlődését rajzolva, a kései római művészet hanyatlottságát párhuzamba vonja a stílusbomlásokat mutató modern művészeti erjedéssel. A zseniális Max Dvorak szellemi hagyatékát tárgyalva, bár maga is híve a szellemtörténeti szempontok alkalmazásának, *Ybl* helyesen céloz a szellemtörténeti dogmatika sebezhető pontjaira. Az expresszionizmusról, a kezdetlegességről, a l'art pour l'art bukásáról, az arckép váltságáról szóló tanulmányok bizonyára közelről érdekelnek minden mai tárlatlátogatót.

Dömötör István

A NAPKELET minden közleményeért írja felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: KÁLLAY MIKLÓS.
Stephaneum nyomda, Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.